

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

- Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις
- Δημόσια οικονομικά
- Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές
- Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι
- Ειδικά Θέματα

Οικονομικές

εξελίξεις

Εκδότης:

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Υπεύθυνος Σύνταξης:

Νικόλαος Βαγιονής (nvayonis@kepe.gr)

Αναπληρώτρια Υπεύθυνη Σύνταξης:

Ελευθερία Παναγιώτου

Μέλη της Επιτροπής Σύνταξης:

Ιωάννα Κωνσταντακοπούλου

Βασίλης Λυχναράς

Ελισάβετ Νίτση

Ιωάννης Χολέζας

Γλωσσική και Τυπογραφική

Επιμέλεια:

Ελένη Σουλτανάκη

Τμήμα Εκδόσεων

Πληροφορίες:

Χρήστος Ελευθεριάδης

Τηλ. 210 3676359

Παραγωγή:

Εκδόσεις Σταμούλη Α.Ε.

Copyright 2015

ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Αμερικής 11, Αθήνα, 106 72,

Τηλ.: +30-210-3676.300, 210-3676.350

Fax: +30-210-3630.122, 210-3611.136

Δικτυακός τόπος: www.kepe.gr

Το περιοδικό **ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ** αναρτάται στον δικτυακό τόπο www.kepe.gr
στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα.

Οι γνώμες και κρίσεις που διατυπώνονται στα άρθρα είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Διατίθεται δωρεάν

Editorial	3
1. Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις	4
1.1. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης	4
1.2. Η εξέλιξη του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών και των συνιστωσών του – Α΄ εξάμηνο 2015	12
1.3. Οι εξελίξεις του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ) σε συνολικό και κλαδικό επίπεδο	14
1.4. Πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης για την Ελληνική Οικονομία: Τρέχουσα περίοδος και προβλέψεις	18
1.5. Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ	21
2. Δημόσια οικονομικά	23
2.1. Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού οκταμήνου 2015	23
2.2. Η εξέλιξη και διάρθρωση του δημοσίου χρέους	25
3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές	30
3.1. Πρόσφατες εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της ελληνικής αγοράς εργασίας	30
3.2. Ενδείξεις ετερογενών εξελίξεων σε απασχόληση, ανεργία και μη συμμετοχή στην αγορά εργασίας σε ενδοπεριφερειακό επίπεδο: Η περίπτωση της Δυτικής Ελλάδος	36
4. Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι	39
4.1. Ανάλυση των τάσεων του τουρισμού στην Ελλάδα	39

4.2. Η εξέλιξη του βασικού θεσμικού πλαισίου των ΑΠΕ	44
---	-----------

Ειδικά Θέματα	50
----------------------	-----------

Η σχέση μεταξύ τουριστικών εισπράξεων, πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας και οικονομικής ανάπτυξης στην Ελλάδα	50
--	----

Εκπαίδευση και προοπτικές ανεργίας σε επίπεδο περιφέρειας στην Ελλάδα	57
---	----

Ανταγωνιστικότητα στον βιομηχανικό τομέα των χωρών της Ευρωζώνης (ΕΑ19)	68
---	----

Μια νέα υπόθεση διαμόρφωσης προσδοκιών σε μακροοικονομικό επίπεδο: η Υπόθεση Επιδραστικών Προσδοκιών	75
--	----

Στις σημερινές οικονομικές συνθήκες η σταθεροποίηση και ανασυγκρότηση της οικονομίας, με έμφαση τόσο στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων όσο και την πορεία προς την οικονομική ανάπτυξη, είναι οι άξονες προτεραιότητας.

Έχουν καταγραφεί από αυτό το βήμα οι ανάγκες για αποτελεσματική και πλήρη καταγραφή της οικονομικής δραστηριότητας και του ΑΕΠ. Η φορολόγηση πρέπει να αυξήσει τη βάση της και να μειώσει την έντασή της. Αδήριτη είναι η ανάγκη για συγκράτηση του ανθρώπινου κεφαλαίου της χώρας που μεταναστεύει λόγω της ανεργίας, αλλά και η επαναξιοποίησή του μέσα στη χώρα. Επίσης είναι επιτακτική η ανάγκη για την επανεκκίνηση των επενδύσεων, τη διευκόλυνση της χρηματοδότησης νέων επιχειρηματικών προσπαθειών και την τεχνολογική αναβάθμιση των παραγωγικών μονάδων και της παροχής υπηρεσιών. Οι κλάδοι με εξαγωγικές επιδόσεις και οι κλάδοι με συγκριτικό πλεονέκτημα πρέπει να διατηρηθούν και να ισχυροποιηθούν, με μοχλό τους αναπτυξιακούς νόμους και θεσμούς. Το τραπεζικό σύστημα οφείλει να ανακτήσει την εμπιστοσύνη και να αποκτήσει την ευελιξία, ώστε να γίνει ξανά μοχλός για την οικονομική ανάπτυξη.

Το παρόν τεύχος του περιοδικού του ΚΕΠΕ *Οικονομικές Εξελίξεις* συμβάλλει με σχετική αρθρογραφία σε αρκετά από τα παραπάνω σημεία με ενδιαφέροντα άρθρα.

Το περιοδικό αναπτύσσεται σε τέσσερις ενότητες. Στην πρώτη ενότητα **Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις**, γίνεται ανάλυση της ζήτησης, του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, του δείκτη τιμών καταναλωτή, του μοντέλου εκτίμησης της ύφεσης και η παρουσίαση των προβλέψεων του ΚΕΠΕ για την Ελληνική Οικονομία. Επίσης δημοσιεύονται οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων του ΚΕΠΕ για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ. Στη δεύτερη ενότητα, των **Δημόσιων οικονομικών**, γίνεται η παρουσίαση και ανάλυση της πορείας εκτέλεσης του Κρατικού Προϋπολογισμού και επίσης ανάλυση της εξέλιξης του δημόσιου χρέους. Στην τρίτη ενότητα των **Ανθρωπίνων πόρων και κοινωνικών πολιτικών** εξετάζονται βασικά μεγέθη της ελληνικής αγοράς εργασίας. Επίσης, περιλαμβάνεται ένα άρθρο σχετικό με τα εργασιακά και δημογραφικά χαρακτηριστικά στη Δυτική Ελλάδα. Στην τέταρτη ενότητα

Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι, φιλοξενούνται δύο άρθρα. Το πρώτο παρουσιάζει και αναλύει τις εξελίξεις στο χώρο του ελληνικού Τουρισμού, ενώ ακολουθεί μια παρουσίαση του βασικού θεσμικού πλαισίου των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας.

Το **δεύτερο μέρος** φιλοξενεί τέσσερα επίκαιρα επιστημονικά άρθρα, ιδιαίτερα χρήσιμα στη σημερινή συγκυρία. Το πρώτο έχει τίτλο «Η σχέση μεταξύ τουριστικών εισπράξεων, πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας και οικονομικής ανάπτυξης στην Ελλάδα» και το δεύτερο «Εκπαίδευση και προοπτικές ανεργίας σε επίπεδο περιφέρειας στην Ελλάδα». Το τρίτο άρθρο έχει τίτλο «Ανταγωνιστικότητα στον βιομηχανικό τομέα των χωρών της Ευρωζώνης» ενώ το τέταρτο είναι ένα δοκίμιο με τίτλο «Μια νέα υπόθεση διαμόρφωσης προσδοκιών σε μακροοικονομικό επίπεδο: η υπόθεση Επιδραστικών Προσδοκιών».

ΝΙΚΟΣ ΒΑΓΙΟΝΗΣ
Υπεύθυνος Σύνταξης

1. Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις

1.1. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης

Έρση Αθανασίου, Αικατερίνη Τσούμα

Το πρώτο εξάμηνο του 2015 χαρακτηρίστηκε από σημαντική επιδείνωση του οικονομικού κλίματος στην Ελλάδα (Διάγραμμα 1.1.1), και εναλλαγή μεταξύ περιόδων εντεινόμενης αβεβαιότητας και διασθημάτων αισιοδοξίας, εν μέσω των διαπραγματεύσεων για το πρόγραμμα χρηματοδότησης της χώρας. Οι συνθήκες αυτές, σε συνδυασμό με τα κλιμακούμενα προβλήματα ρευστότητας, επέδρασαν αρνητικά στα συνολικά μεγέθη των επενδύσεων και των εξαγωγών αγαθών, επαναφέροντας ταυτόχρονα τις εισαγωγές στην πτωτική τροχιά που είχαν ακολουθήσει κατά τη μακρά περίοδο ύφεσης. Παράλληλα όμως, οι εν λόγω συνθήκες δεν φαίνεται να επηρέασαν αρνητικά την πορεία ανάκαμψης της

ιδιωτικής κατανάλωσης, με αποτέλεσμα η ώθηση στο ΑΕΠ από την πλευρά αυτή να είναι μέχρι και το δεύτερο τρίμηνο του 2015 σημαντική. Επιπλέον, ανοδικά συνέχισαν να κινούνται και οι εξαγωγές υπηρεσιών, καθώς οι εισπράξεις από τον τουρισμό στη χώρα παρουσίασαν περαιτέρω αύξηση. Έτσι, ενώ αρκετά στοιχεία της αναπτυξιακής δυναμικής που είχε παρουσιάσει η ελληνική οικονομία στη διάρκεια του 2014 φαίνεται να αλλοιώθηκαν στην πορεία του πρώτου εξαμήνου του 2015, η εξέλιξη του ΑΕΠ σε σταθερές τιμές παρέμεινε θετική στο πρώτο τρίμηνο του 2015 και ενισχύθηκε περαιτέρω στο δεύτερο τρίμηνο, συγκριτικά με τα αντίστοιχα τρίμηνα του προηγούμενου έτους.

Τα πλέον πρόσφατα στοιχεία των τριμηνιαίων Εθνικών Λογαριασμών (ΕΛΣΤΑΤ, προσωρινά στοιχεία, Σεπτέμβριος 2015) είναι διαθέσιμα για το διάστημα μέχρι και τον Ιούνιο του 2015, και συνεπώς δεν ενσωματώνουν τις επιδράσεις της τραπεζικής αργίας, των κεφαλαιακών περιορισμών και της νέας συμφωνίας για τη χρηματοδότηση της χώρας. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στο 0,6% στο πρώτο τρίμηνο του 2015 και ενισχύθηκε σημαντικά

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.1 Βασικά μακροοικονομικά μεγέθη
% ρυθμοί μεταβολής ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους
(εποχικά διορθωμένα στοιχεία σε σταθερές τιμές)

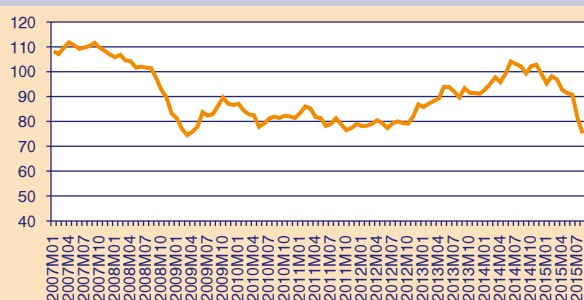
	2013Q4	2014Q1	2014Q2	2014Q3	2014Q4	2015Q1	2015Q2	Εξάμηνο Ιαν. - Ιουν.	
								2015	2014
Ιδιωτική κατανάλωση	1,5	0,6	0,8	2,9	1,3	1,7	2,5	2,1	0,7
Δημόσια κατανάλωση	-3,5	0,7	2,1	-3,5	-2,5	-1,2	2,3	0,5	1,4
Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	-10,8	-6,1	-3,3	2,3	19,3	13,9	-3,3	5,1	-4,7
Εγχώρια ζήτηση*	-1,1	-0,2	0,4	1,8	2,6	2,4	1,6	0,1	-5,9
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	-2,5	7,7	9,2	8,2	9,9	1,1	-1,8	-0,4	8,4
Εξαγωγές αγαθών	-8,5	4,9	4,6	1,7	9,6	0,2	-4,2	-2,0	4,7
Εξαγωγές υπηρεσιών	6,9	10,9	14,3	15,4	10,1	2,6	1,6	2,1	12,6
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	-7,7	-0,2	9,2	3,7	17,5	9,7	-3,5	2,8	4,5
Εισαγωγές αγαθών	-7,2	-0,4	9,4	5,7	19,3	9,3	-4,0	2,4	4,5
Εισαγωγές υπηρεσιών	-11,3	2,7	8,2	-6,2	8,5	12,3	-1,1	5,5	5,5
Ισοζύγιο αγαθών & υπηρεσιών	-51,8	-68,2	9,1	-43,3	147,6	262,5	-23,5	-35,1	-36,2
ΑΕΠ	-2,8	-0,2	0,2	1,4	1,4	0,6	1,6	1,1	0,0

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, Αύγουστος 2015, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

*Χωρίς τη μεταβολή των αποθεμάτων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.1

Δείκτης οικονομικού κλίματος

Πηγή: Eurostat.

στο 1,6% κατά το δεύτερο τρίμηνο. Από την πλευρά της εγχώριας ζήτησης, τα στοιχεία του Πίνακα 1.1.1 για τις μεταβολές στα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη καταδεικνύουν συνεχιζόμενη άνοδο της ιδιωτικής κατανάλωσης με επιτάχυνση του σχετικού ρυθμού μεταβολής στο δεύτερο τρίμηνο του έτους, αλλά και κάμψη των επενδύσεων στο δεύτερο τρίμηνο, έναντι ανόδου στο πρώτο τρίμηνο. Συνολικά, η συμβολή της εγχώριας ζήτησης στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στις 2,5 ποσοστιαίες μονάδες στο πρώτο τρίμηνο του 2015 και εν συνεχεία υποχώρησε στις 1,6 μονάδες κατά το δεύτερο τρίμηνο, από -0,2 και 0,4 μονάδες κατά τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2014 (βλέπε Διάγραμμα 1.1.2).

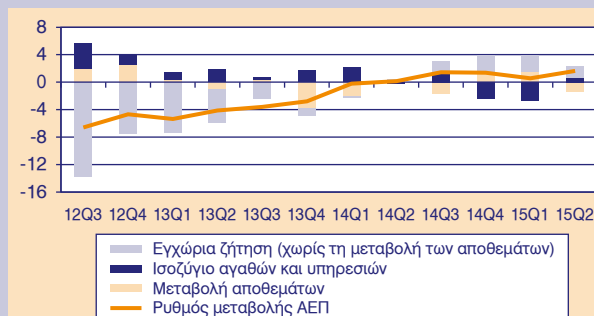
Στο πεδίο του εξωτερικού τομέα, αναφέρθηκε ήδη ότι οι εισαγωγές, οι οποίες είχαν επανέλθει σε ανοδική πορεία από το δεύτερο τρίμηνο του 2014 ως αποτέλεσμα της σταδιακής ενίσχυσης της εγχώριας ζήτησης, σημείωσαν εκ νέου πτώση κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2015. Παράλληλα, σημαντική επιδείνωση παρουσίασαν οι επιδόσεις της χώρας στον τομέα των εξαγωγών αγαθών, καθώς παρατηρήθηκε οριακή μόνον άνοδος στο πρώτο τρίμηνο και πτώση στο δεύτερο τρίμηνο. Όσον αφορά τις εξαγωγές υπηρεσιών, η πορεία εξακολούθησε να είναι ανοδική, αν και πρέπει να σημειωθεί ότι οι σχετικοί ρυθμοί μεταβολής υποχώρησαν σημαντικά σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος. Συνολικά, η συνεισφορά του εξωτερικού τομέα στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στις -2,7 ποσοστιαίες μονάδες κατά το πρώτο τρίμηνο του 2015 και στις 0,6 μονάδες κατά το δεύτερο τρίμηνο, από 2,2 και -0,2 μονάδες κατά τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2014.

Η ενίσχυση του ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ στο δεύτερο τρίμηνο του έτους είχε αντίκτυπο και στις οικονομικές εκτιμήσεις των πιθανοτήτων καθεστώτος ύφεσης που παρουσιάζονται στην Ενότητα 1.4. Εντούτοις, δεδομένου ότι η εικόνα αυτή δεν ενσωματώνει τις κρίσιμες οικονομικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα από τα τέλη Ιουνίου και έπειτα, ιδιαίτερη χρησιμότητα για την

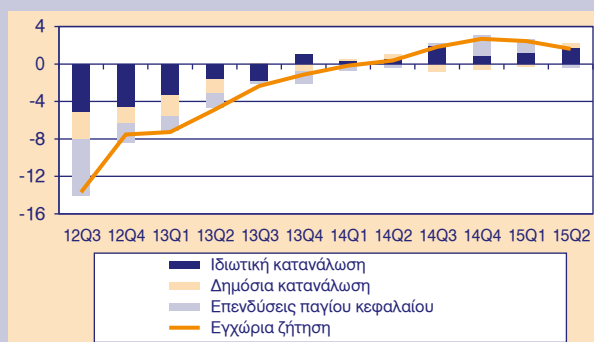
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.2

Συμβολή στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ

Εγχώρια και καθαρή εξωτερική ζήτηση

Επιμέρους συνιστώσες της εγχώριας ζήτησης

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

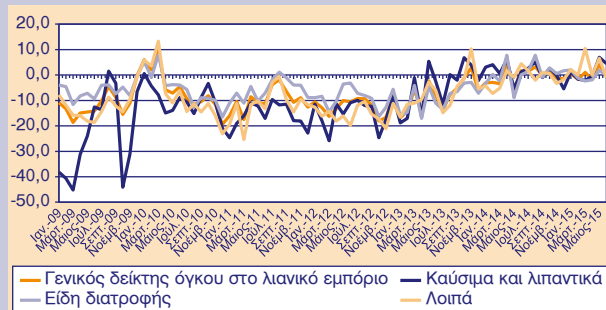
αποτίμηση της πορείας και των προοπτικών των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών έχει η ανάλυση βραχυχρόνιων δεικτών που είναι διαθέσιμοι πέραν του Ιουνίου 2015. Ήδη με βάση το δείκτη οικονομικού κλίματος που παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 1.1.1 προκύπτουν ενδείξεις σημαντικής επιδείνωσης των οικονομικών συνθηκών στη χώρα κατά τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο. Στο κείμενο που ακολουθεί περιλαμβάνεται λεπτομερέστερη ανάλυση των πρόσφατων εξελίξεων σε μία σειρά επιλεγμένων βραχυχρόνιων δεικτών, σε συνδυασμό με τα διαθέσιμα εθνικολογιστικά στοιχεία.

1.1.1. Ιδιωτική κατανάλωση

Σύμφωνα με τα δεδομένα των Εθνικών Λογαριασμών, η άνοδος της ιδιωτικής κατανάλωσης συνεχίστηκε κατά το πρώτο εξάμηνο του 2015, με το σχετικό ρυθμό μεταβολής να διαμορφώνεται στο 1,7% στο πρώτο τρίμηνο του έτους και το 2,5% στο δεύτερο τρίμηνο, από 0,6% και 0,8% κατά τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2014. Επιπρόσθετες ενδείξεις για την πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης κατά το πρώτο εξάμηνο του 2015 παρέχει η πρόσφατη πορεία του μηνιαίου δείκτη όγκου στο λιανικό εμπόριο, βασικό χαρακτηριστικό της οποίας

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.3

Ποσοστιαίες μεταβολές γενικού δείκτη όγκου και δεικτών στις κύριες κατηγορίες καταστημάτων στο λιανικό εμπόριο

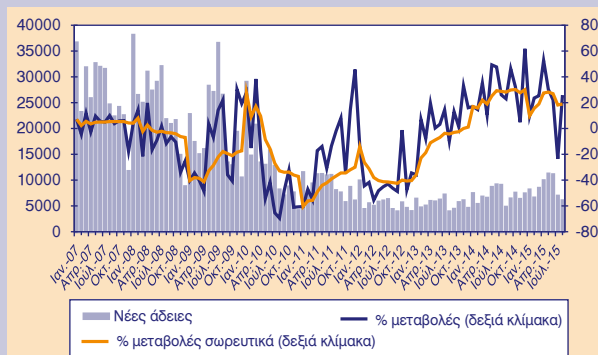
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

υπήρξε η εναλλαγή μεταξύ θετικών και αρνητικών ετήσιων ποσοστιαίων μεταβολών. Ειδικότερα, σε συνέχεια της πτώσης και της αύξησης που είχαν καταγραφεί τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο, αντίστοιχα, ο γενικός δείκτης κινήθηκε θετικά τον Μάρτιο (1,0%) και τον Μάιο (4,1%) και αρνητικά τον Απρίλιο (-1,8%) και τον Ιούνιο (-0,4%, προσωρινά στοιχεία). Ως αποτέλεσμα, κατά το πρώτο εξάμηνο¹ του 2015 ο γενικός δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο σημείωσε συνολικά οριακή αύξηση κατά 0,3%, σε σχέση με το αντίστοιχο εξάμηνο του 2014. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το στοιχείο ότι στην εν λόγω πορεία του γενικού δείκτη συνέβαλαν θετικά οι εξελίξεις αναφορικά με τους δείκτες στις δύο από τις τρεις κύριες κατηγορίες καταστημάτων, τα *καταστήματα καυσίμων και λιπαντικών αυτοκινήτων* (μεταβολή της τάξεως του 1,4%) και τα *λοιπά καταστήματα* (μεταβολή της τάξεως του 4%), ενώ αρνητική υπήρξε η σχετική ποσοστιαία μεταβολή του δείκτη στην κατηγορία των *καταστημάτων ειδών διατροφής* (μεταβολή της τάξεως του -0,3%) (Διάγραμμα 1.1.3).

Οι ως άνω τάσεις αντικατοπτρίζονται και στην πορεία των δεικτών στις οκτώ επιμέρους υποκατηγορίες καταστημάτων, όπου στις τέσσερις περιπτώσεις το πρώτο εξάμηνο του 2015 χαρακτηρίστηκε από συνολικά αρνητικές εξελίξεις. Πιο ειδικά, και σε συμφωνία με τις διαπιστώσεις των αμέσως προηγούμενων περιόδων αναφοράς, οι υποκατηγορίες που αφορούν στα *πολυκαταστήματα*, καθώς και στα *τρόφιμα-ποτά-καπνός, φαρμακευτικά-καλλυντικά*, και *έπιπλα-ηλεκτρικά είδη-οικιακός εξοπλισμός* κατέγραψαν στο σύνολο του πρώτου εξαμήνου αρνητικές ποσοστιαίες μεταβολές (της τάξεως του -3,6%, -5,8%, -0,2% και -0,2%, αντίστοιχα), σε σχέση με το αντίστοιχο εξάμηνο του 2014. Αξίζει να επισημανθεί και πάλι ότι ορισμένες κατηγορίες που αφορούν σε υποκλάδους του λιανικού

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.4

Νέες κυκλοφορίες ιδιωτικών αυτοκινήτων

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

εμπορίου που συνδέονται με μη διαρκή και κυρίως αναγκαία αγαθά, όπως τα τρόφιμα και τα φαρμακευτικά-καλλυντικά, εξακολουθούν να καταγράφουν πτωτική πορεία και κατά το πρώτο εξάμηνο του 2015. Θετική, αντίθετα, υπήρξε την ίδια περίοδο η πορεία των δεικτών στις υποκατηγορίες *μεγάλα καταστήματα τροφίμων* (μεταβολή της τάξεως του 0,8%), *καύσιμα και λιπαντικά* (μεταβολή της τάξεως του 1,4%), *ένδυση-υπόδηση* (μεταβολή της τάξεως του 7,1%) και *βιβλία-χαρτικά-λοιπά είδη δώρων* (μεταβολή της τάξεως του 6,5%).

Ενδεικτική για την εξέλιξη της συνιστώσας της κατανάλωσης, αλλά και συμβατή με τις μέχρι προσφάτως ιδιαίτερα ευνοϊκές εξελίξεις στον κλάδο, είναι η πορεία της αγοράς των ιδιωτικών αυτοκινήτων κατά τους τελευταίους μήνες. Πιο αναλυτικά, τα στοιχεία για τις νέες κυκλοφορίες επιβατηγών αυτοκινήτων –βάσει αδειών– καταδεικνύουν, με εξαίρεση τα στοιχεία για το μήνα Ιούλιο, τη συνέχιση των έντονα ανοδικών τάσεων που καταγράφονται από τους τελευταίους μήνες του 2013 και έπειτα. Οι σημαντικές θετικές –σε όλες τις περιπτώσεις διψήφιες– μηνιαίες ποσοστιαίες μεταβολές (30,3% το Μάιο, 22,1% τον Ιούνιο και 25,8% τον Αύγουστο) συνέβαλαν στη διατήρηση ενός υψηλού σωρευτικού ρυθμού μεταβολής της τάξεως του 18,9% για το οκτάμηνο Ιανουαρίου-Αυγούστου 2015, παρά και την πτώση κατά 23,6% που σημειώθηκε στις νέες κυκλοφορίες το μήνα Ιούλιο (Διάγραμμα 1.1.4).

Τη συνέχιση των ανοδικών τάσεων στον κλάδο αντανακλούν επίσης και τα πιο πρόσφατα στοιχεία για τον τριμηνιαίο δείκτη κύκλου εργασιών στον τομέα των αυτοκινήτων, τα οποία αφορούν στα δύο πρώτα τρίμηνα του 2015². Ειδικότερα, διψήφιες θετικές ποσοστιαίες μεταβολές κατέγραψαν ως προς τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2014 –όπου και είχαν σημειωθεί ακόμα πιο σημαντικές

1. Όλες οι αναφορές στην περίοδο του εξαμήνου που ακολουθούν ενσωματώνουν τα προσωρινά στοιχεία του Ιουνίου.

2. Σημειώνεται ότι τα στοιχεία για το δεύτερο τρίμηνο του 2015 είναι προσωρινά.

αυξήσεις στον κύκλο εργασιών του τομέα– τόσο ο δείκτης στον κλάδο του κατεχοχρήν εμπορίου αυτοκινήτων (17,9% στο πρώτο και 10,4% στο δεύτερο τρίμηνο του 2015) όσο και ο δείκτης για την πιο συνολική κατηγορία που περιλαμβάνει επιπλέον τη συντήρηση, επισκευή και το εμπόριο συναφών εξαρτημάτων και ανταλλακτικών αυτοκινήτων (17,1% στο πρώτο και 12,7%, στο δεύτερο τρίμηνο του 2015).

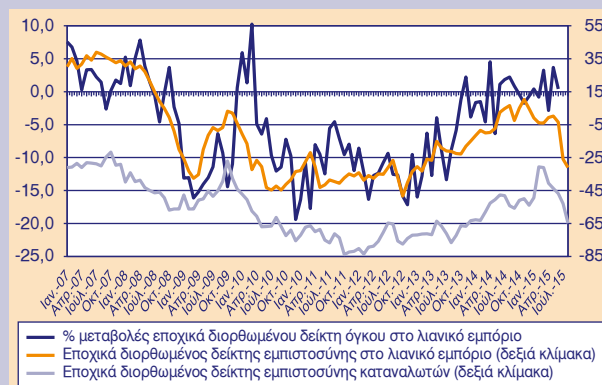
Τα στοιχεία και οι ενδείξεις που αναλύθηκαν στα παραπάνω καταδεικνύουν ότι στο πρώτο εξάμηνο του 2015 η ιδιωτική κατανάλωση εξακολούθησε να ανακάμπτει σημαντικά. Η εν λόγω πορεία της κατανάλωσης των νοικοκυριών στις αρχές και, κυρίως, στο δεύτερο τρίμηνο του 2015 συνδέεται σε κάποιο βαθμό με τη μέχρι τότε οριακή βελτίωση των γενικότερα δυσμενών συνθηκών στην αγορά εργασίας και τη μη επιβολή επιπρόσθετων οικονομικών επιβαρύνσεων στα νοικοκυριά. Οι δύο αυτοί παράγοντες από τη μία πλευρά εξακολούθησαν να αποδυναμώνουν τις τάσεις συγκράτησης και επιφυλακτικότητας αναφορικά με την ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη, και από την άλλη επέδρασαν σε ένα βαθμό θετικά στο εισόδημα εξαρτημένης εργασίας και κατ' επέκταση και στο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών.

Επισημαίνεται, εντούτοις, ότι η πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης μέχρι τον Ιούνιο του 2015 δεν ενσωματώνει κρίσιμες εξελίξεις στην εγχώρια οικονομία, οι οποίες δύνανται να επιδράσουν σημαντικά και ποικιλοτρόπως στην καίρια αυτή συνιστώσα. Με άλλα λόγια, τόσο (α) η επιβολή της τραπεζικής αργίας και των ελέγχων στην κίνηση κεφαλαίων, με όλα όσα συνεπάγονται για τα νοικοκυριά άμεσα και έμμεσα (για παράδειγμα, μέσω των επιπτώσεων στην εγχώρια επιχειρηματική δραστηριότητα και συνεπώς και στο εισόδημα των νοικοκυριών μέσω της απασχόλησης), όσο και (β) η συμφωνία του Αυγούστου και η υπογραφή του τρίτου προγράμματος στήριξης μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και των Ευρωπαϊκών εταίρων της χώρας, με τις όποιες επιπρόσθετες οικονομικές επιβαρύνσεις που ενδέχεται να πλήξουν το εισόδημα των νοικοκυριών εντός των επόμενων μηνών, αναμένεται να ασκήσουν πολυδιάστατες πιέσεις στο μέγεθος της κατανάλωσης. Λαμβάνοντας επιπλέον υπόψη τον παράγοντα αβεβαιότητας, ο οποίος συνόδεψε τη χρονική περίοδο μέχρι τη σύναψη συμφωνίας για το τρίτο πρόγραμμα και εξακολούθησε να κυριαρχεί κατά την περίοδο αναμονής του αποτελέσματος της εκλογικής αναμέτρησης του Σεπτεμβρίου, καθίσταται σαφές ότι η όποια περαιτέρω παράταση της διαδικασίας εξασφάλισης ενός κλίματος σταθερότητας και ασφάλειας εντός της εγχώριας οικονομίας θα επιδράσει ανασταλτικά στην ενίσχυση της δυναμικής και την οριστική ανάκαμψη της ιδιωτικής καταναλωτικής δαπάνης.

Ιδιαίτερα απαισιόδοξοι αναφορικά με την εκτιμώμενη πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης φαίνεται να είναι

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.5

Δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο και δείκτες εμπιστοσύνης

Πηγή: EUROSTAT, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

πάντως τόσο οι καταναλωτές όσο και οι λιανέμποροι, σύμφωνα με τις ενδείξεις που ενσωματώνονται στους δείκτες εμπιστοσύνης καταναλωτών και εμπιστοσύνης στο λιανικό εμπόριο και αντανακλούν τις συνδεόμενες προσδοκίες. Ειδικότερα, κατακόρυφη πτώση από τα επίπεδα του 0,2 και -3,5 του Μαΐου και Ιουνίου, αντίστοιχα, καταγράφει ο δείκτης εμπιστοσύνης στο λιανικό εμπόριο τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο 2015, με τιμές που αγγίζουν το -25,9 και -31, αντίστοιχα, και είχαν να σημειωθούν από τους πρώτους μήνες του 2013. Παρόμοια είναι και η εικόνα που παρουσιάζει ο δείκτης εμπιστοσύνης καταναλωτών, ο οποίος καταγράφει μια σταθερή και συνεχιζόμενη επιδείνωση φτάνοντας τις τιμές του -43,6, -46,8, -52,9 και -64,8 τους μήνες Μάιο, Ιούνιο, Ιούλιο και Αύγουστο, αντίστοιχα, επιστρέφοντας έτσι στα δυσμενή επίπεδα που καταγράφονταν στα τέλη του 2013 και τις αρχές του 2014 (Διάγραμμα 1.1.5).

1.1.2. Επενδύσεις

Η πορεία ανάκαμψης στην οποία είχαν εισέλθει οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου από το τρίτο τρίμηνο του 2014 συνεχίστηκε στο πρώτο τρίμηνο του 2015, αλλά εν συνεχεία ανακόπηκε στο δεύτερο τρίμηνο. Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 1.1.2, ο ρυθμός μεταβολής των επενδύσεων ανήλθε στο 13,9% κατά το πρώτο τρίμηνο του 2015 και στο -3,3%, κατά το δεύτερο τρίμηνο, έναντι 2,3% και 19,3% κατά τα δύο τελευταία τρίμηνα του 2014. Οι εξελίξεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα η συνεισφορά των επενδύσεων στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ να διαμορφωθεί στις 1,5 ποσοστιαίες μονάδες στο πρώτο τρίμηνο του 2015 και τις -0,4 μονάδες στο δεύτερο τρίμηνο.

Αναλυτικότερα, σε σχέση με τις επενδύσεις εκτός των κατασκευών, οι εξελίξεις παρέμειναν συνολικά ευνοϊκές στη διάρκεια του πρώτου εξαμήνου του 2015, με τους

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.2 Βασικά μεγέθη των επενδύσεων

% ρυθμοί μεταβολής ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους
(εποχικά διορθωμένα στοιχεία σε σταθερές τιμές)

	Τρίμηνα						Εξάμηνο Ιαν. - Ιουν.	
	2014Q1	2014Q2	2014Q3	2014Q4	2015Q1	2015Q2	2015	2014
Αγροτικά προϊόντα	10,9	-0,5	5,1	91,3	-0,2	-32,0	-19,1	3,8
Μηχανολογικός εξοπλισμός κ.ά.	-14,7	3,4	13,2	19,9	23,3	11,7	17,2	-6,2
Μεταφορικός εξοπλισμός κ.ά.	27,8	23,2	22,5	227,6	126,2	13,4	67,1	25,4
Κατοικίες	-49,9	-58,0	-44,4	-52,4	-29,7	-8,1	-20,3	-53,8
Άλλες κατασκευές	18,8	10,5	5,3	-11,6	-22,6	-29,6	-26,0	14,6
Άλλα προϊόντα	3,0	0,6	-2,9	-2,9	0,0	1,3	0,6	1,8
Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου	-6,1	-3,3	2,3	19,3	13,9	-3,3	5,1	-4,7

Πηγή: Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί (Αύγουστος 2015).

σχετικούς ρυθμούς ανάπτυξης να παρουσιάζουν όμως, ως επί το πλείστον, σημαντική επιβράδυνση στο δεύτερο τρίμηνο του έτους. Ειδικότερα, οι δαπάνες για μεταφορικό εξοπλισμό εμφάνισαν ραγδαία αύξηση στο πρώτο τρίμηνο (126,2%) και κατά πολύ ηπιότερη αύξηση στο δεύτερο τρίμηνο (13,4%). Παράλληλα, οι δαπάνες για μηχανολογικό εξοπλισμό σημείωσαν μεγάλη αύξηση στο πρώτο τρίμηνο (23,3%), και ηπιότερη ανάκαμψη στο δεύτερο τρίμηνο (11,7%). Όσον αφορά τις επενδύσεις σε άλλα προϊόντα, παρατηρήθηκε στασιμότητα στο πρώτο τρίμηνο και οριακή αύξηση στο δεύτερο τρίμηνο του έτους (1,3%).

Αναφορικά με τις επενδύσεις σε κατασκευές, ιδιαίτερα δυσμενή εξέλιξη αποτέλεσε η σημαντική κάμψη στην κατηγορία των λοιπών κατασκευών, τόσο στο πρώτο τρίμηνο (-22,6%), όσο και στο δεύτερο τρίμηνο του 2015 (-29,6%). Επιπλέον, συνεχή πτώση κατέγραψαν στο διάστημα αυτό και οι επενδύσεις σε κατοικίες, με σημαντική όμως υποχώρηση του σχετικού αρνητικού ρυθμού μεταβολής (-29,7% στο πρώτο τρίμηνο και -8,1% στο δεύτερο τρίμηνο του 2015, από -49,9% και -58,0% στα αντίστοιχα τρίμηνα του 2014).

Η επιβράδυνση του ρυθμού ανάπτυξης των επενδύσεων σε μεταφορικό και μηχανολογικό εξοπλισμό και η συρρίκνωση των επενδύσεων σε λοιπές κατασκευές αντανακλούν τη σημαντική επιδείνωση του επενδυτικού κλίματος στη χώρα κατά το δεύτερο τρίμηνο του έτους 2015. Η κλιμακούμενη αβεβαιότητα για την έκβαση των διαπραγματεύσεων με τους εταίρους και η συνδεδεμένη άτυπη στάση πληρωμών του κράτους ενέτειναν τα προ-

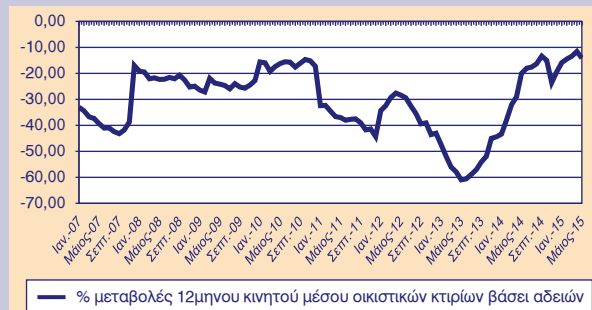
βλήματα χρηματοδότησης και ρευστότητας στην αγορά, έπληξαν την εμπιστοσύνη των επενδυτών και συνέτειναν σε καθυστερήσεις στην υλοποίηση οδικών και άλλων κατασκευαστικών έργων. Παράλληλα, οι συνθήκες αυτές, σε συνδυασμό με τις ενδείξεις για συνέχιση του καθεστώτος υψηλής φορολόγησης της ακίνητης περιουσίας, φαίνεται να λειτούργησαν αποτρεπτικά για την ανάκαμψη της αγοράς κατοικιών, παρατείνοντας την πτώση των επενδύσεων σε κατοικίες, παρά το γεγονός ότι τα επίπεδά τους βρίσκονται σε ιστορικά χαμηλά.

Επιπρόσθετη πληροφόρηση σχετικά με τις πρόσφατες εξελίξεις στον κλάδο των κατοικιών αντλείται από το δείκτη οικιστικών κτιρίων ως προς τα τετραγωνικά μέτρα ωφέλιμης επιφάνειας, στη βάση των εκδοθεισών οικοδομικών αδειών. Τόσο τα μεμονωμένα μηνιαία στοιχεία του δείκτη οικιστικών κτιρίων όσο και το συνολικότερο μέγεθος της εκτιμώμενης οικιστικής οικοδομικής δραστηριότητας³ εξακολουθούν να καταδεικνύουν μια σχετική μεταβλητότητα και κατά την τελευταία περίοδο αναφοράς. Η μεταβλητότητα αυτή, εφόσον αφορά μια σχετικά σύντομη χρονική περίοδο, είναι προς το παρόν δύσκολο να ερμηνευτεί και συνεπώς δεν μπορούν να εξαχθούν ακόμα ασφαλή συμπεράσματα ως προς το εάν ανακόπηκε η τάση σταδιακής αποδυνάμωσης της αρνητικής δυναμικής που χαρακτήριζε τις προηγούμενες περιόδους αναφοράς. Ειδικότερα, οι μηνιαίες ποσοστιαίες μεταβολές του δείκτη κινήθηκαν από τα σημαντικά θετικά επίπεδα του 13,2% και 5,8% τους μήνες Φεβρουάριο και Μάρτιο στα αρνητικά επίπεδα του -3,8% και -18,4% τους μήνες Απρίλιο και Μάιο του 2015,

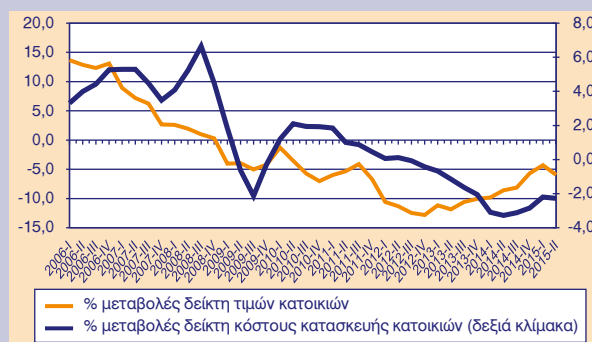
3. Υπολογίζεται ο 12μηνος κινητός μέσος και οι σχετικές μεταβολές.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.6

Εκτιμώμενη οικιστική οικοδομική δραστηριότητα βάσει αδειών

Δείκτης τιμών κατοικιών και δείκτης κόστους κατασκευής κατοικιών

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT, ΤτΕ, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

ως προς τους αντίστοιχους μήνες του προηγούμενου έτους. Αντίστοιχα, οι αρνητικοί ρυθμοί μεταβολής της εκτιμώμενης οικιστικής οικοδομικής δραστηριότητας εξασθενούσαν μέχρι και τον Απρίλιο (-14,5% τον Φεβρουάριο, -13,3% τον Μάρτιο και -11,6% τον Απρίλιο) για να ενισχυθούν ξανά τον Μάιο του 2015 (-14,1%) (Διάγραμμα 1.1.6).

Η συνεχιζόμενη συρρίκνωση της οικιστικής οικοδομικής δραστηριότητας εξακολουθεί να συνοδεύεται από περαιτέρω μειώσεις τόσο του κόστους κατασκευής νέων κτιρίων κατοικιών όσο και των τιμών των κατοικιών και των διαμερισμάτων. Ταυτόχρονα, τα πλέον πρόσφατα στοιχεία που αφορούν στο δεύτερο τρίμηνο του 2015 καταδεικνύουν μια προσωρινή ανακοπή ή και αντιστροφή της πορείας αποκλιμάκωσης των πτωτικών τάσεων που χαρακτήριζε τις εξελίξεις μέχρι και την προηγούμενη περίοδο αναφοράς (Διάγραμμα 1.1.6). Πιο αναλυτικά, πτώση κατά -2,3% σημείωσε στο δεύ-

τερο τρίμηνο του 2015 ο δείκτης κόστους κατασκευής νέων κτιρίων κατοικιών, ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2014, ενώ κατά -5,9% μειώθηκε ο δείκτης τιμών κατοικιών για το σύνολο των αστικών περιοχών στο ίδιο τρίμηνο και ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους⁴.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα στοιχεία για τους δείκτες τιμών διαμερισμάτων⁵, τα οποία επίσης αντανακλούν μια έστω και μεμονωμένη, και εξ αυτού ίσως προσωρινή, τάση αντιστροφής της πορείας εξασθένησης των αρνητικών ποσοστιαίων μεταβολών. Ειδικότερα, αναφορικά με το διαχωρισμό των τιμών των διαμερισμάτων κατά γεωγραφική περιοχή, σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις οι σχετικές μειώσεις των τιμών (-5,2% για την περιοχή της Αθήνας, -8,2% της Θεσσαλονίκης, -7,1% τις άλλες μεγάλες πόλεις και -4% τις λοιπές περιοχές, ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους) φαίνεται να ενισχύονται στο δεύτερο τρίμηνο του 2015, μετά από επτά σχεδόν συνεχόμενα τρίμηνα αποκλιμάκωσης. Παρόμοια εξέλιξη χαρακτηρίζει και τους δείκτες τιμών διαμερισμάτων στη βάση της κατηγοριοποίησης κατά παλαιότητα, όπου οι σχετικές αρνητικές ποσοστιαίες μεταβολές ενισχύθηκαν στο δεύτερο τρίμηνο του 2015 και κινήθηκαν στο -7,1% στην περίπτωση των νέων (έως 5 ετών) και το -4,7% στην περίπτωση των παλαιών (άνω των 5 ετών) διαμερισμάτων.

Για τον κλάδο των κατασκευών στο σύνολό του, πληροφόρηση αντλείται από τα διαθέσιμα στοιχεία για την πορεία του γενικού δείκτη παραγωγής στις κατασκευές στο πρώτο και δεύτερο τρίμηνο του 2015⁶. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαπίστωση ότι η ιδιαίτερα θετική εξέλιξη στο πρώτο τρίμηνο του 2015, με μια ποσοστιαία μεταβολή ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2014 της τάξεως του 43,1%, ακολουθήθηκε από έναν οριακά θετικό ρυθμό μεταβολής στο δεύτερο τρίμηνο, της τάξεως του 0,9%. Η κάμψη αυτή της δυναμικής της συνολικής κατασκευαστικής δραστηριότητας οφείλεται κυρίως στη σχετική μεταστροφή των συνθηκών που αφορούν σε έργα υποδομών (μεταξύ άλλων, αυτοκινητοδρόμους, γέφυρες, σήραγγες, αγωγούς, δίκτυα και λιμενικά έργα), όπου ο επιμέρους δείκτης παραγωγής έργων πολιτικού μηχανικού ενισχύθηκε κατά 57,5% στο πρώτο τρίμηνο και υποχώρησε κατά -0,7% στο δεύτερο τρίμηνο του 2015. Η αντιστροφή αυτή ενδέχεται να σηματοδοτεί καθυστερήσεις στην ολοκλήρωση σημαντικών έργων υποδομών, με πιθανές αρνητικές άμεσες/έμμεσες και πολλαπλασιαστικές επιδράσεις, τόσο σε συνολικό όσο και κλαδικό επίπεδο, αλλά κυρίως αναφορικά με τη

4. Σημειώνεται ότι τα στοιχεία του δείκτη τιμών κατοικιών για το σύνολο των αστικών περιοχών για το 2014 και το 2015 είναι προσωρινά.

5. Σημειώνεται ότι τα στοιχεία των δεικτών τιμών διαμερισμάτων από το τρίτο τρίμηνο του 2014 και έπειτα είναι προσωρινά.

6. Σημειώνεται ότι η αναφορά είναι για το δείκτη που ενσωματώνει διόρθωση ως προς τον πραγματικό αριθμό των εργάσιμων ημερών και τα στοιχεία για το δεύτερο τρίμηνο του 2015 είναι προσωρινά.

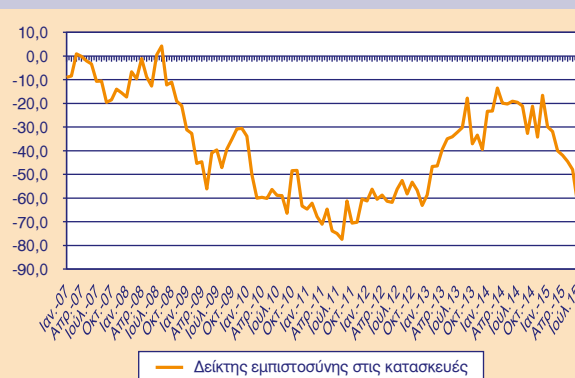
διατήρηση θέσεων εργασίας. Σε αντιδιαστολή, σε θετική τροχιά για τρίτο συνεχόμενο τρίμηνο παρέμεινε ο επιμέρους δείκτης παραγωγής οικοδομικών έργων (που αφορά, μεταξύ άλλων, κατοικίες, βιομηχανικά και εμπορικά κτίρια και λοιπά κτίρια), σημειώνοντας άνοδο κατά 28,5% στο πρώτο και 3,2% στο δεύτερο τρίμηνο του 2015, ως προς τις αντίστοιχες περιόδους του 2014.

Ενδεικτική για την εκτιμώμενη πορεία του κατασκευαστικού κλάδου στο προσεχές διάστημα είναι η πιο πρόσφατη εξέλιξη δεικτών που αντανακλούν τις προσδοκίες των συμμετεχόντων στον κλάδο. Ειδικότερα, τα τελευταία στοιχεία τόσο για το δείκτη εμπιστοσύνης όσο και επιχειρηματικών προσδοκιών στις κατασκευές, συνηγορούν στο συμπέρασμα της προεξόφλησης επιδυνάμειων συνθηκών στον κλάδο. Σε συνέχεια των διαπιστώσεων της προηγούμενης περιόδου αναφοράς, ο δείκτης εμπιστοσύνης στις κατασκευές συνέχισε να υποχωρεί το τετράμηνο Μαΐου-Αυγούστου 2015 και κατέγραψε τιμές -44,5%, -48%, -62,5% και -67,5% τους μήνες Μάιο, Ιούνιο, Ιούλιο και Αύγουστο, αντίστοιχα (Διάγραμμα 1.1.7). Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και ο δείκτης επιχειρηματικών προσδοκιών στις κατασκευές, ο οποίος ακολούθησε πτωτική πορεία στο τρίμηνο Μαΐου-Ιουλίου 2015 (57,5 τον Μάιο και 55,7 τον Ιούνιο), με το επίπεδο του 39,3 για τον Ιούλιο να αποτελεί μακράν τη χειρότερη επίδοση από τις αρχές του 2013. Αξίζει να σημειωθεί ότι η εν λόγω εξέλιξη οφείλεται και στους δύο επιμέρους δείκτες που αφορούν στα ιδιωτικά έργα και στις κατασκευές δημοσίων έργων, όπου η υποχώρηση του δείκτη επιχειρηματικών προσδοκιών στις κατασκευές δημοσίων έργων τον Ιούλιο αποτέλεσε τη χειρότερη επίδοση από το 2012.

Αναφορικά με τις βραχυπρόθεσμες προοπτικές των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, οι εξελίξεις κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2015 αναμένονται να είναι ως επί το πλείστον αρνητικές. Η ελκυστικότητα των επενδύσεων στη χώρα, η ρευστότητα, και η πραγματοποίηση των εισαγωγών που συχνά απαιτούνται για την υλοποίηση μίας επένδυσης, δέχθηκαν αναμφίβολα σοβαρό πλήγμα από την τραπεζική αργία και τους κεφαλαιακούς περιορισμούς. Εντούτοις, η νέα συμφωνία για το πρόγραμμα χρηματοδότησης της χώρας περιλαμβάνει ευρωπαϊκούς πόρους ύψους 35 δισ. για τη στήριξη της ανάπτυξης και προβλέπει την προώθηση κρίσιμων διαρθρωτικών αλλαγών οι οποίες θα συμβάλλουν αποφασιστικά στη βελτίωση του επενδυτικού κλίματος στη χώρα. Η προοπτική αυτή, σε συνδυασμό με τη δυναμική που ήδη εκδήλωσαν οι επενδύσεις πριν τις πρόσφατες δυσμενείς εξελίξεις, δικαιολογεί μία σχετική αισιοδοξία για ανάκαμψη των επενδύσεων εντός του προσεχούς έτους. Προϋπόθεση όμως για την επιβεβαίωση μίας τέτοιας εκτίμησης θα αποτελέσει η ομαλή εξέλιξη του νέου προγράμματος

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.7

Δείκτης εμπιστοσύνης στις κατασκευές

Πηγή: EUROSTAT.

χρηματοδότησης της χώρας, σε περιβάλλον συναίνεσης και πολιτικής σταθερότητας.

1.1.3. Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών

Οι εξελίξεις στα βασικά μεγέθη του εξωτερικού τομέα κατά το πρώτο εξάμηνο του 2015 αντανακλούν την επιδείνωση του εγχώριου οικονομικού κλίματος και τα εντεινόμενα προβλήματα ρευστότητας στην αγορά.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τις εξαγωγές, η συνεισφορά τους στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στις 0,4 μονάδες στο πρώτο τρίμηνο του 2015 και τις -0,4 μονάδες στο δεύτερο τρίμηνο, έναντι 2,1 και 2,6 μονάδων κατά τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2014. Ειδικότερα, στο πεδίο των υπηρεσιών παρατηρήθηκε μικρή αύξηση των εξαγωγών κατά 2,6% στο πρώτο τρίμηνο του έτους και 1,6% στο δεύτερο τρίμηνο. Η αύξηση αυτή οφείλεται στη συνεχιζόμενη σημαντική ενίσχυση των τουριστικών εισπράξεων (κατά 8,2% συνολικά στο πρώτο εξάμηνο του 2015 σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος), η οποία όμως συνέπεσε με μείωση των εισπράξεων στην κατηγορία των λοιπών υπηρεσιών (κατά -5,4% αντίστοιχα, σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος). Στο πεδίο των αγαθών οι εξαγωγές σημείωσαν οριακή αύξηση στο πρώτο τρίμηνο του 2015 (0,2%), ενώ στο δεύτερο τρίμηνο η πορεία τους ήταν πτωτική (-4,2%).

Όσον αφορά στις εισαγωγές, στο πρώτο τρίμηνο του έτους παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση τόσο στην περίπτωση των αγαθών (9,3%), όσο και στην περίπτωση των υπηρεσιών (12,3%), με επακόλουθη αρνητική συνεισφορά -3,0 ποσοστιαίων μονάδων στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ (βλέπε Διάγραμμα 1.1.8). Στο δεύτερο τρίμηνο, όμως, οι εξελίξεις στις εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών κινήθηκαν προς την αντίθετη κατεύθυνση (-4,0% και -1,1%, αντίστοιχα), συνεισφέροντας θετικά

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.8

Συμβολή στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ

Επιμέρους συνιστώσες της εξωτερικής ζήτησης

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ κατά 1,1 ποσοστιαίες μονάδες. Η μείωση των εισαγωγών συνδέεται με την εξασθένηση του οικονομικού κλίματος και την κάμψη των επενδύσεων και της παραγωγής εξαγωγίμων αγαθών.

Αναφορικά με τις προοπτικές του εξωτερικού τομέα, η συνεισφορά του στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ αναμένεται να διαμορφωθεί σε θετικά επίπεδα στο άμεσο μέλλον, καθώς η μείωση των εισαγωγών λόγω των κεφαλαιακών περιορισμών εκτιμάται ότι θα είναι εντονότερη σε σχέση με τις αντίστοιχες δυσμενείς επιπτώσεις στις εξαγωγές. Σε σχέση με τις προοπτικές για το 2016, η συμβολή του εξωτερικού τομέα στο ΑΕΠ θα εξαρτηθεί από τη βελτίωση των επιδόσεων στον τομέα των εξαγωγών υπηρεσιών, την αποφασιστική ενδυνάμωση των επιδόσεων στον τομέα των εξαγωγών αγαθών, αλλά και από το βαθμό στον οποίο μία πιθανή αύξηση της εγχώριας ζήτησης θα καλυφθεί από εγχωρίως παραγόμενα αγαθά και όχι από εισαγωγές. Είναι σαφές ότι, στην παρούσα συγκυρία, αποφασιστικό ρόλο για τις επιδόσεις της χώρας στους παραπάνω τομείς θα διαδραματίσει η υλοποίηση των νέων επενδύσεων που είναι απαραίτητες για την ενίσχυση του παραγωγικού δυναμικού της χώρας.

1.1.4. Συμπεράσματα και προοπτικές

Σύμφωνα με την ανωτέρω ανάλυση των κύριων συνιστωσών της ζήτησης, αρκετά στοιχεία της αναπτυξιακής δυναμικής που είχε παρουσιάσει η ελληνική οικονομία στη διάρκεια του 2014 φαίνεται να αλλοιώθηκαν στην πορεία του πρώτου εξαμήνου του 2015, χωρίς όμως να αντιστρέφεται μέχρι το σημείο εκείνο η ανοδική πορεία του τριμηνιαίου ΑΕΠ σε σταθερές τιμές.

Ειδικότερα, και σε συμφωνία με τις εκτιμηθείσες πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης για την τρέχουσα φάση του οικονομικού κύκλου (Ενότητα 1.4), το πραγματικό ΑΕΠ εξακολούθησε να καταγράφει θετικούς ρυθμούς μεταβολής στα δύο πρώτα τρίμηνα του 2015, στηριζόμενο κυρίως στις θετικές εξελίξεις στην ιδιωτική κατανάλωση. Εντούτοις, δεδομένων των κρίσιμων εξελίξεων στην εγχώρια οικονομία που χαρακτήρισαν την περίοδο από τα τέλη του Ιουνίου και έπειτα, και σε συνδυασμό και με τις προβλέψεις που προκύπτουν από το υπόδειγμα πιθανοτήτων ύφεσης του ΚΕΠΕ (βλέπε Ενότητα 1.4) και το δυναμικό υπόδειγμα βραχυπρόθεσμων προβλέψεων του ΚΕΠΕ (βλέπε Ενότητα 1.5), εκτιμάται ότι έχει ανακοπεί η θετική δυναμική και δεν αναμένεται να συνεχισθούν οι ευνοϊκές εξελίξεις. Αντιθέτως, ενδέχεται η ελληνική οικονομία να παρουσιάσει εκ νέου αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2015.

Αντίστοιχα είναι τα συμπεράσματα για την ιδιωτική κατανάλωση, η οποία σημείωσε κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2015 τη σημαντικότερη αύξηση όλων των τελευταίων περιόδων αναφοράς. Εντούτοις, η πορεία της κατά τα αμέσως προσεχή τρίμηνα παραμένει αμφίβολη, εφόσον αναμένεται να επηρεαστεί ποικιλοτρόπως από διαφορετικές δυνάμεις που συνδέονται με τους ισχύοντες περιορισμούς στην κίνηση κεφαλαίων, τη συσσώρευση τυχόν αναβαλλόμενων αλλά και επιπρόσθετων οικονομικών επιβαρύνσεων, τη συνολική οικονομική και πολιτική αβεβαιότητα και δυσμενέστερες από τις αρχικά εκτιμώμενες εξελίξεις στην αγορά εργασίας, με άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις στο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών.

Όσον αφορά την πορεία των επενδύσεων, οι εξελίξεις κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2015 αναμένεται να είναι ως επί το πλείστον αρνητικές, δεδομένων των δυσμενών επιπτώσεων από την τραπεζική αργία και τους κεφαλαιακούς περιορισμούς. Εντούτοις, η ομαλή εφαρμογή της νέας συμφωνίας για το πρόγραμμα στήριξης της χώρας δικαιολογεί μία σχετική αισιοδοξία για ανάκαμψη των επενδύσεων εντός του προσεχούς έτους, εφόσον θα συμβάλει στην οριστική σταθεροποίηση της οικονομίας και την άμεση και αποφασιστική αντιμετώπιση των σοβαρών δυσχερειών όσον αφορά τη ρευστότητα και τη χρηματοδότηση των επιχειρήσεων. Από τις συνθήκες αυτές θα κριθεί σε σημαντικό βαθμό και η δυνατότητα ουσιαστικής βελτίωσης των εξαγωγικών επιδόσεων της χώρας από το 2016 και ύστερα.

1.2. Η εξέλιξη του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών¹ και των συνιστωσών του – Α' εξάμηνο 2015

Ιωάννα Κωνσταντακοπούλου

Το Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ΙΤΣ) παρουσίασε έλλειμμα κατά τη διάρκεια του πρώτου εξαμήνου του

2015. Συγκεκριμένα, το έλλειμμα του ΙΤΣ (βλέπε Πίνακα 1.2.1) διαμορφώθηκε στο 1,94% του ΑΕΠ, έναντι 1,52% του αντίστοιχου διαστήματος του 2014, μια μεταβολή της τάξεως του 27,8%. Σε απόλυτα μεγέθη, το έλλειμμα αυξήθηκε κατά 0,37 δισ. ευρώ (βλέπε Πίνακα 1.2.2). Η αρνητική αυτή εξέλιξη προέρχεται κυρίως από το ισοζύγιο πρωτογενών εισοδημάτων, όπου καταγράφηκε έλλειμμα της τάξεως του 0,16% του ΑΕΠ, έναντι πλεονάσματος 0,83% του ΑΕΠ την αντίστοιχη περίοδο του 2014. Επιπλέον, ενώ το ισοζύγιο αγαθών συρρικνώνει το έλλειμμά του, αρνητική θεωρείται η εξέλιξη της συνιστώσας του, δηλαδή του ισοζυγίου αγαθών χωρίς

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.1 Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ως ποσοστό του ΑΕΠ)

	ΙΤΣ	Αγαθών	Εξαγωγές αγαθών	Εισαγωγές αγαθών	Υπηρεσιών	Πρωτογενών εισοδημάτων	Δευτερογενών εισοδημάτων
2009	-10,87	-12,96	6,34	19,30	5,33	-2,84	-0,40
2010	-9,92	-12,48	7,41	19,88	5,85	-2,52	-0,78
2011	-9,92	-13,10	9,48	22,58	7,04	-3,14	-0,72
2012	-2,38	-10,11	11,18	21,29	7,81	0,42	-0,49
2013	0,60	-9,46	12,21	21,67	9,32	-0,25	0,99
2014	0,89	-9,99	13,14	23,13	10,98	0,09	-0,19
2013 α' εξάμηνο	-2,78	-8,95	11,79	20,75	6,08	-0,03	0,12
2014 α' εξάμηνο	-1,52	-10,12	12,80	22,92	7,56	0,83	0,22
2015 α' εξάμηνο	-1,94	-9,14	11,45	20,59	7,51	-0,16	-0,15

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος και ΕΛΣΤΑΤ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.2 Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (σε δισ. ευρώ)

	ΙΤΣ	Αγαθών	Εξαγωγές αγαθών	Εισαγωγές αγαθών	Υπηρεσιών	Πρωτογενών εισοδημάτων	Δευτερογενών εισοδημάτων
2009	-25,82	-30,78	15,04	45,82	12,65	-6,74	-0,95
2010	-22,51	-28,29	16,79	45,08	13,26	-5,71	-1,76
2011	-20,63	-27,24	19,72	46,96	14,64	-6,53	-1,51
2012	-4,62	-19,65	21,72	41,37	15,17	0,82	-0,95
2013	1,09	-17,24	22,25	39,49	16,99	-0,46	1,80
2014	1,59	-17,85	23,48	41,33	19,62	0,16	-0,33
2013 α' εξάμηνο	-2,58	-8,30	10,93	19,22	5,63	-0,03	0,11
2014 α' εξάμηνο	-1,35	-9,00	11,39	20,39	6,72	0,73	0,19
2015 α' εξάμηνο	-1,72	-8,12	10,17	18,29	6,67	-0,14	-0,13

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

1. Η ανάλυση γίνεται με στατιστικά δεδομένα τα οποία προέρχονται από την Τράπεζα της Ελλάδος. Από τον Ιανουάριο 2015, η Τράπεζα της Ελλάδος προσαρμόσε τη μεθοδολογία κατάρτισης του ισοζυγίου πληρωμών της χώρας στις συστάσεις και τους ορισμούς του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (IMF), όπως αυτά έχουν καθοριστεί στην τελευταία (6η) έκδοση του Εγχειριδίου για το Ισοζύγιο Πληρωμών (IMF-BPM6-Balance of Payments Manual, 6th edition, 2009). Σημειώνεται ότι, μέχρι και το έτος 2014, η κατάρτιση του ισοζυγίου πληρωμών ακολουθούσε τη μεθοδολογία της 5ης έκδοσης του σχετικού εγχειριδίου (IMF-BPM5-Balance of Payments Manual, 5th edition, 1993).

καύσιμα και πλοία, όπου παρατηρήθηκε διεύρυνση του ελλείμματός του, που προέρχεται κυρίως από την αναθέρμανση των αντίστοιχων εισαγωγών.

1.2.1. Ισοζύγιο αγαθών

Το πρώτο εξάμηνο του 2015, το έλλειμμα στο ισοζύγιο αγαθών ως ποσοστό του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στα 9,14%, μειωμένο κατά 9,7% σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2014 (βλέπε Διάγραμμα 1.2.1). Σε απόλυτα μεγέθη, το έλλειμμα έφτασε τα 8,12 δισ. ευρώ, μειωμένο κατά 0,88 δισ. ευρώ. Η θετική αυτή εξέλιξη αποδίδεται πρωτίστως στη συρρίκνωση του ελλείμματος του ισοζυγίου πλοίων και δευτερευόντως σε αυτή του ισοζυγίου καυσίμων, ενώ το συνολικό αποτέλεσμα μετρίασε η διεύρυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου αγαθών χωρίς καύσιμα και πλοία.

Αναλυτικότερα, το έλλειμμα του ισοζυγίου καυσίμων μειώθηκε κατά 1,22 δισ. ευρώ, έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2014, φτάνοντας τα 0,35 δισ. ευρώ. Ως

ποσοστό του ΑΕΠ η προαναφερθείσα μεταβλητή διαμορφώθηκε στα 0,4% (βλέπε Διάγραμμα 1.2.1). Την ίδια αλλά σε μικρότερη έκταση μεταβολή εμφάνισε το ισοζύγιο πλοίων, όπου το έλλειμμα μειώθηκε κατά 0,35 δισ. ευρώ. Αντίθετα, το ισοζύγιο αγαθών χωρίς καύσιμα και πλοία διεύρυνε το έλλειμμα του κατά 0,67 δισ. ευρώ, έναντι του πρώτου εξαμήνου του 2014, εξαιτίας της αύξησης των εισαγωγών κατά 0,70 δισ. ευρώ, δηλαδή αύξηση της τάξεως του 6,5%, ενώ οι εξαγωγές παρέμειναν στάσιμες. Ως ποσοστό του ΑΕΠ οι εισαγωγές χωρίς καύσιμα και πλοία έφτασαν το 11,5%, ενώ οι εξαγωγές το 6,9% του ΑΕΠ.

1.2.2. Ισοζύγιο Υπηρεσιών

Το πλεόνασμα του ισοζυγίου υπηρεσιών ήταν 6,67% του ΑΕΠ το πρώτο εξάμηνο του 2015, χωρίς ιδιαίτερη μεταβολή ως προς την αντίστοιχη περίοδο του 2014. Σε απόλυτα μεγέθη, το πλεόνασμα διαμορφώθηκε στα 7,51 δισ. ευρώ. Η αύξηση των πληρωμών για μεταφορικές υπηρεσίες αντισταθμίστηκε από την αύξηση των εισπράξεων από ταξιδιωτικές υπηρεσίες.

1.2.3. Ισοζύγιο πρωτογενών εισοδημάτων

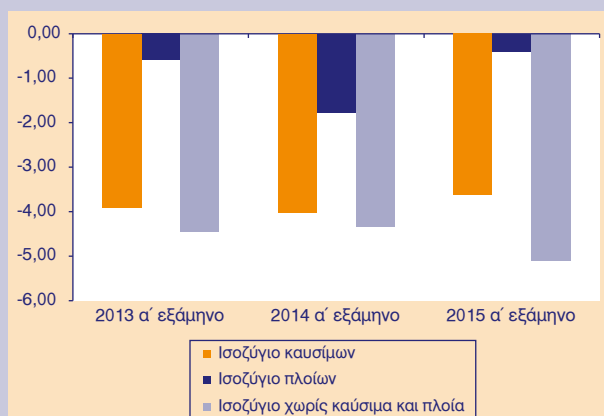
Το ισοζύγιο πρωτογενών εισοδημάτων εμφάνισε έλλειμμα στο πρώτο εξάμηνο του έτους, και διαμορφώθηκε στα 0,16% του ΑΕΠ, έναντι 0,83% πλεόνασμα το αντίστοιχο διάστημα του 2014. Η αλλαγή του προσήμου του ισοζυγίου προέρχεται κυρίως από τη μείωση των καθαρών εισπράξεων για εισοδήματα από επενδύσεις (τόκους, μερίσματα και κέρδη). Η τελευταία μεταβλητή διαμορφώθηκε στα 1,8 δισ. ευρώ έναντι 1,4 δισ. ευρώ το αντίστοιχο διάστημα του 2014. Τέλος, παρατηρήθηκε μείωση των καθαρών λοιπών πρωτογενών εισοδημάτων.

1.2.4. Ισοζύγιο δευτερογενών εισοδημάτων

Έλλειμμα εμφάνισε το ισοζύγιο δευτερογενών εισοδημάτων κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης χρονικής περιόδου, το οποίο διαμορφώθηκε στα 0,13 δισ. ευρώ έναντι πλεονάσματος 0,19 την αντίστοιχη περίοδο του 2014.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.1

Οι συνιστώσες του Ισοζυγίου αγαθών (ως ποσοστό του ΑΕΠ)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος και ΕΛΣΤΑΤ.

1.3. Οι εξελίξεις του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ) σε συνολικό και κλαδικό επίπεδο

Γιάννης Παναγόπουλος

Με βάση τα μέχρι τώρα δεδομένα των τιμών διαπιστώνεται μια κάποια διαφοροποίηση σε ό,τι αφορά την πρόσφατη καταγεγραμμένη πορεία του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ) σε σχέση με αυτή του Εναρμονισμένου ΔΤΚ (Εν.ΔΤΚ). Πιο συγκεκριμένα, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 1.3.1, ο ΔΤΚ αλλά και ο πυρήνας του¹ σε όλη σχεδόν τη διάρκεια του 2015 παρουσιάζει μια σχετική ακαμψία. Συγκεκριμένα, μέχρι και τον Ιούλιο του 2015 στην περίπτωση του ΔΤΚ η ακαμψία αυτή παρουσιάζεται στα επίπεδα του -2,1% με -2,2%, στον δε πυρήνα στα επίπεδα του -1,6% με -1,7%, αντίστοιχα. Ωστόσο τον Αύγουστο του 2015 διαπιστώνεται μια κάμψη του αντιπληθωρισμού² στον ΔΤΚ (-1,5%), η οποία όμως αναμένεται να επιβεβαιωθεί τους προσεχείς μήνες.

Από την άλλη πλευρά, ο Εν.ΔΤΚ αλλά και ο πυρήνας του παρουσιάζουν μια καλύτερη εικόνα. Συγκεκριμένα, εμφανίζεται μια σαφής αποκλιμάκωση του υπάρχοντος αντιπληθωρισμού σε ό,τι αφορά τον Εν.ΔΤΚ, φθάνοντας τον Αύγουστο του 2015 μόλις το -0,4%. Μάλιστα ήδη μετά τον Ιούνιο του 2015 ο πυρήνας του Εν.ΔΤΚ επέ-

στρεψε σε θετικές τιμές (0,1% τον Ιούλιο του 2015). Η πορεία αυτή του Εν.ΔΤΚ μάς επιτρέπει να είμαστε λίγο πιο αισιόδοξοι σε ό,τι αφορά τη μελλοντική πορεία του ΔΤΚ και κατ' επέκταση για το τέλος του αντιπληθωρισμού στη χώρα μας.

Στο Διάγραμμα 1.3.1 παρουσιάζεται αναλυτικά η πορεία του ΔΤΚ, ως ποσοστιαία (%) μεταβολή ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους, καθώς επίσης και του πυρήνα του το χρονικό διάστημα 2010Μ1-2015Μ8.

Κλαδική προσέγγιση του πληθωρισμού

Σε ό,τι αφορά τώρα την κλαδική προσέγγιση του πληθωρισμού στη χώρα μας, να επισημάνουμε ότι η αρνητική μεταβολή του ΔΤΚ κατά -1,5% τον Αύγουστο του 2015, που παρουσιάζει ο Πίνακας 1.3.1 σε ετήσια βάση, προέρχεται κυρίως από τη μείωση των παρακάτω επιμέρους δεικτών, σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ: α) κατά 7,3% μέσω της ομάδας «Στέγαση», λόγω μείωσης κυρίως των τιμών των ενοικίων κατοικιών, του πετρελαίου θέρμανσης και του φυσικού αερίου. Μέρος της μείωσης αυτής αντισταθμίστηκε από την αύξηση των τιμών στον ηλεκτρισμό, β) κατά 4,3% μέσω της ομάδας «Μεταφορές», λόγω μείωσης κυρίως των τιμών καυσίμων αυτοκινήτου (βενζίνη), και της συντήρησης και επισκευής εξοπλισμού προσωπικής μεταφοράς. Η μείωση όμως αυτή αντισταθμίστηκε από την αύξηση των τιμών στα εισιτήρια συνδυασμένων μεταφορών επιβατών³, γ) κατά 3,2% μέσω της ομάδας «Άλλα αγαθά

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3.1 Η πορεία του πληθωρισμού για το 2015

	ΔΤΚ	Πυρήνας ΔΤΚ	Εν.ΔΤΚ	Πυρήνας Εν.ΔΤΚ
2015Μ1	-2,8	-1,5	-2,8	-1,2
2015Μ2	-2,2	-1,2	-1,9	-0,6
2015Μ3	-2,1	-1,6	-1,9	-0,8
2015Μ4	-2,1	-1,6	-1,8	-0,7
2015Μ5	-2,1	-1,6	-1,4	-0,2
2015Μ6	-2,1	-1,8	-1,1	0,2
2015Μ7	-2,2	-1,7	-1,3	0,1
2015Μ8	-1,5	NA	-0,4	NA

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT.

Σημείωση: ΔΚΤ, Δείκτης Τιμών Καταναλωτή, Εν.ΔΤΚ, Εναρμονισμένος ΔΤΚ.

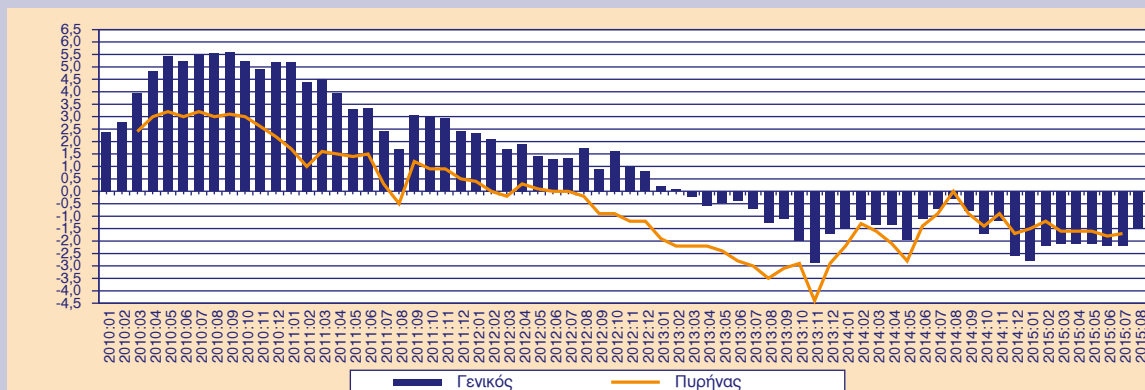
1. Ο πυρήνας του ΔΤΚ προέρχεται από τους υπολογισμούς της ΕΛΣΤΑΤ και δεν περιλαμβάνει τις τιμές του ηλεκτρικού ρεύματος, του φυσικού αερίου και των καυσίμων αυτοκινήτου. Από την άλλη πλευρά, ο πυρήνας του Εν.ΔΤΚ προέρχεται από τους υπολογισμούς της Eurostat και δεν περιλαμβάνει τις τιμές της ενέργειας και των επεξεργασμένων τροφίμων.

2. Με τον όρο αντιπληθωρισμό εννοούμε τον αρνητικό πληθωρισμό όπου, αντί για τη συνεχή άνοδο των τιμών που αποτελούν τον ΔΤΚ, παρατηρούμε τη συνεχή πτώση αυτών.

3. Να αναφέρουμε εδώ ότι η «Στέγαση» και οι «Μεταφορές» αποτελούν δύο κλάδους οι οποίοι συνεισφέρουν με πάνω από 20% στη διάρθρωση του ΔΤΚ στη χώρα μας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.1

ΔΤΚ, % μεταβολή (ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους)

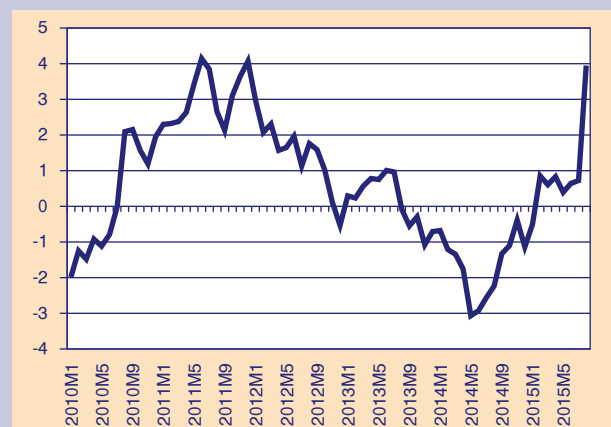
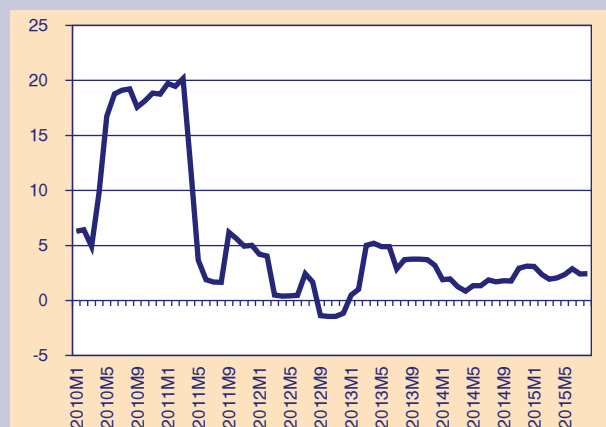
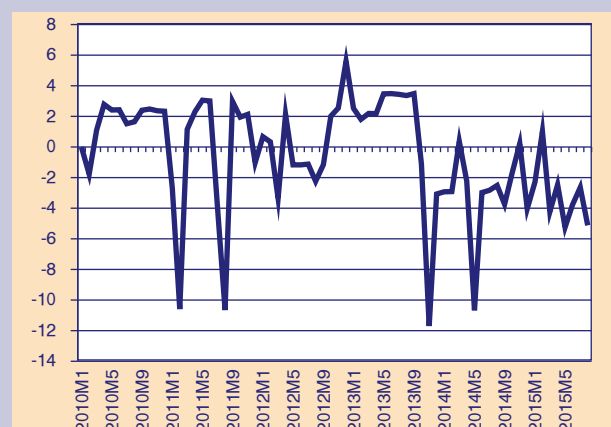
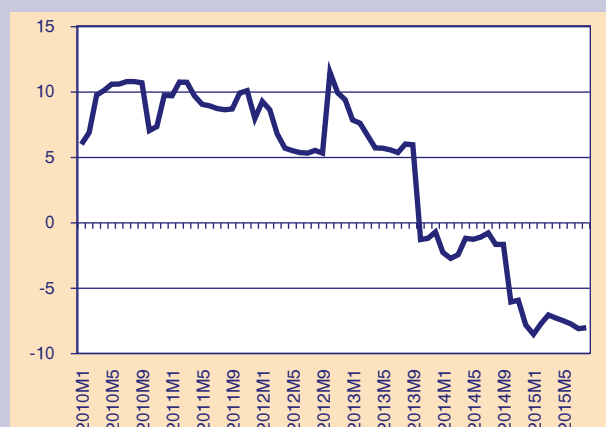
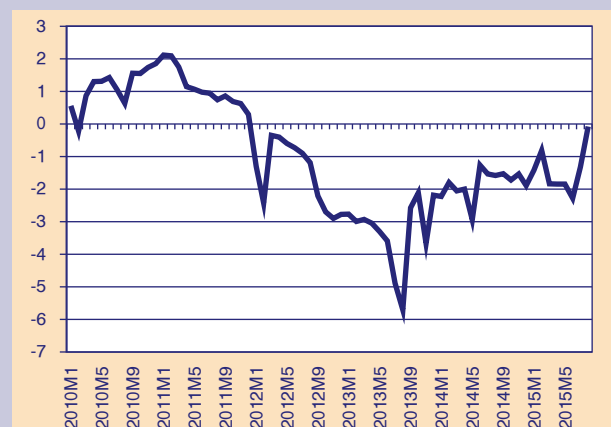
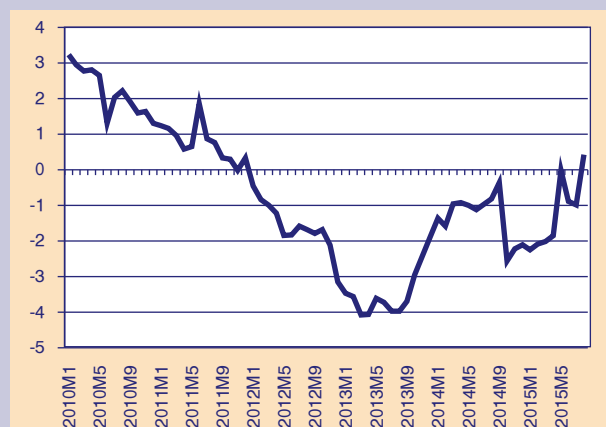
και υπηρεσίες», λόγω μείωσης κυρίως των τιμών των ειδών ατομικής φροντίδας, των ασφαλιστρών οχημάτων και άλλων υπηρεσιών, δ) κατά 3,1% μέσω της ομάδας «Εκπαίδευση», λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στα διδάκτρα προσχολικής, πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και μετα-δευτεροβάθμιας μη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (ΙΕΚ), ε) κατά 2,2% μέσω της ομάδας «Διαρκή αγαθά – Είδη νοικοκυριού και υπηρεσίες», λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στα υφαντουργικά προϊόντα οικιακής χρήσης, στα είδη άμεσης κατανάλωσης νοικοκυριού και στις οικιακές υπηρεσίες-υπηρεσίες οικιακής μέριμνας, στ) κατά 1,9% της ομάδας «Αναψυχή – Πολιτιστικές δραστηριότητες», λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στον οπτικοακουστικό εξοπλισμό, στα θέατρα, στα είδη για παιχνίδια και αθλητισμό, και στις εφημερίδες-βιβλία-χαρτικά και ζ) κατά 1,2% μέσω της ομάδας «Υγεία», λόγω μείωσης κυρίως των τιμών των ιατρικών, οδοντιατρικών και παραϊατρικών υπηρεσιών και των φαρμακευτικών προϊόντων. Η μείωση όμως αυτή αντισταθμίστηκε από την αύξηση των τιμών στις κλινικές.

Όπως μάλιστα αναφέρει χαρακτηριστικά η ΕΛΣΤΑΤ, μέρος του καταγεγραμμένου αντιπληθωρισμού που περιγράψαμε αναλυτικά παραπάνω σε κλαδικό επίπεδο αντισταθμίστηκε: α) κατά 4,3%, μέσω της ομάδας «Διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά», λόγω αύξησης κυρίως των τιμών στο ψωμί και δημητριακά, κρέατα γενικά, γαλακτοκομικά και αυγά, έλαια και λίπη, νωπά φρούτα, νωπά λαχανικά, ζάχαρη-σοκολάτες-γλυκά-παγωτά, πατάτες νωπές, λοιπά τρόφιμα, καφές-κακάο-τσάι. Μέρος

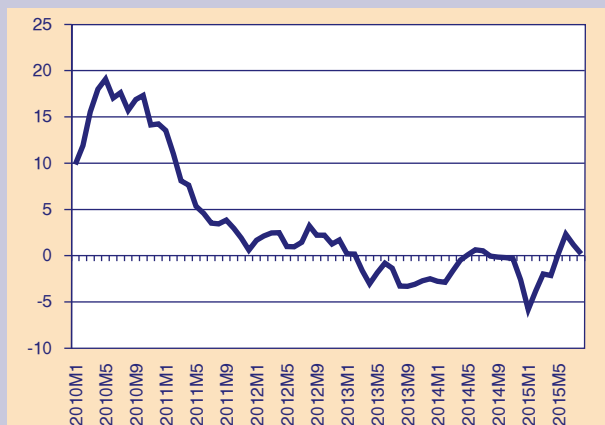
της αύξησης αυτής αντισταθμίστηκε από τη μείωση των τιμών στο μεταλλικό νερό-αναψυκτικά-χυμοί φρούτων, β) κατά 2,1%, μέσω της ομάδας «Αλκοολούχα ποτά και καπνός», λόγω αύξησης κυρίως των τιμών στα αλκοολούχα ποτά και στα τσιγάρα και γ) κατά 1,5%, μέσω της ομάδας «Ξενοδοχεία-Καφέ-Εστιατόρια», λόγω αύξησης των τιμών στα εστιατόρια-ζαχαροπλαστεία-καφενεία-κυλικεία αλλά και στα ξενοδοχεία.

Τέλος, στα Διαγράμματα 1.3.2-1.3.13 που ακολουθούν παρουσιάζεται αναλυτικά η πορεία του Εν.ΔΤΚ στους επιμέρους κλάδους της ελληνικής οικονομίας το χρονικό διάστημα 2010Μ1-2015Μ8. Αξιοσημείωτο είναι εδώ να αναφέρουμε ότι με βάση το ειδικό βάρος⁴ που έχει υπολογιστεί από την ΕΛΣΤΑΤ (2015) για κάθε κλάδο, σε ό,τι αφορά τη διάρθρωση του Εν.ΔΤΚ, αναδεικνύεται διαχρονικά η κυρίαρχη σημασία του κλάδου «Διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά» για τους πολίτες/καταναλωτές (νοικοκυριά). Συγκεκριμένα, το ειδικό βάρος του κλάδου αυτού στο συνολικό Εν.ΔΤΚ ανέρχεται σήμερα (2015) στο 21,1% του συνόλου. Σημαντικός, στη διάρθρωση του Εν.ΔΤΚ, είναι επίσης και ο ρόλος του κλάδου «Ξενοδοχεία-Καφέ-Εστιατόρια», ο οποίος συμμετέχει με ένα ποσοστό της τάξης του 15,6% περίπου (2015) στο σύνολο. Στην τρίτη θέση βρίσκεται ο κλάδος «Μεταφορές», με ποσοστό της τάξης του 13,5% περίπου το 2015. Τέλος, σημαντική είναι και η συμμετοχή του κλάδου «Στέγαση», με ποσοστιαία συμμετοχή στον Εν.ΔΤΚ που ανέρχεται στο 11,1% περίπου για το 2015. Οι υπόλοιποι κλάδοι ακολουθούν με σαφώς μικρότερα μονοψήφια ποσοστά.

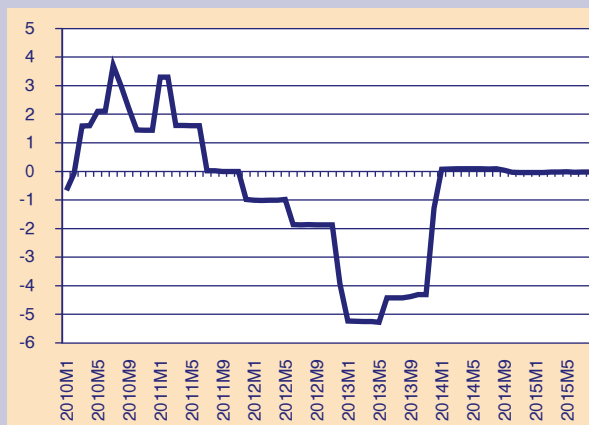
4. Η βαρύτητα του κάθε συντελεστή για κάθε κλάδο της οικονομίας στη διάρθρωση του Εν.ΔΤΚ εξαρτάται από την επιμέρους κατανομή των εισοδημάτων των νοικοκυριών (με βάση την καταγεγραμμένη καταναλωτική τους δαπάνη).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.2**Διατροφή & Μη αλκοολούχα ποτά****ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.3****Αλκοολούχα ποτά & Καπνός****ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.4****Ένδυση & Υπόδηση****ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.5****Στέγαση****ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.6****Διαρκή αγαθά****ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.7****Υγεία**

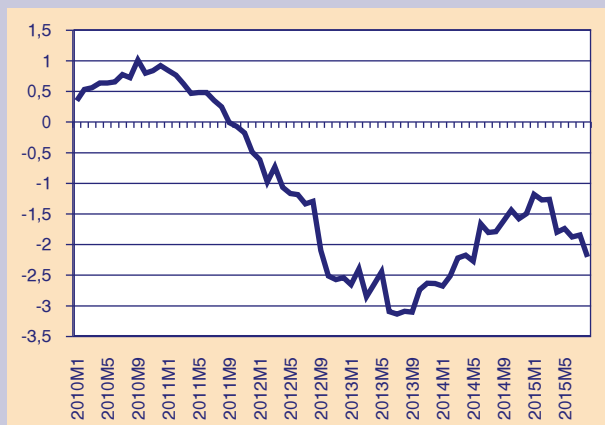
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.8
Μεταφορές

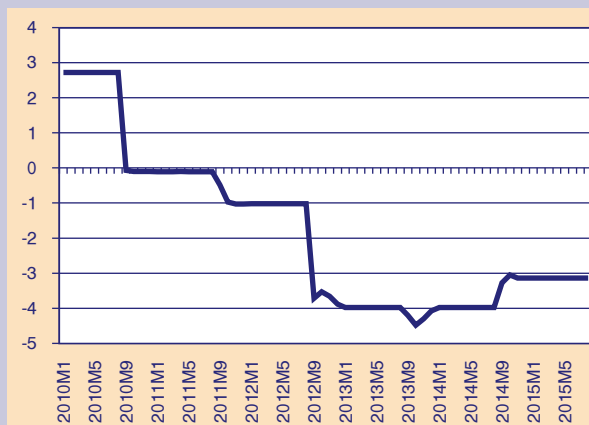
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.9
Επικοινωνίες

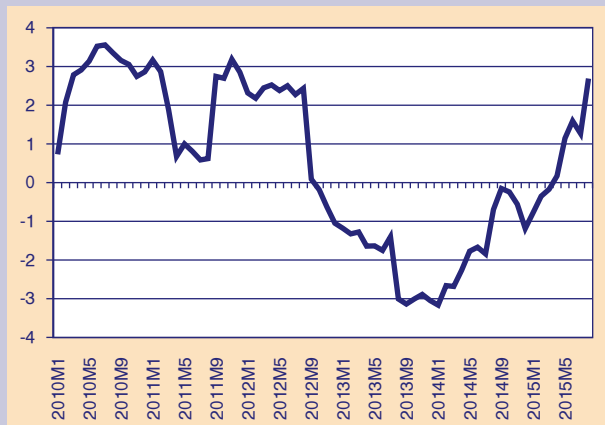
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.10
Αναψυχή & Πολιτισμός

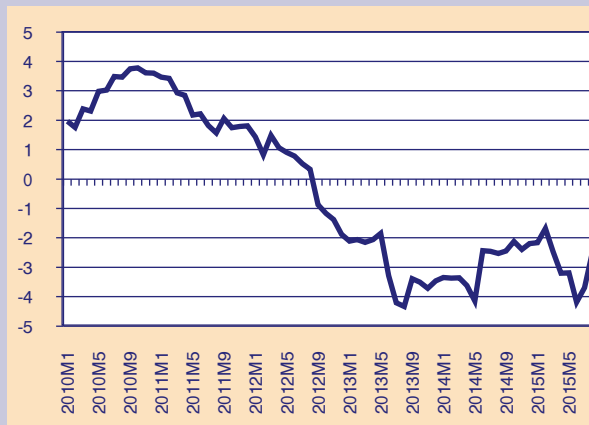
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.11
Εκπαίδευση

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.12
Ξενοδοχεία-Καφέ-Εστιατόρια

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.13
Άλλα αγαθά & Υπηρεσίες

1.4. Πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης για την Ελληνική Οικονομία: Τρέχουσα περίοδος και προβλέψεις

Αικατερίνη Τσούμα

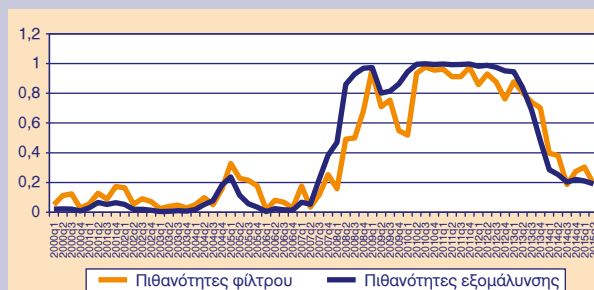
Όπως έχει αναλυθεί και σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, το εάν η ελληνική οικονομία σε μια χρονική περίοδο διανύει μια φάση ύφεσης (ή επέκτασης) του οικονομικού κύκλου δύναται να αξιολογηθεί στη βάση εκτιμήσεων πιθανοτήτων καθεστώτος ύφεσης (ή επέκτασης). Οι εκτιμήσεις αυτές πραγματοποιούνται με τη χρήση διαφορετικών υποδειγμάτων όπως, μεταξύ άλλων, τα υποδείγματα (α) εναλλαγής καθεστώτος κατά Markov και (β) τα κανονικά πιθανολογικά υποδείγματα (probit) και είτε αφορούν μέχρι και στην πιο πρόσφατη περίοδο ή ενσωματώνουν προβλέψεις για μελλοντικές περιόδους.

Στην περίπτωση του υποδείγματος εναλλαγής καθεστώτος κατά Markov¹, το οποίο προσεγγίζει τον οικονομικό κύκλο ως μια ανέλιξη εναλλαγής μεταξύ καθεστώτος ύφεσης και επέκτασης, χρησιμοποιείται ο ρυθμός μεταβολής του τριμηνιαίου ΑΕΠ², το οποίο αποτελεί το επιλεγμένο μέγεθος μέτρησης της οικονομικής δραστηριότητας. Οι εκτιμώμενες πιθανότητες φίλτρου (filtered) (στη βάση της πληροφόρησης που είναι διαθέσιμη στην εκάστοτε χρονική στιγμή t) και εξομάλυνσης (smoothed) (στη βάση όλης της πληροφόρησης που είναι διαθέσιμη έως το τέλος T του δείγματος) για το καθεστώς ύφεσης αφορούν μέχρι και την πιο πρόσφατη χρονική περίοδο. Το Διάγραμμα 1.4.1 παρουσιάζει τις εκτιμήσεις των σχετικών πιθανοτήτων για την περίοδο από το πρώτο τρίμηνο του 2000 έως το δεύτερο τρίμηνο του 2015³. Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με τον κανόνα που υιοθετείται, μια περίοδος ύφεσης ορίζεται ως περίοδος κατά την οποία η πιθανότητα ύφεσης που συνάγεται είναι υψηλότερη του 0,5.

Οι εκτιμηθείσες πιθανότητες φίλτρου και εξομάλυνσης για το καθεστώς ύφεσης υποδεικνύουν ξεκάθαρα την

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.4.1

Πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης στη βάση υποδείγματος εναλλαγής καθεστώτος κατά Markov

είσοδο της ελληνικής οικονομίας σε καθεστώς ύφεσης το 2008 και την παραμονή της στο καθεστώς αυτό μέχρι και το τέλος του 2013, τουλάχιστον. Παράλληλα, απεικονίζουν την έξοδο της ελληνικής οικονομίας από την ύφεση στις αρχές του 2014, καθώς και την παραμονή της σε καθεστώς ανάπτυξης μέχρι και την πλέον πρόσφατη περίοδο αναφοράς. Ειδικότερα, τόσο στην περίπτωση των πιθανοτήτων φίλτρου όσο και σε εκείνη των πιθανοτήτων εξομάλυνσης, τα εκτιμώμενα επίπεδα παραμένουν χαμηλότερα από το όριο μετάβασης –το όριο του 0,5– από το ένα καθεστώς στο άλλο από το πρώτο τρίμηνο του 2014 και έπειτα, δηλαδή μέχρι και το δεύτερο τρίμηνο του 2015. Παρατηρείται ταυτόχρονα ότι οι ενδιαμέσες τάσεις ανόδου, κυρίως των πιθανοτήτων φίλτρου, ανακόπηκαν κατά το τελευταίο τρίμηνο της εκτίμησης, όπου η σχετική πιθανότητα ύφεσης (η οποία και ταυτίζεται για τις δύο κατηγορίες πιθανοτήτων) παρέμεινε ιδιαίτερα χαμηλή στο επίπεδο του 0,191⁴. Συνεπώς, και στη βάση των διαθέσιμων στοιχείων μέχρι και το πρώτο εξάμηνο του 2015, δεν διαφαίνεται να καταγράφεται μια σημαντική ή/και σταθερή αντιστροφή των τάσεων πτώσης και παραμονής των πιθανοτήτων ύφεσης σε επίπεδα που αντανακλούν τη μετάβαση και παραμονή της ελληνικής οικονομίας σε καθεστώς ανάπτυξης από τις αρχές του 2014 και έπειτα.

Εντούτοις, και δεδομένου ότι (α) η παραμονή της ελληνικής οικονομίας σε καθεστώς χαμηλής ανάπτυξης παραμένει εύθραυστη και (β) δεν έχουν ενσωματωθεί στις

1. Για την αναλυτική παρουσίαση της συγκεκριμένης εξειδίκευσης κατά Hamilton (1989) καθώς και την ερμηνεία των πιθανοτήτων που προκύπτουν, βλέπε *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος 13, Σεπτέμβριος 2010, σσ. 22-24.

2. Σημειώνεται ότι έχει ληφθεί υπόψη η πιο πρόσφατη αναθεώρηση των στοιχείων των Εθνικών Λογαριασμών και ότι για την εποχική διόρθωση των μη εποχικά διορθωμένων τριμηνιαίων στοιχείων του ΑΕΠ χρησιμοποιείται το πρόγραμμα Demetra+. Τα διαθέσιμα πλέον από την ΕΛΣΤΑΤ εποχικά διορθωμένα στοιχεία δεν χρησιμοποιούνται εδώ, ώστε να διατηρηθεί η άμεση συγκρισιμότητα με τα αποτελέσματα από την προηγούμενη εκτίμηση.

3. Ενώ οι εκτιμήσεις πραγματοποιούνται για την περίοδο 1970-2015, η πιο σύντομη περίοδος απεικόνισης επιλέγεται για λόγους συγκρισιμότητας με τα αποτελέσματα των πιθανοτήτων εκτίμησης του κανονικού πιθανολογικού υποδείγματος που ακολουθεί.

4. Σημειώνεται ότι κάποιες διαφοροποιήσεις ως προς τα αποτελέσματα της προηγούμενης περιόδου αναφοράς μπορεί να οφείλονται στο ότι στην παρούσα ανάλυση χρησιμοποιούνται τα αναθεωρημένα στοιχεία του ΑΕΠ.

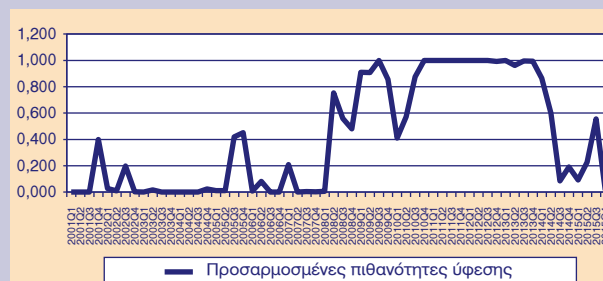
παρούσες εκτιμήσεις στοιχεία που να ενσωματώνουν χρονικά τις πλέον πρόσφατες εξελίξεις στο εγχώριο οικονομικό περιβάλλον (όπως, για παράδειγμα, την τραπεζική αργία και τους ελέγχους στην κίνηση κεφαλαίων), απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή στην ερμηνεία και χρήση των ως άνω αποτελεσμάτων κατά την εξαγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με την πορεία της οικονομίας. Για την όσο το δυνατόν πιο έγκυρη επιβεβαίωση ή μη των παρεχόμενων ενδείξεων καθίσταται αναγκαία η επαναλαμβανόμενη εκτίμηση των πιθανοτήτων ύφεσης για τις αμέσως επόμενες περιόδους, καθώς δημοσιοποιούνται επιπρόσθετα στατιστικά στοιχεία. Παράλληλα, μπορεί να συνεκτιμηθεί η πληροφόρηση που παρέχεται από εναλλακτικές εφαρμογές, όπως η εκτίμηση των πιθανοτήτων ύφεσης με τη χρήση ενός κανονικού πιθανολογικού υποδείγματος, η οποία επιτρέπει και τη διεξαγωγή προβλέψεων.

Πιο αναλυτικά, το κανονικό πιθανολογικό υπόδειγμα⁵, το οποίο παρέχει μια επιπλέον εκτίμηση για τη φάση του οικονομικού κύκλου στη βάση εκτιμώμενων πιθανοτήτων ύφεσης, εκτιμά την κατάσταση της οικονομίας μέσω μιας μεταβλητής που δύναται να παίρνει μόνο δύο τιμές ανάλογα με το εάν η οικονομία διανύει καθεστώς ύφεσης ή όχι. Οι προκύπτουσες προσαρμοσμένες (fitted) τιμές από την εκτίμηση του ύψους της πιθανότητας ο παρατηρήσιμος δείκτης καθεστώτος ύφεσης να παίρνει την τιμή '1'⁶ ερμηνεύονται ως οι εκτιμώμενες πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης. Για την εκτίμηση του υποδείγματος επιλέγονται ως ανεξάρτητες μεταβλητές οι ρυθμοί μεταβολής του τριμηνιαίου ΑΕΠ και του κατασκευασμένου μηνιαίου Δείκτη Προήγησης (βλέπε Tsouma, 2010 και Tsouma, υπό έκδοση), ο οποίος για τους σκοπούς της παρούσας εφαρμογής μετατρέπεται σε τριμηνιαία συχνότητα.

Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται αφορούν στη χρονική περίοδο από το πρώτο τρίμηνο του 2000⁷ έως το δεύτερο τρίμηνο του 2015, ενώ οι εκτιμήσεις που πραγματοποιούνται περιλαμβάνουν και προβλέψεις για τις πιθανότητες ύφεσης για τα δύο επόμενα τρίμηνα, συνεπώς για το τρίτο και τέταρτο τρίμηνο του 2015,

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.4.2

Πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης στη βάση κανονικού πιθανολογικού υποδείγματος

με τον ορίζοντα της πρόβλεψης να ορίζεται στα δύο τρίμηνα. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις, και όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 1.4.2, υψηλές πιθανότητες ύφεσης προβλέπονταν ήδη κατά την έναρξη της ύφεσης που ξεκίνησε το 2008 και διατηρήθηκαν μέχρι και το τέλος του 2013 (εξαίρεση αποτελεί η τιμή της πιθανότητας (0,41) για το πρώτο τρίμηνο του 2010)⁸. Σε συμφωνία με τα αποτελέσματα από την εκτίμηση του υποδείγματος κατά Markov, το έτος 2014 σηματοδοτεί το έτος εκείνο κατά το οποίο η ελληνική οικονομία φαίνεται να εξέρχεται από την ύφεση μετά από μια μακρά περίοδο, με τις σχετικές εκτιμηθείσες πιθανότητες να παραμένουν σε χαμηλά επίπεδα μέχρι και το δεύτερο τρίμηνο του 2015. Εντούτοις, η άνοδος στο ύψος των πιθανοτήτων (στο 0,228 από 0,091)⁹ στο εν λόγω τρίμηνο που είχε επισημανθεί κατά την αμέσως προηγούμενη περίοδο αναφοράς (βλέπε *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 27) εμφανίζεται να συνοδεύεται από περαιτέρω αύξηση των πιθανοτήτων ύφεσης στο τρίτο τρίμηνο του 2015 (πρόβλεψη). Ειδικότερα, η σχετική πρόβλεψη κινείται στο 0,556 και ως εκ τούτου οριακά ξεπερνά το όριο του 0,5. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επιπροσθέτως η απότομη πτώση των προβλεπόμενων πιθανοτήτων ύφεσης που ακολουθεί, με την εκτίμηση για το τέταρτο τρίμηνο του 2015 να αγγίζει το 0,015.

5. Για την αναλυτική παρουσίαση της συγκεκριμένης εξειδίκευσης κατά Estrella and Mishkin (1998), βλέπε *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος 14, Ιανουάριος 2011, σσ. 27-28.

6. Εξαιτίας της έλλειψης επίσημης χρονολόγησης του κύκλου για την ελληνική οικονομία, ο δείκτης καθεστώτος ύφεσης που χρησιμοποιείται βασίζεται σε σχετική εφαρμογή που πραγματοποιείται και στην οποία προσδιορίζονται τα ακριβή σημεία καμπίς του οικονομικού κύκλου (βλέπε Tsouma, 2011 και Tsouma, 2014).

7. Οι εκτιμήσεις ξεκινούν από το πρώτο τρίμηνο του 2001 εξαιτίας του υπολογισμού των ρυθμών μεταβολής και της ενσωμάτωσης των υστερήσεων. Για το λόγο αυτό στο σχετικό διάγραμμα η απεικόνιση ξεκινά από το 2001.

8. Η πτώση αυτή της πιθανότητας ύφεσης κάτω από το 0,5 υπήρξε προσωρινή και σαφώς δεν σηματοδότησε την έξοδο από το συγκεκριμένο καθεστώς. Η άμεση επαναφορά και διατήρηση των πιθανοτήτων ύφεσης σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα επιβεβαιώνουν ότι η εξέλιξη αυτή είχε προσωρινό χαρακτήρα και ότι η ελληνική οικονομία εξακολούθησε στη συνέχεια να διανύει περίοδο καθεστώτος ύφεσης.

9. Βλ. υποσ. 4.

Συνοψίζοντας, προκύπτει ότι τα αποτελέσματα που παρέχει η εκτίμηση των δύο υποδειγμάτων, αναφορικά με τις πιθανότητες ύφεσης για την ελληνική οικονομία, παραμένουν μικτά και ενσωματώνουν μεμονωμένες ενδείξεις για μεγαλύτερη μεταβλητότητα των πιθανοτήτων ύφεσης εντός του έτους 2015. Με άλλα λόγια, και ενώ δεν μοιάζει να αμφισβητείται από τις παρεχόμενες εκτιμήσεις η έξοδος της ελληνικής οικονομίας από την ύφεση στις αρχές του 2014 και η παραμονή της σε καθεστώς ανάπτυξης μέχρι και το πρώτο εξάμηνο του 2015, αμφίβολη παραμένει η μετέπειτα πορεία κατά τα αμέσως προσεχή τρίμηνα. Οι διαπιστώσεις αυτές ενισχύουν την επιτακτικότητα της άμεσης επανεκτίμησης των υποδειγμάτων, καθώς νέα στοιχεία θα γίνονται διαθέσιμα, με σκοπό τη διερεύνηση του καθεστώτος του οικονομικού κύκλου το οποίο διανύει η χώρα. Η αναγκαιότητα αυτή ενισχύεται περαιτέρω εξαιτίας και των πλέον πρόσφατων εξελίξεων στην εγχώρια οικονομία που συνδέονται με άκρως κρίσιμα για την οικονομία γεγονότα, όπως η επιβολή της τραπεζικής αργίας στο τέλος Ιουνίου καθώς και των ελέγχων στην κίνηση κεφαλαίων που εξακολουθούν να ισχύουν μέχρι σήμερα.

Βιβλιογραφία

Estrella, A. and F. S. Mishkin (1998), "Predicting US Recessions: Financial Variables as Leading Indicators", *The Review of Economics and Statistics*, 80(1), 45-61.

Hamilton, J. D. (1989), "A new approach to the economic analysis of nonstationary time series and the business cycle", *Econometrica*, 57, 357-384.

Tsouma, E., "Constructing a Composite Leading Indicator of Economic Activity in Greece", *Applied Economics Quarterly*. Υπό έκδοση.

Tsouma, E. (2010), "Predicting Growth and Recessions Using Leading Indicators: Evidence from Greece", ΚΕΠΕ, *Εργασίες για Συζήτηση*, 114.

Tsouma, E. (2011), "Dating the Greek Business Cycle: Is there Evidence on a Late 2000s Recessionary Regime for the Greek Economy?", *Essays in Economics-Applied Studies on the Greek Economy*, 50 years anniversary publication, Athens: ΚΕΠΕ.

Tsouma, E. (2014), "Dating Business Cycle Turning Points: The Greek Economy During 1970-2012", *Journal of Business Cycle Measurement and Analysis*. <http://dx.doi.org/10.1787/jbcm-a-2014-5jz0sr0pnhs8>.

1.5. Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ

Μονάδα Οικονομικών Προβλέψεων Υποδείγματος Παραγόντων Έρση Αθανασίου, Θεόδωρος Τσέκερης, Αικατερίνη Τσούμα

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται οι επικαιροποιημένες βραχυπρόθεσμες προβλέψεις του ΚΕΠΕ αναφορικά με την εξέλιξη του ρυθμού μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ για τα δύο τελευταία τρίμηνα του 2015, και συνεπώς και για το σύνολο του έτους. Οι εν λόγω προβλέψεις προκύπτουν από την εφαρμογή ενός δομικού υποδείγματος παραγόντων (structural factor model), αναλυτική περιγραφή του οποίου παρουσιάστηκε στο Τεύχος 15 των *Οικονομικών Εξελίξεων*. Η βάση δεδομένων που χρησιμοποιείται για την εκτίμηση του υποδείγματος και τη διεξαγωγή των προβλέψεων καλύπτει τις κύριες παραμέτρους της οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα σε τριμηνιαία συχνότητα και για τη χρονική περίοδο από τον Ιανουάριο του 2000 μέχρι και τον Ιούνιο του 2015. Ειδικότερα, στο δείγμα ενσωματώνονται μεταβλητές τόσο από την κατηγορία των πραγματικών μεγεθών (όπως οι κύριες συνιστώσες του ΑΕΠ από την πλευρά της δαπάνης, γενικοί και επιμέρους δείκτες που αφορούν στη βιομηχανική παραγωγή, τις λιανικές πωλήσεις, τις ταξιδιωτικές εισπράξεις, την αγορά εργασίας και δείκτες οικονομικού κλίματος και επιχειρηματικών προσδοκιών) όσο και από την κατη-

γορία των ονομαστικών μεγεθών (όπως ο γενικός και επιμέρους δείκτες τιμών καταναλωτή, νομισματικά μεγέθη, αποδόσεις ομολόγων, επιτόκια, συναλλαγματικές ισοτιμίες και δείκτες τιμών κατοικιών). Σημειώνεται ότι η απαραίτητη για τις εκτιμήσεις εποχική διόρθωση των χρονολογικών σειρών πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του προγράμματος Demetra+ που είναι διαθέσιμο από την Eurostat¹.

Με βάση τις προβλέψεις όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 1.5.1, ο μέσος ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ για το δεύτερο εξάμηνο του 2015 εκτιμάται στο -1,6%, με τις επιμέρους προβλέψεις για το τρίτο και τέταρτο τρίμηνο να κυμαίνονται στο -1,5% και -1,7%, ως προς τις αντίστοιχες περιόδους του 2014. Η εν λόγω πρόβλεψη αντανακλά την επιδείνωση των συνθηκών στην εγχώρια οικονομία και την επιστροφή σε αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής του ΑΕΠ κατά το δεύτερο εξάμηνο του έτους, μετά από την ενίσχυση της οικονομικής δραστηριότητας κατά 1,0% στο πρώτο εξάμηνο, σύμφωνα με τα διαθέσιμα επίσημα στοιχεία. Ως αποτέλεσμα, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής για το 2015 προσεγγίζει σύμφωνα με τις προβλέψεις το -0,3%, εκτίμηση που παραπέμπει σε αρνητική μεταστροφή του οικονομικού κλίματος εντός του έτους και επιστροφή της ελληνικής οικονομίας σε καθεστώς ήπιας ύφεσης.

Οι ως άνω εκτιμώμενοι ρυθμοί μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ αντανακλούν τις κύριες πτυχές των πρόσφατων εξελίξεων στην ελληνική οικονομία. Ειδικότερα, η διαφαινόμενη αιφνίδια αντιστροφή των ανοδικών τάσεων που χαρακτήριζαν τα προηγούμενα τρίμηνα συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με το κλίμα αβεβαιότητας που επικράτησε λόγω της παραμονής σε εκκρεμότητα του

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.5.1 Ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ
(% ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους)

	2015	
	2015Q3	2015Q4
Τρίμηνα		
Τριμηνιαίος ρυθμός μεταβολής	-1,46 [-1,57 , -1,34]	-1,70 [-1,92 , -1,47]
Μέσος ρυθμός μεταβολής β' εξαμήνου	-1,58 [-1,75 , -1,41]	
Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής*	-0,27 [-0,36 , -0,19]	

* Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής ενσωματώνει τα επίσημα διαθέσιμα (προσωρινά) στοιχεία για τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2015, σε εποχικά διορθωμένη βάση.

Σημείωση: Οι τιμές στις αγκύλες δείχνουν το κάτω και άνω όριο του διαστήματος εμπιστοσύνης της πρόβλεψης στο επίπεδο 95%.

1. Για την εποχική διόρθωση χρησιμοποιήθηκε το φίλτρο TRAMO/SEATS.

ζητήματος του Οικονομικού Προγράμματος Στήριξης και γενικότερα της χρηματοδότησης της ελληνικής οικονομίας. Η μέχρι πρόσφατα ομαλή εξέλιξη στη ροή του προγράμματος εξασφάλιζε τη σταδιακή εξισορρόπηση σε βασικά μακροοικονομικά μεγέθη, την προοδευτική ενίσχυση του εγχώριου οικονομικού κλίματος και την ενδυνάμωση της αξιοπιστίας της χώρας. Η μεταβολή στις εν λόγω συνθήκες, ιδιαίτερα σε μία μεταβατική χρονική περίοδο, οδήγησε στην αναστροφή των ευνοϊκών τάσεων και την ανάσχεση της δυναμικής ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας. Σημειώνεται στο σημείο αυτό ότι οι ως άνω προβλέψεις δεν ενσωματώνουν στατιστική πληροφόρηση που αποτυπώνει τις συνθήκες μετά την επιβολή της τραπεζικής αργίας και των ελέγχων στην κίνηση κεφαλαίων και ως εκ τούτου δεν απεικονίζουν τις τυχόν επιπτώσεις αυτής της σημαίνουσας αρνητικής διαταραχής στο εσωτερικό της οικονομίας.

Τα παραπάνω είναι συμβατά με την πορεία των οικονομικών δεδομένων, και κυρίως με τις πρόσφατες παρατηρήσεις που αφορούν στο δεύτερο τρίμηνο του 2015. Ενδεικτική είναι η αντιστροφή των θετικών τάσεων που είχαν καταγραφεί στο πρώτο τρίμηνο αναφορικά με τις επενδύσεις και τις εξαγωγές, αλλά και το δείκτη βιομηχανικής παραγωγής, ενώ ο δείκτης κύκλου εργασιών στη βιομηχανία κινήθηκε σε αρνητικά επίπεδα κατά το σύνολο του πρώτου εξαμήνου του 2015. Αντίστοιχη είναι η διαπίστωση και για το δείκτη οικονομικού κλίματος, ο οποίος παρουσίασε σημαντική επιδείνωση και επέστρεψε στα επίπεδα του τέλους του 2013. Επιπλέον, κάμψη της θετικής δυναμικής παρατηρήθηκε και σε κλάδους οι οποίοι, ενώ επηρεάστηκαν έντονα από την οικονομική κρίση, εμφάνισαν κατά τις πλέον πρόσφατες περιόδους αναφοράς κάποια πρώτα σημάδια ανάκαμψης, όπως ο κλάδος των κατασκευών. Μία μετάβαση σε δυσμενέστερες οικονομικές συνθήκες καταγράφεται

και σε όλους σχεδόν τους ενσωματωμένους δείκτες που αντανakλούν προσδοκίες και εκτιμήσεις ή/και έχουν χαρακτηριστικά προήγησης (π.χ. δείκτες επιχειρηματικών προσδοκιών στη βιομηχανία και τις κατασκευές και δείκτες που αντανakλούν εκτιμήσεις αναφορικά με τις μελλοντικές παραγγελίες στη μεταποίηση και τις εξαγωγές).

Σημαντική εξαίρεση στις παραπάνω δυσμενείς εξελίξεις αποτέλεσε η συνεχιζόμενη σημαντική άνοδος της κατανάλωσης, ενώ θετικά υπήρξαν και πάλι τα μηνύματα αναφορικά με τις ταξιδιωτικές εισπράξεις και τις εισπράξεις από μεταφορές. Παράλληλα, και ενώ η αγορά εργασίας εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται συνολικά από ιδιαίτερα δυσμενείς συνθήκες, φαίνεται να συνεχίστηκε στο δεύτερο τρίμηνο του 2015 η προοδευτική, έστω και σε περιορισμένη κλίμακα, πορεία θετικής προσαρμογής στα μεγέθη της απασχόλησης και της ανεργίας.

Η εκτιμώμενη πορεία του πραγματικού ΑΕΠ στο δεύτερο εξάμηνο του 2015 και, συνεπώς, στο σύνολο του έτους, δύναται να είναι δυσμενέστερη ή ευνοϊκότερη από την ως άνω προβλεπόμενη, ανάλογα με το ρόλο που έχουν ήδη διαδραματίσει ή/και αναμένεται να διαδραματίσουν συγκεκριμένοι κρίσιμοι και αποφασιστικοί παράγοντες. Σε αυτούς περιλαμβάνονται: (α) οι επιπτώσεις από την επιβολή της τραπεζικής αργίας και τους συνεχιζόμενους κεφαλαιακούς ελέγχους στην καταναλωτική αλλά κυρίως την επιχειρηματική δραστηριότητα και (β) οι επιδράσεις από την εφαρμογή της συμφωνίας για το τρίτο Πρόγραμμα Στήριξης της ελληνικής οικονομίας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται σε όρους περιορισμού της αβεβαιότητας, βελτίωσης της ρευστότητας και ενίσχυσης της αξιοπιστίας της χώρας αλλά και σε όρους επιπλέον οικονομικών επιβαρύνσεων και νέων οικονομικών μέτρων.

2. Δημόσια οικονομικά

2.1. Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού οκταμήνου 2015

Ελισάβετ Ι. Νίση

Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα δημοσιευμένα στοιχεία του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους¹ σε τροποποιημένη βάση, η εκτέλεση του Κρατικού Προϋπολογισμού στο χρονικό διάστημα Ιανουαρίου-Αυγούστου 2015 παρουσιάζει βελτίωση τόσο σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2014, όσο και με τις εκτιμήσεις, όπως αυτές είχαν αποτυπωθεί στην εισηγητική έκθεση του Προϋπολογισμού οικονομικού έτους 2015. Πιο συγκεκρι-

κριμένα, με βάση τα στοιχεία που παρουσιάζονται στον Πίνακα 2.1.1, το Ισοζύγιο του Κρατικού Προϋπολογισμού παρουσίασε έλλειμμα 1,1 δισ. ευρώ εμφανίζοντας μείωση κατά 1,75 δισ. ευρώ ή 61,35% από την αντίστοιχη περίοδο του 2014 και 593 εκατ. ευρώ από τον στόχο για έλλειμμα του Προϋπολογισμού. Το πρωτογενές αποτέλεσμα διαμορφώθηκε σε πλεόνασμα ύψους 3,8 δισ. ευρώ, μειωμένο κατά 1,86 δισ. ευρώ συγκρινόμενο με την ίδια περίοδο το 2014 και 537 εκατ. ευρώ ή 16,45% με τον στόχο για πρωτογενές πλεόνασμα.

Επιπλέον, το ύψος των καθαρών εσόδων του Κρατικού Προϋπολογισμού ανήλθε σε 30,77 δισ. ευρώ, παρουσιάζοντας υστέρηση κατά 2,15 δισ. ευρώ ή 6,53% σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του προηγούμενου

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1.1 Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού, α' οκτάμηνο 2015 (εκατ. €)

	Ιαν.-Αύγ. 2014 Πραγμ.	Ιαν.-Αύγ. 2015 Πραγμ.	Εκτιμήσεις ¹	2014 Πραγμ. ²	2015 Προϋπολογισμός ³
Κρατικός Προϋπολογισμός					
Καθαρά έσοδα	32.919	30.768	34.919	51.367	55.603
Δαπάνες	35.769	31.869	36.613	55.063	55.705
Τακτικός Προϋπολογισμός					
Καθαρά έσοδα	29.570	28.701	32.769	46.650	50.871
Δαπάνες	32.461	30.306	33.523	48.472	49.305
- Πρωτογενείς δαπάνες	27.000	24.720	27.517	41.928	41.887
- Τόκοι (Καθαρή βάση)	4.795	2.672	2.630	5.569	5.900
ΠΔΕ					
Έσοδα	3.348	2.067	2.150	4.717	4.732
Δαπάνες	3.308	1.563	3.090	6.592	6.400
Πρωτογενές αποτέλεσμα Κρατικού Προϋπολογισμού⁴	1.946	3.801	3.264	1.872	5.798
Ισοζύγιο Κρατικού Προϋπολογισμού	-2.849	-1.101	-1.694	-3.697	-102

1. Στόχοι όπως αποτυπώνονται στην εισηγητική έκθεση του Προϋπολογισμού οικονομικού έτους 2015.

2. Το σύνολο των δαπανών και των εσόδων του Κρατικού Προϋπολογισμού για το έτος 2014 είναι προσωρινό και θα οριστικοποιηθεί με την κύρωση του Απολογισμού Εσόδων και Εξόδων του Κράτους, οικονομικό έτος 2014.

3. Ετήσιες εκτιμήσεις όπως αποτυπώνονται στην εισηγητική έκθεση του Προϋπολογισμού οικονομικού έτους 2015.

4. + πλεόνασμα, - έλλειμμα.

Πηγή: Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

1. Τα στοιχεία σε τροποποιημένη βάση του Προϋπολογισμού, όπως αυτά δημοσιεύθηκαν στο Μηνιαίο Δελτίο Εκτέλεσης Κρατικού Προϋπολογισμού για τον Αύγουστο 2015.

έτους, ενώ η μείωση είναι ακόμη μεγαλύτερη συγκριτικά με τον στόχο που είχε τεθεί για έσοδα, ο οποίος έφτανε τα 34,92 δισ. ευρώ, δηλαδή μια μείωση της τάξης των 4,15 δισ. ευρώ ή 11,89%. Η πτώση των εσόδων οφείλεται σε δύο λόγους: (α) στα μειωμένα έσοδα του Τακτικού Προϋπολογισμού, τα οποία ανήλθαν σε 28,7 δισ. ευρώ, κυρίως έναντι του στόχου του Προϋπολογισμού του 2015, παρουσιάζοντας μείωση κατά 4,07 δισ. ευρώ ή 12,41%, ενώ η υστέρηση έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2014 είναι 869 εκατ. ευρώ ή 2,94% και (β) στη σημαντική υστέρηση των εσόδων του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) κατά 1,28 δισ. ευρώ ή 38,26% έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2014. Θα πρέπει, ωστόσο, να λάβουμε υπόψη ότι τα μειωμένα έσοδα του ΠΔΕ για τη συγκεκριμένη περίοδο είχαν προβλεφθεί, καθώς απέχουν ελάχιστα από τον στόχο των 2,15 δισ. ευρώ. Από την εκτίμηση για το σύνολο του έτους φαίνεται ότι τα ετήσια έσοδα του ΠΔΕ αναμένεται να είναι περίπου στο ίδιο επίπεδο με πέρυσι, δηλ. στα 4,7 δισ. ευρώ και ως εκ τούτου, θα είναι έσοδα που θα εισπραχθούν τους επόμενους μήνες του έτους.

Από την άλλη πλευρά όμως, ο Κρατικός Προϋπολογισμός εμφανίζει σημαντική μείωση των δαπανών του, καθώς ανήλθαν στα 31,87 δισ. ευρώ, μειωμένες κατά 3,9 δισ. ευρώ ή 10,9% έναντι του οκταμήνου του 2014 και 4,74 δισ. ευρώ ή 12,96% έναντι του στόχου που είχε τεθεί από τον Προϋπολογισμό. Η μείωση αυτή των δαπανών οφείλεται τόσο στον περιορισμό των δαπανών του Τακτικού Προϋπολογισμού (6,64% έναντι της περυσινής αντίστοιχης περιόδου και 9,6% έναντι του στόχου του Προϋπολογισμού) όσο και του ΠΔΕ (52,75% και 49,42%, αντίστοιχα). Η βελτίωση στο σκέλος των δαπανών αποτελεί και αποτέλεσμα της αναδιάρθρωσης του ταμειακού προγραμματισμού με βάση τις επικρατούσες ταμειακές συνθήκες, εξαιτίας τόσο των περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων όσο και του προβλήματος της ρευστότητας της ελληνικής οικονομίας.

Πιο αναλυτικά, οι δαπάνες του Τακτικού Προϋπολογισμού, που ανήλθαν στα 30,31 δισ. ευρώ, μειώθηκαν κατά 2,16 δισ. ευρώ έναντι του αντίστοιχου οκταμήνου του 2014 και 3,22 δισ. ευρώ έναντι του στόχου. Η μείωση των δαπανών του Τακτικού Προϋπολογισμού οφείλεται τόσο στη μείωση των πρωτογενών δαπανών, που ανήλθαν στα 24,72 δισ. ευρώ, μειωμένες έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2014 κατά 2,28 δισ. ευρώ ή 8,44%,

και έναντι του στόχου 2,80 δισ. ευρώ ή 10,16%, όσο και των τόκων που σχεδόν υποδιπλασιάστηκαν έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2014, καθώς μειώθηκαν κατά 2,12 δισ. ευρώ ή 44,48%, ενώ εμφανίζονται ελάχιστα αυξημένοι έναντι του στόχου κατά 42 εκατ. ευρώ ή 1,6%.

Από τα στοιχεία της εκτέλεσης του Κρατικού Προϋπολογισμού προκύπτει ότι το πρώτο οκτάμηνο του 2015 επιτεύχθηκε σημαντικό πρωτογενές πλεόνασμα, παρά το γεγονός ότι αναμενόταν πρωτογενές έλλειμμα. Η προσδοκία αυτή υπήρχε λόγω: (α) της οικονομικής ασφυξίας που προκάλεσε η επιβολή περιορισμού στην κίνηση κεφαλαίων, (β) της πολιτικής αβεβαιότητας που προκλήθηκε από τη διαφωνία στο εσωτερικό του κυβερνώντος κόμματος, η οποία εκφράστηκε με την άρνηση των στελεχών του να υπερψηφίσουν τη συμφωνία της κυβέρνησης με τους εταίρους-δανειστές της χώρας και (γ) του σημαντικού προβλήματος ρευστότητας που αντιμετώπιζε η ελληνική οικονομία, καθώς δεν υπήρχε εξωτερική χρηματοδότηση. Με αυτά τα δεδομένα και καθώς η Ελλάδα βρίσκεται πλέον σε μία περίοδο σταθερότητας μετά την υπογραφή της δανειακής σύμβασης που εξασφαλίζει τη χρηματοδότηση της χώρας για τα επόμενα τρία χρόνια, αλλά και την εκλογή νέας κυβέρνησης απαλλαγμένης από τα προβλήματα του πρόσφατου παρελθόντος, οι επόμενοι μήνες είναι ιδιαίτερα κρίσιμοι καθώς σε αυτό το διάστημα, και αν επιτευχθούν οι στόχοι που συμφωνήθηκαν με τους εταίρους και έχουν ψηφιστεί από το Ελληνικό Κοινοβούλιο με σημαντικότητα πλειοψηφία, θα κριθεί τόσο η ελάφρυνση του χρέους, όπως αναφέρεται στη συμφωνία, όσο και η δίκαιη κατανομή των βαρών που θα προκύψουν από τα μέτρα και τους εφαρμοστικούς νόμους της συμφωνίας.

Εκτός όμως από τη δημοσιονομική προσαρμογή και το ασφαλιστικό, το οποίο είναι το σημαντικότερο ζήτημα που πρέπει να επιλύσει η νέα κυβέρνηση, καθώς αποτελεί τη μαύρη τρύπα του Προϋπολογισμού, θα πρέπει οργανωμένα να κινηθεί για την πάταξη της φοροδιαφυγής. Από τους πόρους που θα εισπράξει θα μπορέσει να βρει τα απαραίτητα ισοδύναμα για να ασκήσει κοινωνική πολιτική, η οποία στην περίοδο της οικονομικής κρίσης που διανύουμε είναι απολύτως απαραίτητη. Τέλος, καλό θα ήταν να μην υπολογίσει το μικροπολιτικό κόστος που προκύπτει από ομάδες συμφερόντων που πιέζουν ώστε να απαλλαγούν από βάρη που τους αναλογούν και αποφεύγουν για πολλές δεκαετίες, όπως αγρότες, κλειστά επαγγέλματα, κ.λπ.

2.2. Η εξέλιξη και διάρθρωση του δημοσίου χρέους

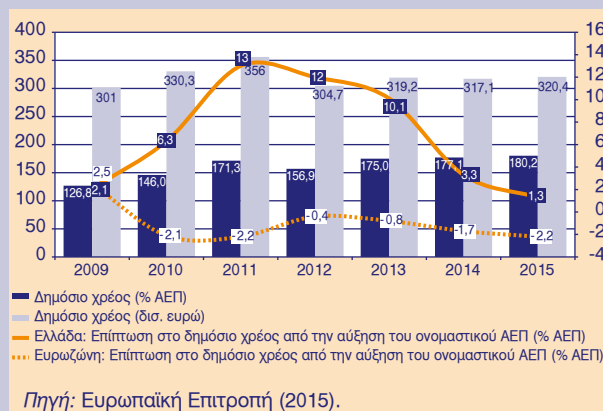
Χρήστος Τριαντόπουλος

Η πορεία, αλλά και η διάρθρωση, του δημοσίου χρέους επηρεάστηκαν αφενός από τις εξελίξεις ως προς την υλοποίηση (μη ολοκλήρωση) του δεύτερου προγράμματος οικονομικής πολιτικής –στο πλαίσιο του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ– και αφετέρου από τις εξελίξεις στην ευρύτερη μακροοικονομική και δημοσιονομική κατάσταση της χώρας την τελευταία περίοδο. Πρόκειται για εξελίξεις που αμφότερες, όπως προκύπτει και από τις πρόσφατες εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αλλά και του ΔΝΤ, επηρέασαν αρνητικά τόσο το ύψος του δημοσίου χρέους κατά το τρέχον έτος, όσο και τις προοπτικές για τη μακροχρόνια βιωσιμότητά του. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (τα οποία, όμως, αναμένεται να αναθεωρηθούν προς τα πάνω¹), το ύψος του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης το 2015 εκτιμάται ότι θα φτάσει στα 320,4 δισ. ευρώ ή στο 180,2% του ΑΕΠ, από 317,1 δισ. ευρώ ή 177,1% του ΑΕΠ το 2014. Η εν λόγω εκτίμηση επί του δημοσίου χρέους –η οποία και είναι υψηλότερη από την αντίστοιχη εκτίμηση στις αρχές του 2015 (170,2% του ΑΕΠ)– αποτελεί τη μεγαλύτερη μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωζώνης, με την Ελλάδα να ακολουθείται από την Ιταλία με δημόσιο χρέος στο 133,1% του ΑΕΠ το 2015 και την Πορτογαλία με 124,4% του ΑΕΠ για την ίδια χρονιά (Πίνακας 2.2.1), ενώ σε απόλυτους όρους τα επίπεδα παρουσιάζουν μεγάλες αποκλίσεις ανάλογα πάντα με το μέγεθος της κάθε οικονομίας (Πίνακας 2.2.2). Ωστόσο, ο παράγοντας που διαφαίνεται να επηρέασε καθοριστικά τη διαμόρφωση του εν λόγω ιδιαίτερα υψηλού επιπέδου δημοσίου χρέους της Ελλάδας, μετά το 2009 και κατά τη διάρκεια της υλοποίησης των προγραμμάτων οικονομικής πολιτικής, ήταν η συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας (σε ονομαστικούς όρους).

Συγκεκριμένα, κατά την περίοδο 2010-2014, παρ' όλη τη μεγάλη προσπάθεια δημοσιονομικής προσαρμογής, αλλά και τη διττή αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους κατά το 2012, το ύψος του δημοσίου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ και, κατ' επέκταση, η μακροχρόνια βιωσιμότητά του επηρεάστηκαν αρνητικά από την ύφεση της εγχώριας οικονομίας. Έτσι, σύμφωνα με τα στοιχεία της

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.1

Δημόσιο χρέος και επίπτωση από το ονομαστικό ΑΕΠ

Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η μεταβολή του ονομαστικού ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας επιβάρυνε το δείκτη του δημοσίου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ, με την επιβάρυνση να ξεπερνά τις 10 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ την περίοδο 2011-2013, ενώ η σωρευτική αυξητική επίδραση της μεταβολής του ΑΕΠ στο δείκτη του δημοσίου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ διαμορφώνεται, για την περίοδο 2010-2014, περίπου στις 45 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ (Διάγραμμα 2.2.1). Παράλληλα, στην Ευρωζώνη η επίδραση της μεταβολής του ονομαστικού ΑΕΠ στο δημόσιο χρέος, λόγω της μικρότερης ύφεσης ή της ανάκαμψης, ήταν θετική, δηλαδή συνέβαλε στη συγκράτηση σε χαμηλότερα επίπεδα του δείκτη δημοσίου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ. Ειδικότερα, όπως προκύπτει από το μέσο όρο της Ευρωζώνης, μετά το 2009 η μεταβολή του ονομαστικού ΑΕΠ συνέβαλε στη μείωση του δημοσίου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ (Διάγραμμα 2.2.1). Έτσι, παρά τα αποτελέσματα του προγράμματος οικονομικής πολιτικής και την αναδιάρθρωση του χρέους, τα επίπεδα του δημοσίου χρέους της Ελλάδας παρουσιάζουν σημαντική απόκλιση ως προς την αυξητική τους πορεία σε σχέση με οικονομίες άλλων κρατών-μελών, όπως η Ιταλία και το Βέλγιο, που την περίοδο πριν το 2010 αντιμετώπιζαν επίσης το βάρος του υψηλού δημοσίου χρέους. Όπως, λοιπόν, είχε σημειωθεί και στην προηγούμενη ανάλυση για την εξέλιξη του δημοσίου χρέους, ιδιαίτερη σημασία για τη μακροχρόνια βιωσιμότητα του –υψηλού για τις δημοσιονομικές και παραγωγικές δυνατότητες της χώρας– δημοσίου χρέους είναι η τροχοδρόμηση της εγχώριας οικονομικής και παραγωγικής δραστηριότητας σε πορεία διατηρήσιμης ανάπτυξης.

1. Τα συγκεκριμένα στοιχεία βασίζονται στις εαρινές εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Μάιος 2015), τα οποία, μετά τις εξελίξεις στην ελληνική οικονομία και το τρίτο πρόγραμμα οικονομικής πολιτικής, εκτιμάται ότι θα αναθεωρηθούν προς τα πάνω, όπως προκύπτει και από τις σχετικές αναλύσεις για τη βιωσιμότητα του δημοσίου χρέους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.1 Χρέος Γενικής Κυβέρνησης, ως % του ΑΕΠ

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
Βέλγιο	86,8	92,2	99,2	99,5	102,0	103,8	104,4	106,5	106,5
Γερμανία	63,7	65,1	72,6	80,5	77,9	79,3	77,1	74,7	71,5
Εσθονία	3,7	4,5	7,0	6,5	6,0	9,7	10,1	10,6	10,3
Ιρλανδία	24,0	42,6	62,3	87,4	111,2	121,7	123,2	109,7	107,1
Ελλάδα	103,1	109,3	126,8	146,0	171,3	156,9	175,0	177,1	180,2
Ισπανία	35,5	39,4	52,7	60,1	69,2	84,4	92,1	97,7	100,4
Γαλλία	64,4	68,1	79,0	81,7	85,2	89,6	92,3	95,0	96,4
Ιταλία	99,7	102,3	112,5	115,3	116,4	123,1	128,5	132,1	133,1
Κύπρος	54,1	45,3	54,1	56,5	66,0	79,5	102,2	107,5	106,7
Λετονία	8,4	18,6	36,4	46,8	42,7	40,9	38,2	40,0	37,3
Λιθουανία	15,9	14,6	29,0	36,2	37,2	39,8	38,8	40,9	41,7
Λουξεμβούργο	7,2	14,4	15,5	19,6	19,1	21,9	24,0	23,6	24,9
Μάλτα	62,4	62,7	67,8	67,6	69,7	67,4	69,2	68,0	67,2
Ολλανδία	42,7	54,8	56,5	59,0	61,3	66,5	68,6	68,8	69,9
Αυστρία	64,8	68,5	79,7	82,4	82,1	81,5	80,9	84,5	87,0
Πορτογαλία	68,4	71,7	83,6	96,2	111,1	125,8	129,7	130,2	124,4
Σλοβενία	22,7	21,6	34,5	38,2	46,5	53,7	70,3	80,9	81,5
Σλοβακία	29,8	28,2	36,0	40,9	43,4	52,1	54,6	53,6	53,4
Φινλανδία	34,0	32,7	41,7	47,1	48,5	52,9	55,8	59,3	62,6

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015).

Σημείωση: * Εκτίμηση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.2 Χρέος Γενικής Κυβέρνησης, σε δισ. ευρώ

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
Βέλγιο	299,7	327,3	347	363,8	387,6	403,2	412,8	428,4	438
Γερμανία	1599,4	1666,4	1784,1	2073,7	2101,8	2179,8	2166	2170	2152,3
Εσθονία	0,595	0,74	0,995	0,963	0,984	1,712	1,888	2,073	2,089
Ιρλανδία	47,1	79,6	104,7	144,2	190,1	210,2	215,3	203,3	210,3
Ελλάδα	240	264,6	301	330,3	356	304,7	319,2	317,1	320,4
Ισπανία	383,8	439,8	568,7	649,3	743,5	891	966,2	1033,9	1094,8
Γαλλία	1253	1358,2	1531,6	1632,5	1754,4	1869,2	1953,4	2037,8	2107,2
Ιταλία	1605,9	1671,1	1769,8	1851,2	1907,5	1988,9	2068,7	2134,9	2176,3
Κύπρος	9,37	8,49	9,96	10,77	12,87	15,43	18,52	18,82	18,54
Λετονία	1,91	4,5	6,81	8,42	8,7	9,08	8,88	9,63	9,33
Λιθουανία	4,61	4,76	7,81	10,15	11,63	13,27	13,55	14,83	15,82
Λουξεμβούργο	2,57	5,42	5,59	7,73	8,1	9,61	10,89	11,12	12,14
Μάλτα	3,592	3,846	4,162	4,462	4,809	4,872	5,241	5,417	5,616
Ολλανδία	259,9	348,1	348,9	372,6	393,9	426,1	441	451	463,5
Αυστρία	183	200	228,2	242,4	253,3	258,5	261	278,1	291,2
Πορτογαλία	120,1	128,2	146,7	173,1	195,7	211,8	219,6	225,3	221,6
Σλοβενία	7,96	8,22	12,47	13,84	17,13	19,34	25,43	30,13	31,16
Σλοβακία	16,83	19,22	22,96	27,5	30,48	37,61	40,17	40,3	41,44
Φινλανδία	63,4	63,3	75,5	88,2	95,5	105,7	112,7	121,1	129,8

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015).

Σημείωση: * Εκτίμηση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.3 Δομή χρέους Κεντρικής Διοίκησης

	2011		2012		2013		2014		Ιούλιος 2015	
	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους
A. Ομόλογα	259.774,18	70,6	86.297,44	28,2	76.296,25	23,7	66.559,80	20,5	62.999,00	20,1
Ομόλογα στην αγορά εσωτερικού	240.940,37	65,5	81.769,19	26,8	73.415,28	22,8	63.792,01	19,7	60.301,00	19,3
Ομόλογα στις αγορές εξωτερικού*	18.833,81	5,1	4.528,25	1,5	2.880,97	0,9	2.767,79	0,9	2.698,00	0,9
B. Βραχυπρόθεσμοι τίτλοι (έντοκα γραμμάτια)	15.058,63	4,1	18.356,98	6,0	14.970,82	4,7	14.528,65	4,5	14.935,00	4,8
Γ. Δάνεια	93.145,19	25,3	200.882,91	65,7	230.210,90	71,6	234.434,52	72,3	218.367,00	69,7
Δάνεια Τραπεζής Ελλάδος	5.683,99	1,5	5.212,33	1,7	4.734,61	1,5	4.264,10	1,3	3.794,00	1,2
Λοιπά δάνεια εσωτερικού	836,71	0,2	118,50	0,0	115,50	0,0	112,50	0,0	113,00	0,0
Δάνεια Μηχανισμού Στήριξης	73.210,36	19,9	183.098,58	59,9	213.152,48	66,3	217.924,68	67,2	202.654,00	64,7
Λοιπά δάνεια εξωτερικού**	13.414,13	3,6	12.453,50	4,1	12.208,31	3,8	12.133,24	3,7	11.807,00	3,8
Δ. Βραχυπρόθεσμα δάνεια***	0,00	0,0	0,00	0,0	0,00	0,0	8.604,89	2,7	16.872,00	5,4
Σύνολο χρέους Κεντρικής Διοίκησης (A+B+Γ+Δ)	367.978,00	100,0	305.537,33	100,0	321.477,97	100,0	324.127,86	100,0	313.703,00	100,0

Πηγή: Δελτία Δημοσίου Χρέους (Δεκέμβριος 2011, Δεκέμβριος 2012, Δεκέμβριος 2013, Δεκέμβριος 2014) και Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης (Ιούλιος 2015).

Σημειώσεις: * Περιλαμβάνονται και οι τιτλοποιήσεις στο εξωτερικό.

** Περιλαμβάνονται και ειδικά και διακρατικά δάνεια.

*** Περιλαμβάνεται και η πώληση τίτλων με σύμφωνο επαναγοράς (repos).

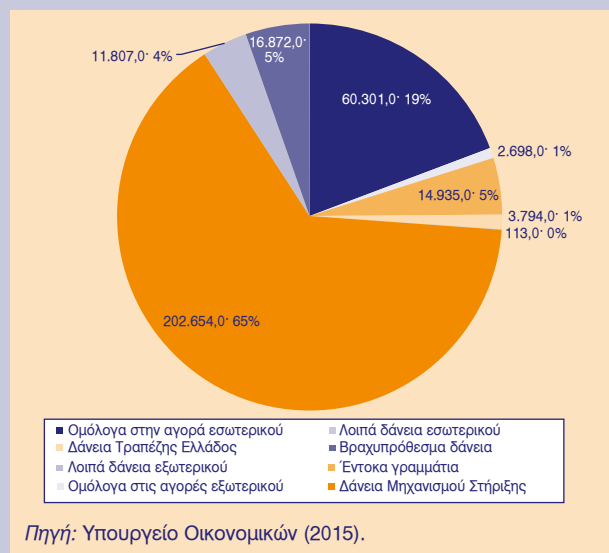
Παράλληλα, ωστόσο, με την εξέλιξη του δημοσίου χρέους ιδιαίτερη σημασία έχει και η διάρθρωσή του, η οποία και έχει μεταβληθεί σημαντικά τα τελευταία έτη μετά την αδυναμία άντλησης χρηματοδότησης από τις διεθνείς αγορές (ιδιωτικός τομέας) και την ένταξη της χώρας στη χρηματοδότηση από το Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ (επίσημος τομέας). Συγκεκριμένα, μέχρι και το 2014 και μετά τη διττή αναδιάρθρωση του χρέους το 2012, το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης² αποτελούνταν κατά 72,3% από δάνεια (κυρίως του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ) έναντι αντίστοιχου ποσοστού 25,3% το 2011, ενώ το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης που ήταν εκφρασμένο το 2014 σε ομόλογα έφτασε στο 20,5% έναντι 70,6% το 2011 (Πίνακας 2.2.3). Η αύξηση των δανείων ως μερίδιο του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης ανακόπηκε και περιορίστηκε το 2015 μετά το «πάγωμα» της χρηματοδότησης από το Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2014 και, κατ' επέκταση, την αποπληρωμή των δανειακών υποχρεώσεων προς το Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ μέσω άλλων πηγών χρηματοδότησης ή παροχής ρευστότητας. Σύμφωνα, λοιπόν, με τα στοιχεία του

Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους, τον Ιούλιο του 2015 οι υποχρεώσεις προς δάνεια της Κεντρικής Διοίκησης μειώθηκαν κατά περίπου 16 δισ. ευρώ σε σχέση με τα τέλη του 2014, φτάνοντας τα 218,4 δισ. ευρώ έναντι 234,4 δισ. ευρώ στο τέλος του 2014. Η μείωση αυτή, παράλληλα με την αποπληρωμή δανειακών υποχρεώσεων, οφείλεται και στην επιστροφή ποσού 10,9 δισ. ευρώ από το Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΤΧΣ) προς το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΤΧΣ), σε συνέχεια της συμφωνίας του Eurogroup της 20ής Φεβρουαρίου 2015. Έτσι, τον Ιούλιο του 2015 το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης προς τα δάνεια του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ μειώθηκε στα 202,6 δισ. ευρώ από 217,9 δισ. ευρώ το Δεκέμβριο του 2014 (Πίνακας 2.2.3), συνιστώντας, πλέον, το 65% του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης (Διάγραμμα 2.2.2). Αντίστοιχη είναι και η πορεία των υποχρεώσεων σε ομόλογα της Κεντρικής Διοίκησης, καθώς η έκθεση του χρέους σε ομόλογα τον Ιούλιο του 2015 περιορίστηκε στα 63 δισ. ευρώ από 66,6 δισ. ευρώ το Δεκέμβριο του 2014, μιας και η χώρα –μέχρι και τον Ιούνιο του 2015 (οπότε και ήταν σε ισχύ το δεύτερο πρόγραμμα

2. Το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης είναι αυτό που προκύπτει εάν δεν συμπεριληφθούν στον υπολογισμό το χρέος των νομικών προσώπων της Γενικής Κυβέρνησης, των Οργανισμών Τοπικών Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), των Οργανισμών Κοινωνικής Ασφάλισης (ΟΚΑ) και το –λεγόμενο– ενδοκυβερνητικό χρέος.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.2

Χρέος Κεντρικής Διοίκησης (1ο επτάμηνο 2015),
(εκατ. ευρώ· % χρέους)

οικονομικής πολιτικής)– αποπλήρωνε τις υποχρεώσεις προς το Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ χωρίς να λαμβάνει νέες χρηματοδοτικές ροές, ενώ, παράλληλα, δεν είχε τη δυνατότητα να δανεισθεί από τις διεθνείς αγορές κεφαλαίου.

Η κάλυψη, ωστόσο, των χρηματοδοτικών αναγκών διευθετήθηκε από την άντληση, κυρίως, βραχυπρόθεσμου

δανεισμού, ο οποίος μεταφράζεται στην αξιοποίηση της πώλησης τίτλων με τη μέθοδο της επαναγοράς (repos) σε φορείς της Γενικής Κυβέρνησης³ και στην άντληση χρηματοδότησης από τους Ευρωπαίους εταίρους της χώρας στο πλαίσιο ενός καθεστώτος «γέφυρα» (bridge) μετά τον Ιούνιο και μέχρι την έναρξη του τρίτου προγράμματος οικονομικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, όσον αφορά την αξιοποίηση της μεθόδου των repos, αυτή επεκτάθηκε, με σειρά νομοθετικών παρεμβάσεων, ώστε να αυξηθεί το εύρος των συνεργαζόμενων φορέων της Γενικής Κυβέρνησης και, επί της ουσίας, αξιοποιήθηκε ως ένα εργαλείο ενδοκυβερνητικού δανεισμού, το οποίο και κάλυπτε την αδυναμία άντλησης χρηματοδοτικών πόρων είτε από το Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, είτε από τις αγορές. Έτσι, σύμφωνα με τα στοιχεία του Ιουνίου του 2015 οι συμφωνίες repos με φορείς της Γενικής Κυβέρνησης κάλυψαν 10,5 δισ. ευρώ από το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης, από 8,6 δισ. ευρώ στα τέλη του 2014. Παράλληλα, η χώρα, μετά το τέλος του δεύτερου προγράμματος οικονομικής πολιτικής τον Ιούνιο του 2015, αξιοποίησε ένα ιδιαίτερο καθεστώς δανεισμού από τους Ευρωπαίους εταίρους μέχρι τη σύναψη του τρίτου προγράμματος, ώστε να καλυφθούν οι δανειακές υποχρεώσεις των μηνών Ιουλίου και Αυγούστου του 2015. Αθροιστικά, συνεπώς, τον Ιούλιο του 2015 ο βραχυπρόθεσμος δανεισμός, που εμπεριέχει και τις δύο πηγές χρηματοδότησης, αυξήθηκε στα 16,9 δισ. ευρώ.

Επιπρόσθετα, μεταβολή εντοπίζεται και στα χαρακτηριστικά του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης τα τελευ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.4 Σύνθεση χρέους Κεντρικής Διοίκησης

	Δεκέμβριος 2011	Δεκέμβριος 2012	Δεκέμβριος 2013	Δεκέμβριος 2014	Ιούνιος 2015
A. Επιτόκιο					
Σταθερού επιτοκίου ¹	62,0%	32,7%	28,5%	33,2%	34,0%
Κυμαινόμενου επιτοκίου ^{1, 2}	38,0%	67,3%	71,5%	66,8%	66,0%
B. Διαπραγμάτευση					
Διαπραγματεύσιμο	74,7%	34,3%	28,4%	25,0%	26,1%
Μη Διαπραγματεύσιμο	25,3%	65,7%	71,6%	75,0%	73,9%
Γ. Νόμισμα					
Ευρώ	97,5%	96,7%	95,9%	95,7%	95,4%
Νομίσματα εκτός Ευρωζώνης	2,5%	3,3%	4,1%	4,3%	4,6%

Πηγή: Δελτία Δημοσίου Χρέους (Δεκέμβριος 2011, Δεκέμβριος 2012, Δεκέμβριος 2013, Δεκέμβριος 2014, Ιούνιος 2015).

Σημειώσεις: ¹ Η σχέση σταθερού-κυμαινόμενου συμπεριλαμβάνει τις πράξεις swap επιτοκίου.

² Τα τιμαριθμοποιημένα ομόλογα περιλαμβάνονται στα κυμαινόμενα ομόλογα.

3. Πρόκειται για μία μέθοδο που αναπτύχθηκε από τον Οργανισμό Διαχείρισης Δημοσίου Χρέους (ΟΔΔΗΧ) από το 2014, δίνοντας νέες δυνατότητες στους τρόπους κάλυψης των βραχυπρόθεσμων αναγκών του Δημοσίου, κυρίως, μέσω των πράξεων διαχείρισης ταμειακής ρευστότητας υπό τη μορφή repo agreements, τις οποίες συνάπτει ο ΟΔΔΗΧ με φορείς της Γενικής Κυβέρνησης.

ταία χρόνια, καθώς τον Ιούνιο του 2014 το μεγαλύτερο μέρος του χρέους είναι μη διαπραγματεύσιμο (73,9%) και σε κυμαινόμενο επιτόκιο (66,0%), αντιστρέφοντας και στις δύο περιπτώσεις τις σχετικές αναλογίες σε σύγκριση με το 2011 (Πίνακας 2.2.4). Αυτή η εξέλιξη στη σύνθεση του χρέους οφείλεται, φυσικά, στη χρηματοδότηση της χώρας από το Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, η οποία και βασίζεται σε μη διαπραγματεύσιμα και κυμαινόμενου επιτοκίου δάνεια. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι σε σχέση με το Δεκέμβριο του 2013 (28,5%) το μερίδιο του χρέους Κεντρικής Διοίκησης με σταθερό επιτόκιο αυξήθηκε τον Ιούνιο του 2015 κατά 5,5 ποσοστιαίες μονάδες λόγω της χρηματοδοτικής κάλυψης μέσω της μεθόδου *repos* με φορείς της Γενικής Κυβέρνησης.

Στο σύνολό του το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης, σύμφωνα με τα στοιχεία του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους για τον Ιούλιο του 2015, ανήλθε στα 313,7 δισ. ευρώ έναντι 324,1 δισ. ευρώ το Δεκέμβριο του 2014 (λόγω της επιστροφής των πόρων στο ΕΤΧΣ), ενώ σε επίπεδο Γενικής Κυβέρνησης το χρέος, στην παρούσα φάση, είναι ακόμα χαμηλότερο, καθώς δεν λαμβάνεται υπόψη το ενδοκυβερνητικό χρέος που έχει διαμορφωθεί από την αύξηση του βραχυπρόθεσμου δανεισμού από φορείς της Γενικής Κυβέρνησης μέσω της αξιοποίησης της προαναφερθείσας μεθόδου *repos*.

Οι παραπάνω δύο εξελίξεις (αύξηση ενδοκυβερνητικού χρέους και επιστροφή κεφαλαίων από το ΤΧΣ στο ΕΤΧΣ), σε συνδυασμό με τη μείωση των επιτοκίων του ΕΤΧΣ, τις χαμηλότερες επιδόσεις –αλλά και την επί τα χείρω αναθεώρηση των ιστορικών στοιχείων– του ρυθμού ανάπτυξης, επέτρεψαν, αρχικά, στο ΔΝΤ⁴ να εκτιμήσει, με την παραδοχή της υλοποίησης των συμφωνηθέντων στο πρόγραμμα οικονομικής πολιτικής και της επίτευξης των στόχων, ότι το δημόσιο χρέος –στο πλαίσιο της ανάλυσης βιωσιμότητας του δημοσίου χρέους– θα μπορούσε να διαμορφωθεί στο 116,5% του ΑΕΠ το 2020 και στο 104,4% του ΑΕΠ το 2022, συμβάλλοντας θετικά στο ζήτημα της μακροχρόνιας βιωσιμότητας του δημοσίου χρέους. Ωστόσο, όπως υπογραμμίζεται από τη σχετική έκθεση, αλλά και την επικαιροποίηση αυτής, οι χαμηλότεροι δημοσιονομικοί στόχοι του προγράμματος, τα χαμηλότερα οφέλη από το πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων, τα χαμηλότερα επίπεδα ανάπτυξης, η αύξηση των ληξιπρόθεσμων υπο-

χρεώσεων του Δημοσίου, η ανάγκη αποκατάστασης του αποθέματος ρευστότητας του Δημοσίου, αλλά και η ανάγκη νέας ανακεφαλαιοποίησης του εγχώριου τραπεζικού συστήματος επιδείνωσαν την κατάσταση αναφορικά με τη βιωσιμότητα του δημοσίου χρέους, αυξάνοντας, συνάμα, τις χρηματοδοτικές ανάγκες. Έτσι, σύμφωνα με την επικαιροποίηση της ανάλυσης βιωσιμότητας του δημοσίου χρέους του ΔΝΤ (λόγω των εκτιμήσεων για επιδείνωση του εγχώριου μακροοικονομικού και χρηματοπιστωτικού περιβάλλοντος σε συνέχεια της τραπεζικής αργίας και των ελέγχων στη κίνηση κεφαλαίων)⁵, το δημόσιο χρέος εκτιμάται ότι θα πλησιάσει το 200% του ΑΕΠ κατά την επόμενη διετία και θα φτάσει στο 170% του ΑΕΠ το 2022 (από εκτίμηση για 142% του ΑΕΠ το 2022 με βάση την ανάλυση βιωσιμότητας του δημοσίου χρέους λίγες ημέρες πριν την επικαιροποίηση). Προς την ίδια κατεύθυνση, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή⁶, στο κείμενό της αναφορικά με το αίτημα της Ελλάδας για χρηματοδότηση από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ΕΜΣ), υπογραμμίζει ότι, σύμφωνα με το δυσμενές σενάριο, το δημόσιο χρέος της χώρας μπορεί να φτάσει στο 176% του ΑΕΠ το 2022.

Σε αυτό το πλαίσιο, και λαμβάνοντας υπόψη τα νέα δεδομένα, τις μακροοικονομικές και χρηματοπιστωτικές συνθήκες, αλλά και σχετικούς κινδύνους αναφορικά με την υλοποίηση των στόχων, τόσο το ΔΝΤ όσο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπογραμμίζουν την ανάγκη ελάφρυνσης (με διάφορες τεχνικές) του δημοσίου χρέους, κάνοντας, ωστόσο, αμφότερα ιδιαίτερη αναφορά στη σημασία επικέντρωσης της ανάλυσης της βιωσιμότητας του δημοσίου χρέους στις ακαθάριστες χρηματοδοτικές ανάγκες (*gross financing needs*) και όχι στο ύψος του όγκου του δημοσίου χρέους (*stock of public debt*) που είναι ιδιαίτερα υψηλό, ώστε, επί της ουσίας, να επιτρέπεται η επίτευξη των στόχων αναφορικά με τη βιωσιμότητα του χρέους με άλλους τρόπους πέραν του «κουρέματος», σε συνέχεια και της απόφασης του Eurogroup του Νοεμβρίου του 2012. Όπως, όμως, τονίζεται και από τους δύο θεσμούς, η όποια πρωτοβουλία για ελάφρυνση του δημοσίου χρέους θα πρέπει να συνοδεύεται από την υλοποίηση των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων και την επίτευξη των διακριτών στόχων στο πλαίσιο του προγράμματος οικονομικής πολιτικής. Καθίσταται, συνεπώς, σημαντική η επικείμενη, πρώτη, αξιολόγηση του τρίτου προγράμματος οικονομικής πολιτικής.

4. Η έκθεση του ΔΝΤ είναι διαθέσιμη στον παρακάτω διαδικτυακό τόπο: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr15165.pdf>

5. Η έκθεση του ΔΝΤ είναι διαθέσιμη στον παρακάτω διαδικτυακό τόπο: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr15186.pdf>

6. Η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι διαθέσιμη στον παρακάτω διαδικτυακό τόπο: http://ec.europa.eu/economy_finance/assistance_eu_ms/documents/2015-07-10_greece_art_13_eligibility_assessment_esm_en.pdf

3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές

3.1. Πρόσφατες εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της ελληνικής αγοράς εργασίας

Ιωάννης Χολέζας

3.1.1. Εισαγωγή

Οι οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις στη χώρα, με κυριότερη την τραπεζική αργία για περίπου 20 ημέρες (28 Ιουνίου-19 Ιουλίου) και, στη συνέχεια, την επιβολή περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων (capital controls) φαίνεται ότι άφησαν τα σημάδια τους και στην αγορά εργασίας, η έκταση των οποίων δεν μπορεί ακόμη να αποτιμηθεί πλήρως, λόγω της έλλειψης διαθέσιμων στατιστικών στοιχείων¹, αλλά και από το γεγονός ότι οι επιπτώσεις θα εκδηλωθούν σε βάθος χρόνου, ο οποίος δεν έχει παρέλθει². Με μια πρώτη ματιά, αυτό που παρατηρείται είναι η επιδείνωση των προοπτικών της ελληνικής αγοράς εργασίας, η οποία ξεκίνησε ήδη τον Αύγουστο του 2014 και τείνει να λάβει μεγαλύτερες διαστάσεις στο πρώτο οκτάμηνο του έτους, πιθανότατα εξαιτίας των προβλημάτων που δημιούργησαν η οικονομική και πολιτική αβεβαιότητα στην ομαλή διεξαγωγή των οικονομικών δραστηριοτήτων, ειδικά αυτών που συνδέονται με το εξωτερικό, δηλαδή των εισαγωγών και των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένου και του τουρισμού³. Η επιδείνωση της κατάστασης στην αγορά εργασίας προκύπτει από την αύξηση του αριθμού των ανέργων, όπως φαίνεται στα στοιχεία του Ιουλίου, καθώς και από τις αρνητικές ροές μισθωτής απασχόλησης τον Ιούλιο και τον Αύγουστο. Δεδομένου του γενικότερου κλίματος που διαμορφώ-

νεται, αναμένονται παρόμοια αποτελέσματα και τους επόμενους μήνες, με κύριο παράγοντα αναστροφής της αρνητικής εικόνας, εφόσον υπάρξει τέτοια, την ομαλοποίηση του πολιτικοοικονομικού περιβάλλοντος μετά τις εκλογές της 20ής Σεπτεμβρίου.

3.1.2. Τριμηνιαία στοιχεία των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ)

Το πρώτο τρίμηνο του 2015, που σηματοδοτήθηκε από την ανάληψη των καθηκόντων της νέας κυβέρνησης συνεργασίας που σχηματίστηκε τον Ιανουάριο, η ανεργία αυξήθηκε σε 26,6% από 26,1% το τελευταίο τρίμηνο του 2014 (2014δ). Πρόκειται για την καθιερωμένη εποχική αύξηση του μεγέθους, η οποία μάλιστα είναι μικρότερη σε σύγκριση την ίδια περίοδο ένα έτος πριν. Οι άνδρες εμφανίζουν τη μικρότερη τριμηνιαία ενίσχυση της ανεργίας κατά μόλις 0,2 εκατοστιαίες μονάδες (εμ) έναντι μίας εκατοστιαίας μονάδας των γυναικών, ενώ σε απόλυτους αριθμούς οι άνδρες άνεργοι αυξήθηκαν κατά 4,4 χιλιάδες και οι γυναίκες κατά 22,3 χιλιάδες. Επιπλέον, σε σύγκριση με την αντίστοιχη περίοδο του 2014, δηλαδή το 2014α, η ανεργία είναι μειωμένη κατά 1,2 εκατοστιαίες μονάδες. Η μείωση αυτή αντανakλάται σε περίπου 70.000 λιγότερους ανέργους, κυρίως άνδρες, οι οποίοι εμφανίζουν συγκριτικά μεγαλύτερη μεταβλητότητα. Η διαφορά ανεργίας ανδρών-γυναικών διευρύνθηκε τόσο σε σύγκριση με το προηγούμενο τρίμηνο όσο και σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος φτάνοντας τις 7,1 εμ σε βάρος των γυναικών (30,6%).

Ηλικία

Οι νέοι και το πρώτο τρίμηνο του 2015 συνεχίζουν να έχουν την υψηλότερη πιθανότητα ανεργίας, με ποσοστό ανεργίας 59,7% στην ηλικιακή ομάδα 15-19 ετών,

1. Τη στιγμή συγγραφής του παρόντος οι διαθέσιμες πηγές στοιχείων για την απασχόληση και την ανεργία στην Ελλάδα εκτείνονται ως τον Ιούλιο του 2015 και αφορούν μηνιαία ή τριμηνιαία στοιχεία, για τους μισθωτούς ή το σύνολο των απασχολούμενων και ανέργων σε ολόκληρη τη χώρα.

2. Στην τελευταία έκθεση του Γραφείου Προϋπολογισμού της Βουλής (Ιούλιος 2015) αναφέρεται ρητά ότι οι επιπτώσεις των γεγονότων που διαδραματίστηκαν το πρώτο εξάμηνο του έτους αναμένεται να συνεχίσουν να βλάπτουν την ελληνική οικονομία, παρά τη συμφωνία της 12ης Ιουλίου, διότι η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης στην ελληνική πολιτική και τις τράπεζες χρειάζεται χρόνο, ενώ οι περιορισμοί στην κίνηση κεφαλαίων, που δεν αναμένεται να αρθούν σύντομα, θέτουν σοβαρά εμπόδια στη λειτουργία κυρίως των εισαγωγικών επιχειρήσεων. Η έκθεση είναι διαθέσιμη στη διεύθυνση: <http://www.protothema.gr/files/1/2015/07/29/q2-2015-gr.pdf>.

3. Πρόσφατα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για τον Ιούλιο δείχνουν μείωση στο έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου κατά 19,5% στο επτάμηνο, ενώ μόνο τον Ιούλιο η μείωση της αξίας των εισαγωγών έφτασε το 32,0% και των εξαγωγών το 8,0% εξαιτίας των περιορισμών στην κίνηση των κεφαλαίων. Το σχετικό Δελτίο Τύπου είναι διαθέσιμο στη διεύθυνση:

http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0902/PressReleases/A0902_SFC02_DT_MM_07_2015_01_P_GR.pdf.

50,9% στην ηλικιακή ομάδα 20-24 ετών και 39,7% στην ηλικιακή ομάδα 25-29 ετών. Με εξαίρεση την ηλικιακή ομάδα 45-64 ετών που καταγράφει οριακή αύξηση του ποσοστού ανεργίας, οι υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες έχουν χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο του 2014. Οι μεγαλύτερες μειώσεις καταγράφονται στις πρώτες ηλικιακές ομάδες και, συγκεκριμένα, -11,7 εμ στην ομάδα 15-19 ετών και -3,6 εμ στην ομάδα 20-24 ετών. Η πρώτη ηλικιακή ομάδα όμως καταγράφει τη μεγαλύτερη αύξηση σε σύγκριση με το προηγούμενο τρίμηνο (+6,7 εμ), παρατήρηση που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι νεότερες ηλικίες είναι πιο ευάλωτες στις εποχικές διακυμάνσεις της ανεργίας. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που συχνά παραγνωρίζεται είναι η ηλικιακή σύνθεση της δεξαμενής των ανέργων. Έτσι, το μερίδιο των νέων ανέργων 15-24 ή 15-29 ετών μειώθηκε σε σύγκριση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2014 από 12,8% σε 11,9% και από 30,2% σε 28,3%, αντίστοιχα. Αυτή η μείωση πιθανόν να οφείλεται στην πληθώρα δράσεων για την αντιμετώπιση της ανεργίας των νέων, όμως θέτει ζήτημα προτεραιοτήτων, καθώς η πολυπληθέστερη ομάδα ανέργων 30-44 ετών απολαμβάνει πολύ μικρότερης δημοσιότητας και στήριξης από την πολιτεία.

Εκπαίδευση

Οι απόφοιτοι υψηλότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων συνεχίζουν να έχουν χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας σε σύγκριση με τους απόφοιτους χαμηλότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων και το πρώτο τρίμηνο του 2015. Ειδικότερα, οι κάτοχοι Μεταπτυχιακού ή/και Διδακτορικού τίτλου έχουν ποσοστό ανεργίας 12,9% και οι απόφοιτοι Πανεπιστημίου 19,8%, όταν στον αντίποδα οι απόφοιτοι Δημοτικού ή με χαμηλότερη εκπαίδευση έχουν 27,6% ποσοστό ανεργίας και οι απόφοιτοι Γυμνασίου 31,0%. Η ανεργία για τους απόφοιτους της υψηλότερης εκπαιδευτικής βαθμίδας σημείωσε σημαντική μείωση σε σύγκριση με το 2014α (-2,4 εμ) και οριακή μεταβολή σε σύγκριση με το 2014δ (-0,3 εμ). Μάλιστα, είναι η μοναδική εκπαιδευτική ομάδα που κατέγραψε μείωση της ανεργίας το τελευταίο τρίμηνο. Ανοδικά για ένα ακόμη τρίμηνο κινείται η ανεργία των αποφοίτων Πανεπιστημίου, ειδικά σε σύγκριση με το 2014α, οπότε η ανεργία αυξήθηκε κατά 1,2 εμ, ενώ πτωτικά κινήθηκε η ανεργία των αποφοίτων Τεχνικής εκπαίδευσης (-2,0 εμ), καθώς και των αποφοίτων Λυκείου (-1,7 εμ) και Γυμνασίου (-2,1 εμ) σε σύγκριση με την εικόνα πριν από ένα έτος. Αναφορικά με την εκπαιδευτική σύνθεση

των ανέργων, αυξήθηκε το μερίδιο των αποφοίτων Πανεπιστημίου σε σύγκριση με το 2014α από 11,9% σε 13,6%, ενώ οι μεταβολές στις υπόλοιπες ομάδες είναι μικρότερες της μιας εκατοστιαίας μονάδας. Το γεγονός αυτό είναι ενδιαφέρον δεδομένης της πληθώρας των στοχευμένων δράσεων αντιμετώπισης της ανεργίας των αποφοίτων Πανεπιστημίου και πιθανόν υποδεικνύει ότι χρειάζονται αλλαγές, είτε στη σχεδίαση είτε στην υλοποίηση των δράσεων αυτών, προκειμένου να αυξηθεί η αποτελεσματικότητά τους. Πάντως, οι περισσότεροι άνεργοι συνεχίζουν να είναι απόφοιτοι Λυκείου (38,5%) και, επομένως, απαιτούνται δράσεις και για τη δική τους στήριξη.

3.1.3. Μηνιαία στοιχεία

Εξαιτίας των ραγδαίων πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων, αλλά και της έλλειψης πιο πρόσφατων τριμηνιαίων στατιστικών στοιχείων από τις ΕΕΔ, επιχειρείται η σκιαγράφηση της αγοράς εργασίας με τη βοήθεια μηνιαίων στοιχείων, τα οποία όμως ενσωματώνουν λιγότερη πληροφόρηση από τα τριμηνιαία.

Έρευνες Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ)

Τα πιο πρόσφατα συνοπτικά στοιχεία για την αγορά εργασίας της ΕΛΣΤΑΤ, στο πλαίσιο της ΕΕΔ του δεύτερου τριμήνου, αφορούν στον Ιούνιο του τρέχοντος έτους⁴. Σύμφωνα με αυτά, το εποχικά διορθωμένο ποσοστό ανεργίας ανήλθε σε 25,2%, αυξημένο σε σύγκριση με τον Μάιο (25,0%), αλλά μειωμένο σε σύγκριση με τον Ιούνιο του 2014 (26,6%). Παραδόξως, αυτό ισοδυναμεί με μείωση των ανέργων κατά 0,2% ή 2.600 άτομα σε ένα μήνα και αντανακλά σε σημαντικό βαθμό την αύξηση των προσλήψεων στον τουριστικό κλάδο⁵. Μια προσεκτική ματιά στα στοιχεία φανερώνει ότι το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε εξαιτίας της ταχύτερης μείωσης του εργατικού δυναμικού. Σε σύγκριση δε με τον Ιούνιο του 2014, οι άνεργοι μειώθηκαν κατά 6,3% ή 81.500 άτομα, συνεχίζοντας την πτωτική πορεία που ξεκίνησε από τα μέγιστα επίπεδα του 2013 (1,35 εκατ. άνεργοι).

Οι γυναίκες συνεχίζουν να έχουν υψηλότερο ποσοστό ανεργίας από τους άνδρες (29,5% έναντι 21,7%) και συγκριτικά με τον Ιούνιο του προηγούμενου έτους η διαφορά έχει διευρυνθεί σε 7,8 εκατοστιαίες μονάδες (εμ), το υψηλότερο επίπεδο από το 2010 για το μήνα Ιούνιο. Τα άτομα 25-34 ετών είναι η μοναδική ηλικιακή ομάδα που εμφανίζει μείωση του ποσοστού ανεργίας μεγαλύτερη από το σύνολο (-3,1 εμ έναντι -1,4 εμ),

4. Βλέπε Δελτίο Τύπου της ΕΛΣΤΑΤ την 6η Αυγούστου 2015.

5. Ενδεικτικά, τα τρίμηνα 2013β και 2014β σημειώθηκαν αυξήσεις των απασχολούμενων στον κλάδο «Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης» κατά 26.400 χιλιάδες και 53.300 χιλιάδες άτομα αντίστοιχα, με παράλληλη μείωση των ανέργων στο σύνολο της οικονομίας (-4.800 και -62.200 άτομα, αντίστοιχα). Ανάλογα αναμένονται τα αποτελέσματα για το 2015.

ενώ σχεδόν σταθερή είναι η ανεργία για δύο ηλικιακές ομάδες (35-44 και 55-64 ετών). Τέλος, σε σύνολο επτά αποκεντρωμένων διοικήσεων⁶ τρεις έχουν υψηλότερο ποσοστό ανεργίας από το σύνολο της χώρας και, συγκεκριμένα, η Ήπειρος-Δυτική Ελλάδα, η Θεσσαλία-Στερεά Ελλάδα και η Αττική, η πολυπληθέστερη αποκεντρωμένη διοίκηση. Η Ήπειρος-Δυτική Ελλάδα, το Αιγαίο και η Κρήτη εμφανίζουν αύξηση της ανεργίας σε σύγκριση με τον Μάιο, ενώ η Θεσσαλία-Στερεά Ελλάδα και η Αττική εμφανίζουν αύξηση σε σύγκριση με τον Ιούνιο του 2014.

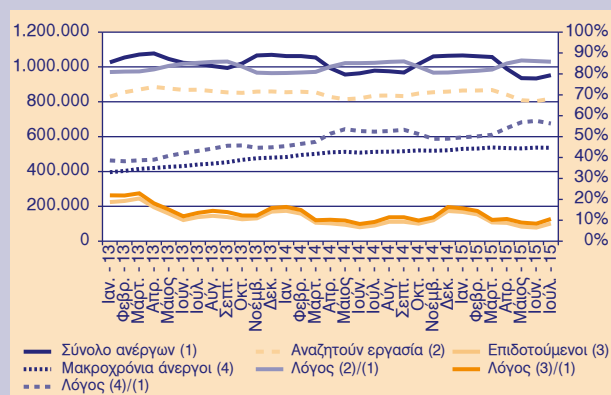
Στοιχεία ανέργων του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ)

Τα στοιχεία για τους εγγεγραμμένους ανέργους του ΟΑΕΔ σταματούν τον Ιούλιο του 2015 και, επομένως, δίνουν μια σχετικά πιο πρόσφατη εικόνα των εξελίξεων στην αγορά εργασίας. Όπως επισημάνθηκε σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, ο αριθμός των ανέργων με βάση τον ΟΑΕΔ είναι μικρότερος από αυτόν που προκύπτει από τις ΕΕΔ, κυρίως εξαιτίας των διαφορετικών ορισμών και του τρόπου καταγραφής της ανεργίας που χρησιμοποιούνται. Επιπλέον, στα στοιχεία του ΟΑΕΔ υπάρχει μια βασική διάκριση ανάμεσα στο σύνολο των ανέργων και σε αυτούς που αναζητούν εργασία, ενώ δίνονται πληροφορίες αναφορικά με τους ανέργους που εισπράττουν επίδομα ανεργίας και αυτούς που παραμένουν άνεργοι πάνω από 12 μήνες (μακροχρόνια άνεργοι). Οι πληροφορίες αυτές συνοψίζονται στο Διάγραμμα 3.1.1.

Με μια πρώτη ματιά είναι φανερή η μείωση του αριθμού των ανέργων τους καλοκαιρινούς μήνες, απόρροια της θετικής επίδρασης του τουρισμού ακόμη και στη διάρκεια της ύφεσης. Η μείωση των ανέργων ξεκινά συνήθως τον Απρίλιο ή τον Μάιο και ολοκληρώνεται τον Σεπτέμβριο. Κατά την περίοδο εξέτασης (Ιανουάριος 2013-Ιούλιος 2014) ο μεγαλύτερος αριθμός ανέργων εντοπίζεται τον Απρίλιο του 2013 και ο μικρότερος τον Ιούνιο του 2015, παρατηρήσεις που συνάδουν με τα τριμηνιαία στοιχεία των ΕΕΔ. Είναι ενδιαφέρον και ταυτόχρονα ανησυχητικό ότι τον Ιούλιο του 2015 οι άνεργοι αυξήθηκαν. Παρόμοιο φαινόμενο καταγράφηκε το 2014 και το 2011, όμως τότε η αύξηση των ανέργων ήταν μικρότερη (1,6% και 0,9%, αντίστοιχα, έναντι 2,0% φέτος). Η επικρατέστερη ερμηνεία είναι ότι η αδύναμη καθοδική πορεία του αριθμού των ανέργων διακόπηκε από τα μέσα του περασμένου έτους, ενώ το ασαφές πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον, αλλά και τα προβλήματα ρευστότητας της ελληνικής οικονομίας που εντάθηκαν

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.1

Αριθμός ανέργων κατά βασική κατηγορία

Πηγή: ΟΑΕΔ.

Σημείωση: Το σύνολο των ανέργων (εγγεγραμμένοι), οι άνεργοι που αναζητούν εργασία, οι επιδοτούμενοι άνεργοι και οι μακροχρόνια άνεργοι μετριοίνονται στον αριστερό κάθετο άξονα σε άτομα. Σε αντιδιαστολή, οι λόγοι μετριοίνονται στο δεξιό κάθετο άξονα και σε ποσοστό.

τον Ιούλιο του τρέχοντος έτους, είχαν άμεσες αρνητικές επιπτώσεις στην αγορά εργασίας.

Μερικά ακόμη σημεία που χρήζουν αναφοράς και έχουν επισημανθεί και σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων* είναι ο υψηλός και αυξανόμενος αριθμός των μακροχρόνια ανέργων που εμφανίζει αύξηση 21,9% σε σύγκριση με τον Ιούλιο του 2013, αγγίζοντας το 56,3% του συνόλου. Πρόκειται για μια ομάδα που κινδυνεύει ιδιαίτερα να απαξιωθεί το ανθρώπινο κεφάλαιό της και για το λόγο αυτό χρήζει άμεσης παρέμβασης από την πολιτεία. Το δεύτερο σημείο έχει να κάνει με το χαμηλό βαθμό προστασίας των ανέργων, καθώς οι άνεργοι που εισπράττουν επίδομα ανεργίας μειώθηκαν στο 10,6% του συνόλου το φετινό Ιούλιο, όταν τον αντίστοιχο μήνα του 2013 ήταν 13,6%, ποσοστό επίσης χαμηλό αν ληφθεί υπόψη ο στόχος του επιδόματος ανεργίας. Μάλιστα, ο αριθμός αυτών που εισπράττουν επίδομα ανεργίας μειώθηκε 26,7% από τον Ιούλιο του 2013, στοιχείο ενδεικτικό της ελλιπούς στήριξης που παρέχεται στους ανέργους σε μια περίοδο που τη χρειάζονται περισσότερο, καθώς είναι συχνό το φαινόμενο νοικοκυριών χωρίς κανένα απασχολούμενο. Τέλος, το ποσοστό αυτών που εγγράφονται στον ΟΑΕΔ και αναζητούν ενεργά εργασία δεν εμφανίζει αξιοσημείωτες διακυμάνσεις και παραμένει στην περιοχή του 80-85%, ελαφρώς μειωμένο σε σύγκριση με προηγούμενα έτη, γεγονός αναμενόμενο

6. Στα μηνιαία στοιχεία δημοσιεύονται αποτελέσματα σε επίπεδο επτά αποκεντρωμένων διοικήσεων λόγω μικρού αριθμού δείγματος που συνεπάγεται μεγάλα δειγματοληπτικά σφάλματα. Ειδικότερα αυτές είναι: Μακεδονία-Θράκη, Ήπειρος-Δυτική Μακεδονία, Θεσσαλία-Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησος, Δυτική Ελλάδα & Ιόνια νησιά, Αττική, Αιγαίο, Κρήτη.

δεδομένης της κόπωσης και της απογοήτευσης που προκαλεί η έλλειψη θέσεων εργασίας και η μακροχρόνια παραμονή στην ανεργία.

3.1.4. Στοιχεία μισθωτής απασχόλησης – ΕΡΓΑΝΗ

Η μισθωτή απασχόληση αποτελεί το μεγαλύτερο μέρος της αγοράς εργασίας. Επομένως, εξελίξεις σε αυτή αντανακλούν ή προοιωνίζονται εξελίξεις σε ολόκληρη τη δομή της απασχόλησης. Στο πλαίσιο αυτό, η ένταση της πολιτικής και οικονομικής αβεβαιότητας που ξεκίνησε το φθινόπωρο του περασμένου έτους και κορυφώθηκε το τρέχον έτος είχε αναμενόμενες δυσμενείς επιπτώσεις και στη μισθωτή απασχόληση. Ο περιορισμός του διαθέσιμου εισοδήματος με συνέπεια τη μείωση της ζήτησης για αγαθά και υπηρεσίες που συνεχίστηκε, αλλά και οι επιπτώσεις από τη μείωση της ρευστότητας στην αγορά λόγω της τραπεζικής αργίας και των περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων που ακολούθησαν και συνέβαλλαν στην περαιτέρω μείωση της ζήτησης λόγω αύξησης της οικονομικής κυρίως αβεβαιότητας, είχαν δυσμενείς επιπτώσεις στην εξέλιξη της μισθωτής απασχόλησης.

Μία πρώτη γεύση όσων πιθανότατα θα ακολουθήσουν, αν δεν αλλάξει η κατάσταση στην οικονομία, δίνουν τα στοιχεία μισθωτής απασχόλησης του πληροφοριακού συστήματος ΕΡΓΑΝΗ για τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο. Προβληματισμός υπήρχε ήδη από τον Ιούνιο, καθώς, αν και το ισοζύγιο προσλήψεων-αποχωρήσεων παρέμεινε θετικό, οι αποχωρήσεις αυξήθηκαν ταχύτερα σε σύγκριση με τον Ιούνιο του 2014, με αποτέλεσμα οι νέες θέσεις μισθωτής απασχόλησης να είναι σημαντικά λιγότερες (44%) σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος. Τον Ιούλιο και τον Αύγουστο η εικόνα όμως είναι ακόμη πιο απογοητευτική, όπως φαίνεται στον Πίνακα 3.1.1. Σε αντιδιαστολή με ό,τι συνέβαινε ένα έτος πριν, οι ροές

μισθωτής απασχόλησης είναι πια αρνητικές. Με άλλα λόγια οι θέσεις μισθωτής απασχόλησης μειώθηκαν και, μάλιστα, σε περίοδο έντασης του τουρισμού⁷. Η μείωση αυτή έφτασε τις 16.658 θέσεις απασχόλησης τον Ιούλιο και -441 θέσεις απασχόλησης τον Αύγουστο. Η επίδοση του Ιουλίου είναι μακράν η χειρότερη από το 2001 (Διάγραμμα 3.1.2). Αναλυτικότερα, τον Ιούλιο έγιναν 8,4% λιγότερες προσλήψεις και καταγράφηκαν 11,6% περισσότερες αποχωρήσεις σε σύγκριση με τον Ιούλιο του 2014, οι περισσότερες εκ των οποίων αφορούν σε καταγγελίες ή λήξεις συμβάσεων. Τον Αύγουστο δε, οι προσλήψεις ενισχύθηκαν κατά 16,5% σε σύγκριση με τον Αύγουστο του 2014, ενώ οι αποχωρήσεις κατά 18,4%. Επιπλέον, η πλειονότητα των αποχωρήσεων τον Αύγουστο αφορά σε οικειοθελείς αποχωρήσεις σε αντιδιαστολή με τον Ιούλιο.

Αναφορικά με τις οικειοθελείς αποχωρήσεις προβληματισμό δημιουργεί το διαρκώς αυξανόμενο μερίδιό τους στο σύνολο των αποχωρήσεων, το οποίο έχει αυξηθεί κατά περισσότερες από 16 εμ. από τον Αύγουστο του 2012, ενώ μόνο το τελευταίο έτος σημειώθηκε αύξηση περίπου 2 εμ. (Αύγ. 2014 – Αύγ. 2015). Δεδομένης της έλλειψης νέων θέσεων εργασίας και, άρα, ευκαιριών μετακίνησης για τους ήδη απασχολούμενους, οι οικειοθελείς αποχωρήσεις πιθανόν να αφορούν αυξημένες ροές προς τη συνταξιοδότηση. Σε διαφορετική περίπτωση, δηλαδή αν η κατεύθυνση είναι η δεξαμενή των ανέργων, προκαλεί ερωτηματικά η συμπεριφορά των απασχολούμενων σε περίοδο βαθύτατης κρίσης και υψηλής ανεργίας αφήνοντας ανοιχτές και διάφορες άλλες ερμηνείες.

Σε επίπεδο οκταμήνου, το ισοζύγιο ροών μισθωτής απασχόλησης παραμένει μεν θετικό (186.024 νέες θέσεις), όμως υπολείπεται του οκταμήνου του 2014 (190.883

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.1 Ροές μισθωτής απασχόλησης Ιουλίου-Αυγούστου

	Ιούλ. 2014	Ιούλ. 2015	Αύγ. 2014	Αύγ. 2015
I. Προσλήψεις	157.255	143.972	103.551	120.631
II. Αποχωρήσεις*	143.980	160.630	102.240	121.072
A. Καταγγελίες/λήξεις συμβάσεων αορίστου/ορισμένου χρόνου	85.028	93.577	48.826	55.715
% Αποχωρήσεων	59,1%	58,3%	47,8%	46,0%
B. Οικειοθελείς αποχωρήσεις	58.952	67.053	53.414	65.357
% Αποχωρήσεων	40,9%	41,7%	52,2%	54,0%
III. Ισοζύγιο (I-II)	13.275	-16.658	1.311	-441

Πηγή: Εκθέσεις ΕΡΓΑΝΗ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

7. Αύξηση της τουριστικής κίνησης καταγράφεται από τον ΣΕΤΕ. Συγκεκριμένα, το πρώτο επτάμηνο του έτους οι αφίξεις ξένων επισκεπτών στα αεροδρόμια αυξήθηκαν κατά 26,5% ή περίπου 500.000 άτομα. Μόνο τον Ιούλιο οι επισκέπτες αυξήθηκαν κατά 27,8%, παρά τους περιορισμούς στην κίνηση των κεφαλαίων. Τα στοιχεία είναι διαθέσιμα στη διεύθυνση: <http://sete.gr/el/statistika-vivliothiki/statistika/>.

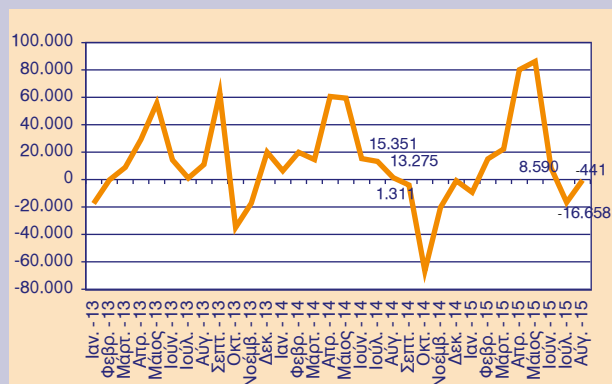
νέες θέσεις). Αν και οι προσλήψεις ήταν περισσότερες σε σύγκριση με πέρσι (+14,2%), το ίδιο συνέβη και με τις αποχωρήσεις (+18,0%), ιδιαίτερα τις οικειοθελείς (+22,9%). Ωστόσο, κρίνοντας από την πορεία της μισθωτής απασχόλησης του Ιουλίου και του Αυγούστου, το μέλλον προδιαγράφεται δυσσιώνο. Υπό ορισμένες συνθήκες, για παράδειγμα, οι επιπτώσεις στη μισθωτή απασχόληση από την επιβολή ΦΠΑ στην ιδιωτική εκπαίδευση αναμένεται να είναι αρνητικές. Αυτό συμβαίνει, αφενός, διότι η εκπαίδευση –εν γένει– διαχρονικά αφορά σε ένα μεγάλο αριθμό απασχολούμενων, είναι δηλαδή δραστηριότητα έντασης εργασίας, και, αφετέρου, διότι η αύξηση του κόστους της ιδιωτικής εκπαίδευσης αναμένεται να επιβαρύνει τον οικογενειακό προϋπολογισμό των νοικοκυριών με μεσαία κυρίως εισοδήματα. Ειδικότερα, αν η ζήτηση για ιδιωτικά σχολεία είναι επαρκώς ελαστική, αναμένεται μείωση των εγγραφών με δυσμενείς επιπτώσεις στην απασχόληση στον κλάδο.

Τα πρώτα σημάδια ανησυχίας για την πορεία της μισθωτής απασχόλησης ξεκίνησαν ήδη από τον Αύγουστο του 2014, καθώς για πρώτη φορά δημιουργήθηκαν λιγότερες νέες θέσεις μισθωτής απασχόλησης σε σύγκριση με τον ίδιο μήνα του προηγούμενου έτους (Διάγραμμα 3.1.2). Μάλιστα, τον Σεπτέμβριο του 2014 καταγράφεται η μεγαλύτερη υστέρηση νέων θέσεων μισθωτής απασχόλησης το τελευταίο ενάμισι έτος, καθώς χάθηκαν περίπου 4.000 θέσεις έναντι περισσότερων των 63.000 νέων θέσεων που δημιουργήθηκαν τον Σεπτέμβριο του 2013. Επομένως, φαίνεται ότι η θετική πορεία της μισθωτής απασχόλησης ανακόπηκε πολύ νωρίτερα από το 2015. Ωστόσο, αυτό που παρατηρείται είναι περαιτέρω επιδείνωση το πρώτο οκτάμηνο, με έμφαση τους δύο τελευταίους μήνες. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι τον Ιανουάριο το ισοζύγιο ήταν αρνητικό σε αντίθεση με τον Ιανουάριο του 2014, ενώ και τον Φεβρουάριο η δημιουργία νέων θέσεων υπολείπονταν της αντίστοιχης του προηγούμενου έτους κατά περίπου 5.000 θέσεις μισθωτής απασχόλησης. Σε αντιδιαστολή, τους μήνες Μάρτιο, Απρίλιο και Μάιο του 2015 καταγράφονται μεγαλύτερες καθαρές θετικές ροές μισθωτής απασχόλησης σε σύγκριση με τους αντίστοιχους μήνες του 2014. Αναμφισβήτητα, το μεγαλύτερο πλήγμα το δέχτηκε η μισθωτή απασχόληση τον Ιούλιο, ενώ, παρά την αντίδραση του Αυγούστου που υποβοηθήθηκε από το έντονο τουριστικό ενδιαφέρον, η αγορά παρέμεινε σε αρνητική περιοχή.

Ενδεικτικό της αβεβαιότητας που επικρατεί στην αγορά εργασίας είναι ο είδος των συμβολαίων απασχόλησης που αφορούν στις προσλήψεις. Ειδικότερα, το πρώτο οκτάμηνο του 2015 αυξήθηκαν οι προσλήψεις μερικής (16,5%) και εκ περιτροπής απασχόλησης (66,6%) και μειώθηκαν οι προσλήψεις πλήρους απασχόλησης. Ως αποτέλεσμα, το μερίδιο των προσλήψεων πλήρους απασχόλησης στο σύνολο των προσλήψεων μειώθηκε

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.2

Ισοζύγιο ροών μισθωτής απασχόλησης,
Ιαν. 2013-Αύγ. 2015

Πηγή: Διάφορες εκθέσεις ΕΡΓΑΝΗ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

από 52,9% σε 46,2%, ενώ το μερίδιο προσλήψεων εκ περιτροπής αυξήθηκε από 13,0% σε 19,0%. Τον Ιούλιο οι διαφορές είναι ακόμη πιο έντονες σε σύγκριση με τον αντίστοιχο μήνα του 2014, καθώς οι προσλήψεις πλήρους απασχόλησης εμφανίζονται μειωμένες από 48,2% σε 16,1% και οι προσλήψεις εκ περιτροπής απασχόλησης αυξημένες από 15,6% σε 47,0% του συνόλου. Τον Αύγουστο φαίνεται ότι η μισθωτή απασχόληση προσπάθησε να επιστρέψει στην ομαλότητα, με τις προσλήψεις πλήρους απασχόλησης να κυριαρχούν (47,3% του συνόλου) και τις προσλήψεις μερικής απασχόλησης να ακολουθούν (37,3%).

Η εικόνα γίνεται ιδιαίτερα απογοητευτική όταν κάποιος εξετάσει τις μετατροπές συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε μερική ή εκ περιτροπής απασχόληση. Σε επίπεδο οκταμήνου, οι μετατροπές συνολικά αυξήθηκαν 23,3%, ενώ η μεγαλύτερη αύξηση καταγράφεται στις μετατροπές συμβάσεων σε εκ περιτροπής απασχόληση χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου (33,6%). Έντονη επιδείνωση παρουσίασε ο Ιούλιος, ενώ η εικόνα τον Αύγουστο είναι ελαφρώς καλύτερη. Σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος, λοιπόν, τον Ιούλιο του 2015 οι μετατροπές αυξήθηκαν κατά 2,5 φορές, από 3.288 σε 8.348. Από αυτές, οι μετατροπές πλήρους σε μερική απασχόληση αυξήθηκαν 1,7 φορές, σε εκ περιτροπής με τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου 2,8 φορές και χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου 5,8 φορές. Αντίστοιχα, τον Αύγουστο οι μετατροπές συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε μερική αυξήθηκαν 1,6 φορές, σε εκ περιτροπής με τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου 2,2 φορές και χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου 4,2 φορές. Είναι προφανές ότι, ανεξάρτητα από την πλευρά προσέγγισης, η πραγματικότητα είναι αμείλικτη και σαφώς επιδεινωμένη σε σύγκριση με το πρόσφατο παρελθόν.

3.1.5. Συμπεράσματα

Η εικόνα της αγοράς εργασίας δεν επιτρέπει αισιοδοξία. Η χρήση των πιο πρόσφατων, αλλά λιγότερο πλούσιων, μηνιαίων δεδομένων από τις διαθέσιμες πηγές για την εξέλιξη του αριθμού των ανέργων και τις ροές της μισθωτής απασχόλησης τον Ιούλιο και τον Αύγουστο υποδεικνύει γενικότερη επιδείνωση της κατάστασης των απασχολούμενων τους καλοκαιρινούς μήνες, εικόνα η οποία ενισχύεται από τη νέα υποχώρηση των μισθών, οι οποίοι μειώθηκαν το δεύτερο τρίμηνο του 2015 σε σύγκριση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2014 κατά 4,2%.^{8, 9} Βέβαια αυτό μπορεί να καταδεικνύει και μία προσπάθεια προσαρμογής στη χαμηλότερη ζήτηση

μέσω μισθών και όχι θέσεων απασχόλησης, όπως έγινε τα πρώτα έτη της κρίσης. Ακριβείς προβλέψεις για τις εξελίξεις στην αγορά εργασίας δεν μπορούν να γίνουν, όμως, λαμβάνοντας υπόψη ότι τα μεγέθη της αγοράς εργασίας χαρακτηρίζονται από υστέρηση, θα πρέπει να θεωρείται εξαιρετικά πιθανόν ότι η κατάσταση θα επιδεινωθεί περαιτέρω, ειδικά αν δεν ομαλοποιηθεί σύντομα το πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον. Βέβαια, η φύση της ομαλοποίησης μπορεί επίσης να επιδράσει θετικά ή αρνητικά στις προοπτικές της αγοράς εργασίας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η επίδραση στην αγορά παρεμβάσεων, όπως η απελευθέρωση των ομαδικών απολύσεων, δεν μπορεί να προσδιοριστεί εκ των προτέρων με ασφάλεια.

8. Το σχετικό Δελτίο Τύπου της ΕΛΣΤΑΤ είναι διαθέσιμο στη διεύθυνση:

http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0199/PressReleases/A0199_DKT08_DT_QQ_02_2015_01_F_GR.pdf.

9. Υπενθυμίζεται ότι το δεύτερο τρίμηνο περιλαμβάνει στοιχεία ως τον Ιούνιο, επομένως οι επιπτώσεις των εντονότερων αναταράξεων που έλαβαν χώρα τον Ιούλιο δεν καταγράφονται.

3.2. Ενδείξεις ετερογενών εξελίξεων σε απασχόληση, ανεργία και μη συμμετοχή στην αγορά εργασίας σε ενδοπεριφερειακό επίπεδο: Η περίπτωση της Δυτικής Ελλάδος

Πρόδρομος Προδρομίδης¹

Σκοπός του άρθρου είναι να συμπληρώσει τις προηγούμενες αναλύσεις που αφορούν στις πρόσφατες εξελίξεις στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα, σημειώνοντας ότι η εξέλιξη των μεγεθών κατά την διάρκεια της οικονομικής υφέσεως όχι μόνο δεν υπήρξε ομοιόμορφη, αλλά ίσως ήταν ετερογενής ακόμα και εντός των επιμέρους περιφερειών της χώρας. Πρόκειται για μια δυνητικά χρήσιμη οπτική όσον αφορά στην κατανόηση των ιδιαιτεροτήτων του ζητήματος και την εξειδίκευση και στόχευση των αναπτυξιακών παρεμβάσεων.

Επιλέγουμε ως παράδειγμα την Δυτική Ελλάδα (δηλ. το τμήμα της χώρας που απαρτίζεται από την Αχαΐα, Ηλεία, Αιτωλία και Ακαρνανία) και εξετάζουμε τα πληθυσμιακά μεγέθη των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ)², από πρώτο τρίμηνο σε πρώτο τρίμηνο (άρα, άνευ εποχικότητας). Προκύπτει ότι, ενώ ο αριθμός των ανέργων αυξάνει (ιδίως κατά το χρονικό διάστημα 2008-09 και 2010-14) και ο αριθμός των απασχολούμενων και των μη συμμετεχόντων στην αγορά εργασίας ηλικίας 15 ετών και άνω μειώνεται (ιδίως το 2011-14 και 2011-15, αντιστοίχως) (βλ. Διάγραμμα 3.2.1) μια λεπτομερής ανάλυση ανά δημογραφική ομάδα και τύπο υποπεριοχής (αστική, ημιαστική, αγροτική)³ αποκαλύπτει ενδιαφέρουσες αποκλίσεις. Πιο συγκεκριμένα, στην πλειονότητα των ηλικιακών ομάδων, από το πρώτο τρίμηνο του 2008 (2008α) ως το δεύτερο τρίμηνο του 2014 (2014β), έπειτα από το οποίο η υφεσιακή τάση στην Δυτική Ελλάδα άρχισε να αναστρέφεται⁴, αν απομονωθεί οικονομικά με ανθεκτικούς εκτιμητές η εποχικότητας (βλ. Πλαίσιο 1), διαπιστώνεται από την μακροχρόνια τάση και τους μεσοχρονίους κύκλους:

- Άνοδος του αριθμού των ανέργων σε σχέση με τον αριθμό των μη συμμετεχόντων ίδιας ηλικίας, με εξαιρέσεις (διαφοροποιήσεις) στις περιπτώσεις των ανδρών ηλικίας 15-24 ετών και γυναικών 20-24 ετών στις αστικές και αγροτικές περιοχές. Όπως ενδεικτικά επιδεικνύεται στο Διάγραμμα 3.2.2, ο λόγος των ανέργων γυναικών ηλικίας 20-24 ετών προς τις μη συμμετέχουσες γυναίκες της ίδιας δημογραφικής ομάδας στις αστικές περιοχές στο τέλος της εξεταζομένης περιόδου (κάτω του 0,30:1,00) υπολείπεται του αντιστοίχου λόγου της αρχής της περιόδου (άνω του 0,35:1,00) και κατά χρονικά διαστήματα ήταν ακόμα χαμηλότερος.
- Πτώση του αριθμού των απασχολούμενων ανδρών σε σχέση με τα μεγέθη των μη συμμετεχόντων ίδιας ηλικίας, με εξαίρεση τις περιπτώσεις ηλικίας 30-39 και 50-54 ετών στις αστικές περιοχές και ηλικίας 15-24 ετών στις ημιαστικές περιοχές. Όπως ενδεικτικά επιδεικνύεται στο Διάγραμμα 3.2.3, ο λόγος των εργαζομένων ανδρών ηλικίας 50-54 ετών προς τους συμμετέχοντες της ίδιας δημογραφικής ομάδας στις αστικές περιοχές προς το τέλος της εξεταζομένης περιόδου (άνω του 8,00:1,00) εμφανώς υπερέβαινε τον αρχικό λόγο (κάτω του 5,00:1,00) και κατά χρονικά διαστήματα ήταν ακόμα υψηλότερος.
- Άνοδος του αριθμού των απασχολούμενων γυναικών σε σχέση με τα μεγέθη των μη συμμετεχουσών γυναικών ίδιας ηλικίας στην αγορά εργασίας, με εξαίρεση τις περιπτώσεις ηλικίας 15-24 ετών στις αστικές περιοχές, 15-24 και 30-34 ετών στις ημιαστικές περιοχές, καθώς και 15-24 και 35-64 ετών στις αγροτικές περιοχές. Όπως ενδεικτικά επιδεικνύεται στο Διάγραμμα 3.2.4, ο λόγος των εργαζομένων γυναικών ηλικίας 35-39 ετών προς τις μη συμμετέχουσες της ίδιας δημογραφικής ομάδας στις αστικές περιοχές στο τέλος της εξεταζομένης περιόδου (άνω του 4,00:1,00) εμφανώς υπερέβαινε τον αρχικό λόγο (κάτω του 0,50:1,00).

Με άλλα λόγια, το στοιχείο της μείωσης του αριθμού των απασχολούμενων και της αύξησης του αριθμού των ανέργων σε σχέση με τον πληθυσμό, που παρατηρείται στην συγκεκριμένη περιοχή της χώρας κατά το υπό εξέταση χρονικό διάστημα, δεν ισχύει για όλες

1. Εκφράζονται ευχαριστίες προς τους ασκούμενους στο ΚΕΠΕ φοιτητές, Αιμιλία Βγενοπούλου και Γεώργιο Οικονόμου, για την διενέργεια πλειάδων οικονομετρικών παλινδρομήσεων υπό την εποπτεία του γράφοντος· παλινδρομήσεων εκ των οποίων μόνο λίγες, χάριν οικονομίας χώρου, απεικονίζονται γραφικώς στα Διαγράμματα 3.2.2-3.2.4. Η ανάλυση συνιστά τμήμα ευρύτερης μελέτης που διεξήχθη στο ΚΕΠΕ για λογαριασμό της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδος και του Περιφερειακού Ταμείου Αναπτύξεως αυτής για την υποστήριξη του Πενταετούς Επιχειρησιακού Προγράμματος της περιοχής.

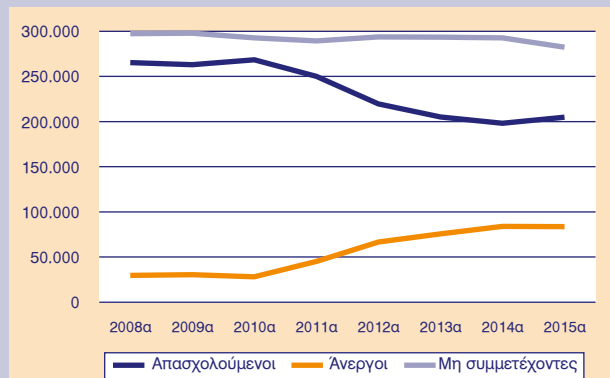
2. Οι ΕΕΔ διεξάγονται στην Ελλάδα από το 1981 (και σε ετήσια βάση από το 1997 και εξής), σε αντιπροσωπευτικά δείγματα του πληθυσμού, από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, νυν Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ). Βλ. και προηγούμενο άρθρο (ενότητα 3.1.2).

3. Ως αστικές ορίζονται από την ΕΛΣΤΑΤ οι κοινότητες με τουλάχιστον δέκα χιλ. κατοίκους, ως αγροτικές οι κοινότητες με ολιγότερους των δύο χιλ. κατοίκων και ως ημιαστικές οι ενδιάμεσες κοινότητες.

4. Η απώλεια θέσεων εργασίας και η αύξηση του αριθμού των ανέργων σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους άρχισε να μειώνεται (και συνέχισε ως το 2015α: τελευταίο τρίμηνο για το οποίο υφίσταντο στοιχεία την εποχή συντάξεως του άρθρου).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.1

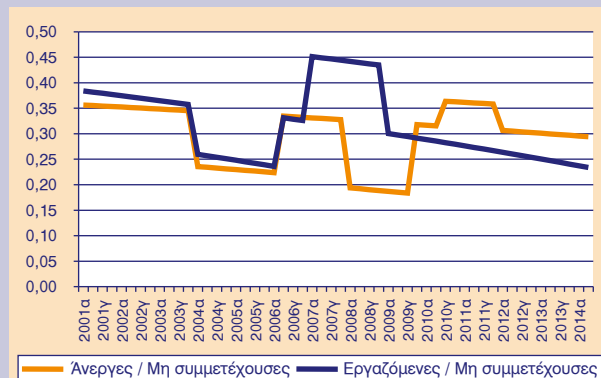
Εξέλιξη (από πρώτο τρίμηνο σε πρώτο τρίμηνο) του αριθμού των απασχολούμενων, ανέργων και μη συμμετεχόντων κατοίκων ηλικίας 15 ετών και άνω στην Δυτική Ελλάδα μεταξύ των ετών 2008 και 2015

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (Ερευνες Εργατικού Δυναμικού), ημέτεροι υπολογισμοί.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.2

Εξέλιξη των σχετικών μεγεθών των θηλέων ηλικίας 20-24 ετών στις αστικές περιοχές της Δυτικής Ελλάδος (μεσο-μακροχρόνιες τάσεις, άνευ εποχικότητας)

Πηγή: Βλ. Διάγραμμα 3.2.1.

ΠΛΑΙΣΙΟ 1

Μια σύντομη περιγραφή της οικονομετρικής μεθόδου

Στην βάση της περιγραφής που επιχειρείται στο άρθρο ευρίσκεται μια σχετικά απλή, οικονομετρική (όπως λέγεται) ανάλυση των εκτιμημένων μεγεθών των απασχολούμενων, ανέργων και μη συμμετεχόντων στην αγορά εργασίας. Οι τρεις κατηγορίες είναι «συγκοινωνούντα δοχεία», με την τελευταία να είναι συμπληρωματική των άλλων δύο και να περιλαμβάνει φοιτητές, νοικοκυρές, αποθαρρημένους ανέργους, συνταξιούχους και εν γένει όσους δεν επιθυμούν να εργαστούν επ' αμοιβή.

Ο αριθμός των απασχολούμενων (ή των ανέργων ή των μη συμμετεχόντων) κάθε ηλικιακής ομάδας μιας περιοχής ερμηνεύεται από: (α) την τάση (δηλ., την μεταβλητή του χρόνου), t , ενίοτε και από το τετράγωνο αυτής, t^2 , αν διαπιστώνεται ότι η τελευταία είναι στατιστικώς σημαντική με πιθανότητα σφάλματος (p -value) κάτω του 1%, (β) τριμηνιαίες κατηγορηματικές μεταβλητές για κάθε τρίμηνο, α , β , γ , δ (με το πρώτο τρίμηνο να απαλείφεται από την εξίσωση ως τρίμηνο αναφοράς) προκειμένου να απομονωθεί η εποχικότητα και (γ) μεσοχρονίους κύκλους, $\mu\kappa$. Οι τελευταίοι λαμβάνουν την μορφή κατηγορηματικών μεταβλητών που αφορούν σε διαδοχικά τρίμηνα τα οποία εμφανίζουν στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση από την τάση, όπως λ.χ., το χρονικό διάστημα μεταξύ του τρίτου τριμήνου του 2007 (2007γ) και του τετάρτου τριμήνου του 2010 (2010δ), κατωτέρω.

Επί παραδείγματι, η συνάρτηση (εξίσωση) απασχολήσεως των ανδρών ηλικίας 50-54 ετών στις ημιαστικές περιοχές είναι της μορφής:

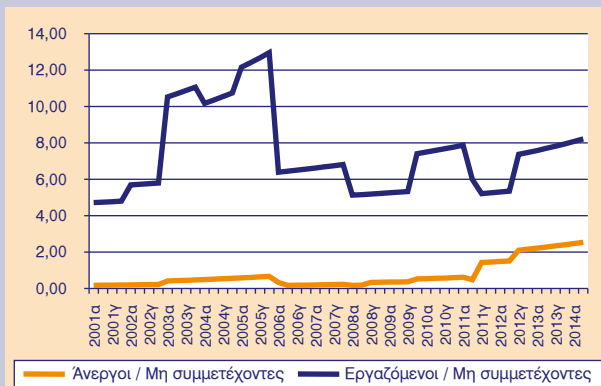
$$\begin{aligned} \text{Αριθμός ατόμων} = & 3.354,6 - 254,7 \times (\beta \text{ τρίμηνο}) \\ & - 432,6 \times (\gamma \text{ τρίμηνο}) - 179,0 \\ & \times (\delta \text{ τρίμηνο}) - 22,6 \times t - 843,2 \\ & \times (\mu\kappa \text{ 2001}\alpha\text{-}\delta) + 1.149,2 \times (\mu\kappa \\ & \text{2007}\gamma\text{-2010}\delta) + 297,6 \times (\mu\kappa \\ & \text{2011}\alpha\text{-2012}\gamma). \end{aligned}$$

Οι συντελεστές των τριμήνων δηλώνουν διαφοροποίηση από το πρώτο τρίμηνο (τρίμηνο αναφοράς), εν προκειμένω, τον αυτόνομο όρο. Στην συγκεκριμένη εξίσωση, με εξαίρεση τον συντελεστή του τετάρτου τριμήνου, οι πιθανότητες το θετικό ή αρνητικό μέγεθος του συντελεστού να μην υφίσταται (δηλ., οι πιθανότητες σφάλματος) είναι κάτω του 1%. Αξιοποιούνται 54 παρατηρήσεις (τρίμηνα). Αναγκαστικώς, λόγω του περιορισμένου αριθμού παρατηρήσεων δεν είναι δυνατή η χρήση μεγάλου αριθμού ερμηνευτικών μεταβλητών. Η ερμηνευτική ικανότητα του συγκεκριμένου υποδείγματος (R^2) είναι της τάξεως του 85,06%.

Εφόσον η επίδραση των τριμηνιαίων συντελεστών (δηλ. της εποχικότητας) είναι δυνατόν να εκτιμηθεί, συνάγεται ότι είναι δυνατόν να απομονωθεί και αφαιρεθεί, με αποτέλεσμα η ανάλυση και η συζήτηση που επιχειρείται στο άρθρο να διεξάγεται στην βάση της τάσεως και των μεσοχρονίων κύκλων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.3

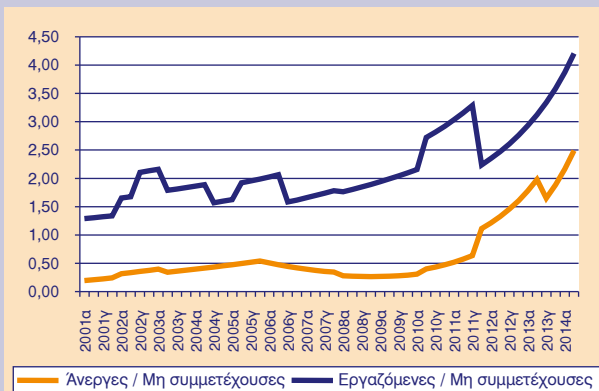
Εξέλιξη των σχετικών μεγεθών των αρρένων ηλικίας 50-54 ετών στις αστικές περιοχές της Δυτικής Ελλάδος (μεσο-μακροχρόνιες τάσεις, άνευ εποχικότητας)

Πηγή: Βλ. Διάγραμμα 3.2.1.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.4

Διάγραμμα 3.2.3. Εξέλιξη των σχετικών μεγεθών των θηλέων ηλικίας 35-39 ετών στις αστικές περιοχές της Δυτικής Ελλάδος (μεσο-μακροχρόνιες τάσεις, άνευ εποχικότητας)

Πηγή: Βλ. Διάγραμμα 3.2.1.

τις δημογραφικές ομάδες των υποπεριοχών, καθότι υπάρχει ενδοπεριφερειακή ετερογένεια. Πρόκειται για εύρημα που καλό θα ήταν να υπάρχει ως σκέψη όταν σχεδιάζονται παρεμβάσεις ενισχύσεως της απασχολή-

σεως και αντιμετώπισης της ανεργίας, προκειμένου οι εν λόγω παρεμβάσεις και οι αξιοποιήσεις των διαθέσιμων πόρων να είναι όσο δυνατόν αποτελεσματικότερες.

4. Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι

4.1. Ανάλυση των τάσεων του τουρισμού στην Ελλάδα

Νίκος Βαγιονής

4.1.1. Ανάλυση του τουριστικού κύκλου εργασιών

Όπως έχει σημειωθεί, η οικονομική δραστηριότητα στον Τουρισμό είναι σημαντική και απεδείχθη ανθεκτική στην κρίση και πρωτοπόρος στην ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα μας.

Στο άρθρο αυτό εξετάζουμε αρχικά το *Δείκτη Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης*¹, εργαλείο ιδιαίτερα χρήσιμο για διαχρονικές συγκρίσεις αλλά και συσχετίσεις με γεγονότα και πολιτικές. Με την ανάλυση της ανά έτος και τρίμηνο διαμόρφωσης², και με τη βοήθεια επίσης των Διαγραμμάτων 4.1.1 και 4.1.2, μπορεί να παρατηρηθεί ότι:

Χρησιμοποιώντας τη *νέα βάση* (μέσος ετήσιος δείκτης του έτους **2010 = 100**) και όπως φαίνεται στον Πίνακα 4.1.1, που παρουσιάζει τις προσαρμοσμένες τιμές του δείκτη από το 2005 μέχρι σήμερα (Β' τρίμηνο του 2015), παρατηρούμε ότι ο *μέσος ετήσιος δείκτης* κατέγραψε τις ανώτερες ιστορικά εισπράξεις στον τομέα του τουρισμού το έτος 2008, φτάνοντας το **119,8**. Κατόπιν ξεκίνησε μια φάση μείωσης του κύκλου εργασιών και ο μέσος δείκτης έτους έπεσε στο **108,9** το 2009, στο **100** το 2010, εν συνεχεία στο **92,6** το 2011, φτάνοντας στο **76,7** το 2012. Το 2013 ο *μέσος ετήσιος δείκτης κύκλου εργασιών* ανέκαμψε στο **80,3**, και το 2014 έφτασε το **91,4**, έχοντας καλύψει μέρος των απωλειών έναντι του 2010 και σαφώς μικρότερο μέρος έναντι του 2008.

Αναλύοντας τα δεδομένα, παρατηρούμε τα εξής: το χαμηλότερο επίπεδο δεκαετίας *σε ετήσια βάση* ήταν το 2012 με το Δείκτη Κύκλου Εργασιών Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης μειωμένο συνολικά κατά 36% έναντι του 2008. Η *απόλυτα χαμηλότερη* τιμή του δείκτη σημειώθηκε το Α' τρίμηνο του 2013,

όταν σημειώθηκε το αρνητικό ρεκόρ δεκαετίας με τιμή δείκτη **32,1**.

Αναλύοντας ανά τρίμηνα, (βλ. Διάγραμμα 4.1.2 και Πίνακα 4.1.1), παρατηρούμε ότι μετά το αρνητικό δεκαετίας (Α' τρίμηνο 2013) υπήρξε μια ουσιαστικότερη και συστηματικότερη αύξηση ως εξής: Στο Α' τρίμηνο του 2014 ο δείκτης ανέβηκε στο **46,5**, σημειώνοντας 45% αύξηση έναντι του αντίστοιχου τριμήνου του 2013. Το Β' τρίμηνο του 2014, υπήρξε αύξηση του δείκτη τριμήνου στο **89,8**, κατά 6,7% υψηλότερα από το Β' τρίμηνο του 2013. Στο Γ' τρίμηνο του 2014 ο δείκτης ανακάμποντας έφτασε το **158,8** και 7,6% υψηλότερα από το αντίστοιχο Γ' τρίμηνο του 2013 και στο Δ' τρίμηνο του 2014 έφτασε στο **70,3**, αυξημένος κατά 22,2%. Η αυξητική τάση συνεχίζεται και στο 2015, με το δείκτη στο Α' τρίμηνο στο **49,3**, αύξηση 6% σε σχέση με το αντίστοιχο του 2014, η οποία συνεχίστηκε το Β' τρίμηνο του 2015 με το δείκτη στο **101,9**, με αύξηση 13,4% έναντι του αντίστοιχου του προηγούμενου έτους.

Σημειώνεται, πάντως, ότι τα σημαντικά αυξημένα από πλευράς τζίρου τρίμηνα του 2014 και 2015 δεν πλησίασαν ακόμα τα αντίστοιχα του 2008 (βλ. Πίνακα 4.1.1). Δεν υπάρχουν ακόμα στοιχεία εισπράξεων για το Γ' τρίμηνο 2015 και δεν μπορεί επί του παρόντος να ποσοτικοποιηθεί για το διάστημα αυτό η επίδραση του μεταναστευτικού/προσφυγικού κύματος στα νησιά του Αιγαίου.

Παρατηρείται ακόμα ότι τα εκτός «αιχμής» Δ' και Α' τρίμηνα του κάθε έτους παρουσίασαν τις μεγαλύτερες μεταβολές στα έτη 2011-2012-2013. (βλ. Διαγράμματα 4.1.1 και 4.1.2), γεγονός που αναδεικνύει και την υψηλή εποχικότητα του τουριστικού φαινομένου, η οποία εντάθηκε. Σε σημαντικό βαθμό αυτές οφείλονται στην καθίζηση του εσωτερικού μη θερινού τουρισμού, αλλά και στη μη ελκυστικότητα στη διεθνή αγορά των αστικών προορισμών. Η κατάσταση φαίνεται να διορθώθηκε, όπως αποτυπώνεται στα αυξητικά πρώτα δύο τρίμηνα τόσο του 2014 όσο και του 2015. Ο εισερχόμενος τουρισμός στις πόλεις, και ιδίως στα μεγάλα αστικά κέντρα, οφείλεται σαφώς στο άνοιγμα σε νέες διεθνείς αγορές, αλλά και οι εναλλακτικές (του ήλιου-θάλασσα) μορφές, (πολιτιστικός, συνεδριακός, ιατρικός, επαγγελματικός,

1. Ο δείκτης, με βάση την ταξινόμηση NACE rev.2, παρουσιάζεται αναλυτικά στο: *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος 22, '4.1 Πρόσφατες τουριστικές εξελίξεις στην Ελλάδα'.

2. Ελληνική Στατιστική Αρχή: *Δείκτης Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης*, Β' τριμήνου 2015. Πειραιάς, Σεπτ. 2015.

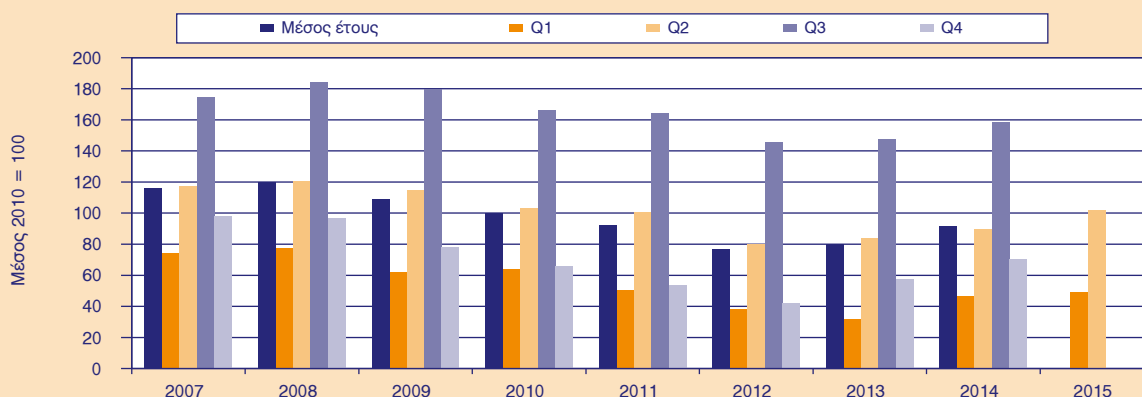
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.1 Δείκτης Κύκλου Εργασιών Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος - Εστίασης
Μέσος ετήσιος και τρίμηνα, Νέα βάση 2010=100

	Μέσος ετήσιος	Q1	Q2	Q3	Q4
2005	105,2				
2006	109,0	67,4	111,4	168,1	89,3
2007	116,1	74,1	117,4	174,3	98,3
2008	119,8	77,7	120,6	184,3	96,6
2009	108,9	62,1	115,0	180,0	78,4
2010	100	64	103,3	166,6	66,1
2011	92,6	50,8	101	164,7	54
2012	76,7	38,6	80	145,7	42,3
2013	80,3	32,1	84,2	147,5	57,6
2014	91,4	46,5	89,8	158,8	70,3
2015	n/a	49,3	101,9		

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, επεξεργασία του συγγραφέα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.1

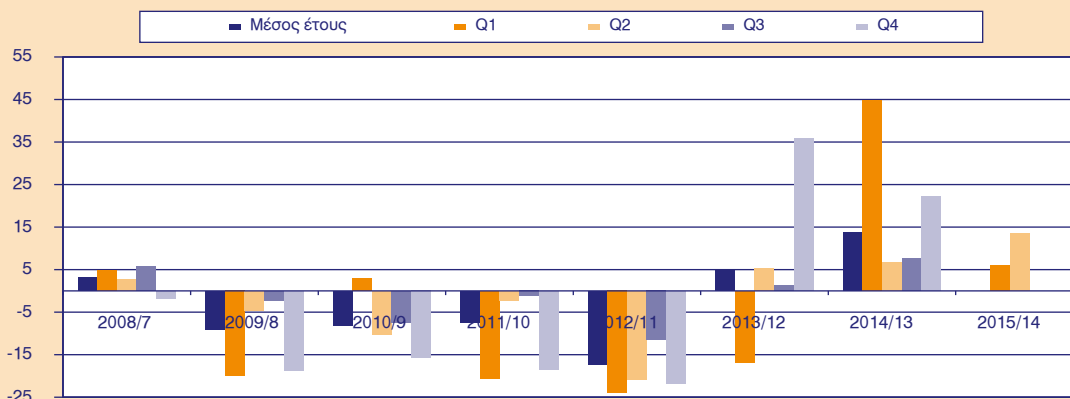
Ελλάδα: Δείκτης κύκλου εργασιών Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης, 2007-2015
Μέσος έτους και τρίμηνα, Νέα βάση 2010=100

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή: Δείκτης Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης, Β' Τρίμηνο του 2015.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.2

Ελλάδα: Δείκτης κύκλου εργασιών Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης, 2007-2015
Ετήσια % μεταβολή του δείκτη μέσου έτους και τριμήνων

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, Δείκτης Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης Β' Τρίμηνο 2015.

θηρσκευτικός τουρισμός) φαίνεται να συνέβαλαν στην ανάκαμψη αυτή, καθώς ο εσωτερικός τουρισμός δεν έχει ανακάμψει στο βαθμό που απαιτείται, ώστε να επηρεάσει επαρκώς την αύξηση των αφίξεων στις χαμηλής ζήτησης περιόδους (off-peak).

4.1.2. Ανάλυση των διεθνών τουριστικών αφίξεων ανά χώρα προέλευσης

Με τη συστηματική ανάλυση των πρόσφατων στοιχείων **αφίξεων μη κατοίκων** στη χώρα³ μπορούμε να πάρουμε μια καλή ένδειξη της τουριστικής κίνησης προς τη χώρα και των πρόσφατων τάσεων των επισκεπτών από τις χώρες προέλευσης.

Ο **συνολικός αριθμός** των αφιχθέντων επισκεπτών στη χώρα για το 2008 ήταν 15,939 εκατομμύρια άτομα, ενώ στο ίδιο διάστημα το 2009 μειώθηκαν σε 14,916 εκατ. και το 2010 σε 15,008 εκατ., το 2011 ανέκαμψαν στον αριθμό των 16,427 εκατ. ατόμων, το 2012 ανήλθαν σε 15,518 εκατ. ταξιδιώτες, το 2013 ανήλθαν σε 17,920 εκατ., ενώ το 2014 έφτασαν στο επίπεδο ρεκόρ των 22,033 εκατ. αφίξεων. Από τα δεδομένα στο πρώτο οκτάμηνο του 2015 φαίνεται ότι οι αφίξεις θα καταγράψουν νέο υψηλό.

Ας δούμε την ανάλυση ανά περιοχές και χώρες προέλευσης για την περίοδο 2008-2014. Τα Διαγράμματα 4.1.3, 4.1.4 και 4.1.5 παρουσιάζουν λεπτομερώς τα δεδομένα.

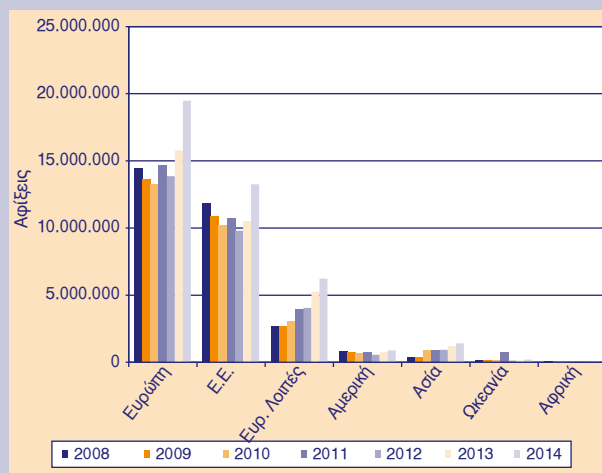
Ευρώπη

Αναλύοντας την προέλευση των επισκεπτών, παρατηρούμε ότι οι αφίξεις από την Ευρώπη (Ε.Ε. και λοιπές ευρωπαϊκές χώρες) για το 2008 ήταν 14,475 εκατ. άτομα και αντιστοιχούσαν στο 90,8% του συνόλου των αφίξεων. Κατά τη διάρκεια του 2009, μειώθηκαν σε 13,601 εκατ. άτομα αλλά το ποσοστό επί του συνόλου αυξήθηκε σε 91,2%. Το 2010 οι αφίξεις από την Ευρώπη έφτασαν τις 13,276 εκατ. άτομα και για το 2011 αυξήθηκαν σε 14,652 εκατ. Τα ποσοστά επί του συνόλου για τα δύο έτη ήταν 88,5% και 89,2%, αντιστοίχως. Το 2012 οι αντίστοιχες αφίξεις μειώθηκαν σε 13,851 εκατ. άτομα και αντιστοιχούσαν στο 89,3% των συνολικών αφίξεων, ενώ για το 2013 αυξήθηκαν κατά 13,9% και ανήλθαν σε **15,778** εκατ. άτομα, ενώ αντιστοιχούσαν στο 88,1% του συνόλου των αφίξεων. Οι αφίξεις από το σύνολο των χωρών της Ευρώπης αυξήθηκαν σημαντικά το 2014 (23,4% σε σχέση με το 2013), φτάνοντας τους 19,477 εκατ. ταξιδιώτες, οι οποίοι αντιστοιχούσαν στο 88,4% των συνολικών αφίξεων (βλέπε και Διάγραμμα 4.1.3).

Οι αφίξεις από την ομάδα των **χωρών της Ε.Ε.** για το 2008 ήταν 11,815 εκατ. και αντιστοιχούσαν στο 74,1%

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.3

Διεθνείς τουριστικές αφίξεις (στα σύνορα) στην Ελλάδα 2008-2014, ανά περιοχή προέλευσης

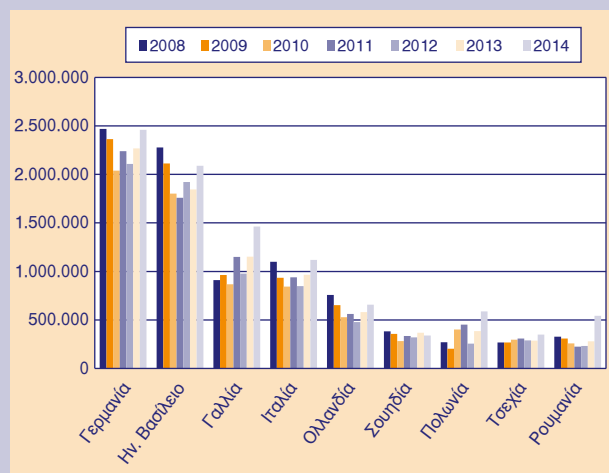
του συνόλου των επισκεπτών. Αυτές **μειώθηκαν** στα 10,888 εκατ. ή 73% το 2009 και στα 10,200 εκατ. ή 68% του συνόλου των επισκεπτών το 2010, ενώ μικρή αύξηση (4,9%) παρουσίασαν το 2011 φτάνοντας τα 10,698 εκατ. άτομα, με μείωση ωστόσο στο ποσοστό επί του συνόλου των αφίξεων (65,1%). Για το 2012 είχαμε μείωση στα 9,792 εκατ. ή 63,1% του συνόλου των επισκεπτών και το 2013 αύξηση στα 10,525 εκατ. άτομα με μείωση του ποσοστού για πρώτη φορά κάτω του 60% επί του συνόλου των αφίξεων (58,7%). Κατά τη διάρκεια του 2014 καταγράφηκαν μεν αυξημένες αφίξεις από τις χώρες της Ε.Ε., στα 13,249 εκατ., όμως το αντίστοιχο ποσοστό παρέμεινε στο 60,1% Η σταδιακή και συνεχής αυτή πτώση από το 74,1% στο 60,1% θεωρείται **σημαντική και συστηματική**. Σημειώνεται ακόμα ότι στο Α' τρίμηνο του 2015 το ποσοστό των αφίξεων από χώρες της Ε.Ε. επί του συνόλου, έφτασε το 58,1% με αντίστοιχες αφίξεις 1,020 εκατ.

Σε αντιδιαστολή, οι αφίξεις από τις **εκτός Ε.Ε. ευρωπαϊκές χώρες** ακολούθησαν μια **σταθερά ανοδική πορεία** κατά την εξεταζόμενη περίοδο και αναφορικά με το ποσοστό τους επί των συνολικών αφίξεων. Πιο συγκεκριμένα, για το 2008 το ποσοστό κυμάνθηκε στο 16,7%, το 2009 στο 18,2% και το 2010 στο 20,5%. Η τάση από τις εκτός Ε.Ε. ευρωπαϊκές χώρες ενισχύθηκε φτάνοντας το 2011 στο 24,1%, το 2012 στο 26,2%, και, τέλος, το 2013 στο 33,3%, ενώ κατά τη διάρκεια του 2014 σταθεροποιήθηκε στο 32%. Καταγράφεται λοιπόν μια ισχυρή και ιδιαίτερης σημασίας τάση. Πρώτον, καθότι φανερώνει μια μεταστροφή στις αγορές που 'πωλείται' το ελληνικό τουριστικό προϊόν. Δεύτερον, λόγω της τρέχουσας οικονομικής διάστασης αυτής της

3. Ελληνική Στατιστική Αρχή, *Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό*, Ιανουαρίου-Δεκεμβρίου 2014.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.4

Διεθνείς τουριστικές αφίξεις στην Ελλάδα από επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.: 2008-2014

αναδιάρθρωσης, αλλά και της μεσο-μακροπρόθεσμης δυναμικής που διαγράφεται.

Φυσικά και κάθε μία αγορά χωριστά έχει την αξία της (βλέπε και Διάγραμμα 4.1.4 και 4.1.5). Όπως διαμορφώθηκε η κατάσταση όσον αφορά στην κατανομή των αφίξεων μη κατοίκων κατά χώρα, ως ποσοστό επί του συνόλου, τη μεγαλύτερη συμμετοχή για το 2014 συνεχίζει να κατέχει η Γερμανία με **11,2%** (αντίστοιχα, 12,7% το 2013 και 15,5% το 2008) και ακολουθούν το Ηνωμένο Βασίλειο με **9,5%** (10,3% το 2013 και 14,3% το 2008), η Βουλγαρία με **7%** (αντίστοιχα, 3,9% το 2013 και το 2008), η Γαλλία με **6,6%** (6,4 το 2013) με αξιοσημείωτη πιστότητα, (βλ. και Διάγραμμα 4.1.4), και η Ρωσία με **5,7%** (από 7,5% το 2013 και 2,4% το 2008).

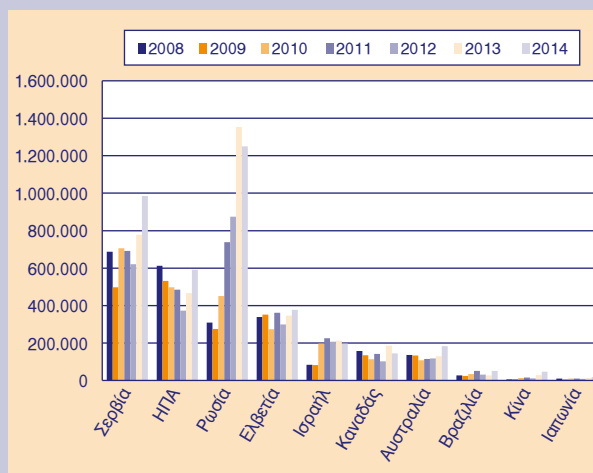
Το εστιασμένο μάρκετινγκ του ελληνικού τουρισμού στη Ρωσία φαίνεται ότι είχε αποτέλεσμα, αλλά τα εσωτερικά προβλήματα της χώρας αυτής το 2014 επέδρασαν στον περιορισμό της αυξητικής τάσης. Αντιθέτως, οι παραδοσιακές αγορές της Γερμανίας και του Ηνωμένου Βασιλείου συνέχισαν την πτώση και τη συγκεκριμένη περίοδο, που όμως για το 2015 με τα ως τώρα στοιχεία δείχνει ότι μπορεί να αναστραφεί.

Ασία

Οι αφίξεις επισκεπτών από την Ασία το 2014 αυξήθηκαν και ήταν 1,412 εκατ. άτομα, ενώ το 2013 ήταν 1,353 εκατ. άτομα, το 2012 ήταν 875 χιλιάδες άτομα έναντι 739 χιλ. το 2011 και μόλις 385 χιλ. το 2008. Το **2014** αντιστοιχούσαν στο **6,4%** του συνόλου των αφίξεων στη χώρα μας έναντι **6,8%** το 2013 και μόλις **2,4%** το 2008. Όπως φαίνεται, οι αφίξεις από την Ασία ως μεγέθη παρουσιάζουν μεγάλη αυξητική τάση, που αποτελεί σχεδόν

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.5

Διεθνείς τουριστικές αφίξεις στην Ελλάδα από επιλεγμένες χώρες εκτός Ε.Ε.: 2008-2014

‘τριπλασιασμό’ μεταξύ του 2008 και του 2014 τόσο ως απόλυτος αριθμός όσο και ως ποσοστό επί του συνόλου των τουριστών. Η κύρια χώρα που συνετέλεσε σε αυτό είναι η *Τουρκία*, με **4,4%** εκ του **6,4%** της ‘Ασίας’, ή 978 χιλ. επισκέπτες το 2014 (έναντι 831 χιλ. το 2013 και 208 χιλ. το 2008). Η επόμενη σημαντική χώρα προέλευσης τουριστικών ροών είναι το *Ισραήλ* με 197 χιλιάδες τουρίστες το 2014 (έναντι 212 χιλ. αντίστοιχα το 2013). Πρέπει να σημειωθεί επίσης η αυξητική τάση από την *Κίνα* με **47** χιλιάδες τουρίστες το 2014, έναντι αντίστοιχα, 28 χιλ. το 2013 και 6 χιλ. το 2008, που είναι σημαντική, **επαπλάσιασμός** από το 2008, αλλά τα μεγέθη είναι ακόμα πολύ μικρά. Μειώσεις καταγράφονται από το *Λίβανο* και τη *Συρία*, από 36,5 χιλ. το 2013 σε 31,7 χιλ. το 2014, όπως επίσης και από το *Ιράν* (από 5,2 χιλιάδες το 2013 σε 752 άτομα το 2014). Αυξήσεις καταγράφονται από τη *Νότια Κορέα* και από άλλες χώρες της Ασίας.

Αμερική - Αφρική - Ωκεανία

Συνολικά οι αφίξεις από την **αμερικανική ήπειρο** ήταν 890,3 χιλιάδες το 2014, σημειώνοντας ανάκαμψη έναντι των 754 χιλιάδων, αντίστοιχα, του 2013 και 559 χιλ. του 2012. Η ανάκαμψη έχει δυνατότητες να συνεχιστεί και να σταθεροποιηθεί με δραστηριοποίηση του τουριστικού μας μάρκετινγκ στην ήπειρο αυτή. Από την Ωκεανία υπήρξε επίσης σημαντική αύξηση. Ήλθαν στην Ελλάδα 205 χιλιάδες επισκέπτες το 2014 (έναντι 142,6 χιλ. το 2013 και 160 χιλ. το 2008). Τέλος, από την Αφρική το 2014 ήλθαν 49 χιλιάδες επισκέπτες (έναντι 31 χιλ. το 2013), εκ των οποίων οι 24,6 χιλιάδες από τη Νότια Αφρική.

Στο Διάγραμμα 4.1.3 που ακολουθεί φαίνονται οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις στην Ελλάδα από επιλεγμένες **γεω-**

γραφικές περιοχές. Παρατηρείται ότι η Ε.Ε. παραμένει ο κύριος και με σημαντική διαφορά, τροφοδότης του ελληνικού τουρισμού, ωστόσο με μια πτωτική κατά βάση τάση, που όμως εκτιμάται ότι το 2015 θα σταθεροποιηθεί και ενδεχομένως να αντιστραφεί. Παράλληλα, γίνεται φανερή η αύξηση από τις λοιπές ευρωπαϊκές χώρες, τη Ρωσία και την Ασία, αλλά και οι αντίστοιχες αναλογίες των μεγεθών (βλ. και Διαγράμματα 4.1.4 και 4.1.5).

4.1.3. Συμπεράσματα

Τα **τουριστικά έσοδα** μέχρι και το 2012 παρουσιάζουν μια συνεχή κάμψη, έναντι του 2008, ενώ η ανάκαμψη του 2011 αφορούσε μόνο τις αφίξεις και όχι τα έσοδα. Το 2014 επεφύλαξε μια σημαντική άνοδο στα τουριστικά έσοδα έναντι του 2013. Επιπροσθέτως, τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2015 παρουσιάζεται αύξηση που εκτιμάται ότι θα συνεχιστεί και το τρίτο τρίμηνο, και ίσως και σε όλη τη διάρκεια του έτους. Το αποτέλεσμα είναι μεν θετικό, αλλά δεν έφτασε ακόμη τα επίπεδα του 2008, ούτε είναι αντίστοιχο των δυνατοτήτων μας. Οι συνθήκες στην Ελλάδα, σε σχέση με τη λοιπή Μεσόγειο υπήρξαν ιδιαίτερα ευνοϊκές, δεδομένης της κατάστασης σε όλη τη Βόρεια Αφρική και Εγγύς Ανατολή. Τουλάχιστον μέχρι σήμερα, που η έκρηξη εισόδου μεταναστών/προσφύγων στην Ελλάδα, κυρίως, αλλά και σε άλλες χώρες παίρνει τη μορφή χιονοστιβάδας.

Οι **τουριστικές αφίξεις** μετά την κορύφωση του 2008 είχαν μια πτώση το 2009 και 2010, ανέκαμψαν το 2011, για να συνεχίσουν πτωτικά και το 2012. Το 2013 ήταν ένα έτος καμπίς. Σημείωσε το απόλυτο χαμηλό και σημάδια ανάκαμψης. Ανάκαμψη η οποία επιβεβαιώθηκε το 2014 και συνεχίστηκε το 2015.

Σημειώθηκε αύξηση της τουριστικής προσέλευσης με σημαντικό χαρακτηριστικό την αναδιάρθρωση των περι-

οχών προέλευσης των τουριστών με υπερδιπλασιασμό του τουριστικού ρεύματος από την Ασία και Ρωσία, από την οποία αναμένεται σταθεροποίηση ή και μείωση (λόγω πολιτικο-οικονομικών γεγονότων στη χώρα αυτή), σταθεροποίηση από τη Δυτική Ευρώπη και μερική ανάκαμψη από την Αμερική και την Αυστραλία.

Πέραν της αύξησης των αφίξεων μαζικού τουρισμού, χρειάζεται παράλληλα η στήριξη και προβολή ειδικών μορφών τουρισμού και δραστηριοτήτων –π.χ. ιατρικός, συνεδριακός, οικολογικός, γευστιγνωστικός, ευεξίας και αποκατάστασης, μουσείων, φεστιβάλ, σπορ, κ.ά.– που διαφοροποιούν το τουριστικό προϊόν από το στερεότυπο ‘ήλιος-θάλασσα’, δρώντας προσθετικά και όχι ανταγωνιστικά, αυξάνουν την τουριστική κατανάλωση και συμβάλλουν στη διεύρυνση της τουριστικής περιόδου, ενώ ανοίγουν και νέες αγορές. Σημειώνεται, επίσης, ότι κρίνεται σκόπιμο να εξεταστούν τρόποι αξιοποίησης των πόρων της χώρας σε περιόδους χαμηλής ζήτησης (Α΄ και Δ΄ τρίμηνο), όπου διαγράφεται ζήτηση από αρκετές αγορές (χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Κίνα), ειδικότερα όσον αφορά τα αστικά κέντρα. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί η σημαντική κάμψη του εσωτερικού τουρισμού και του αριθμού των διανυκτερεύσεων που παρουσιάζει, λόγω της μείωσης του διαθέσιμου εισοδήματος και της ιδιαίτερα υψηλής ανεργίας.

Να **επισημανθεί**, τέλος, ότι το 2015 ο τουρισμός στήριξε την οικονομία της χώρας σημαντικά, με σημαντική αύξηση διεθνών αφίξεων και των εσόδων – ως τώρα. Το έτος δεν ήταν εύκολο, ήταν έτος με δύο εκλογικές αναμετρήσεις, δημοψήφισμα, έντονες διαπραγματεύσεις και διιστάμενες απόψεις για την ευρωπαϊκή πορεία της χώρας, και πρόσφατα με το φαινόμενο της έκρηξης εισόδου στη χώρα των προσφύγων/μεταναστών από τα ανατολικά, το οποίο είναι σε εξέλιξη και δεν είναι εύκολο να εκτιμηθεί η οριστική του διάσταση και επίδραση.

4.2. Η εξέλιξη του βασικού θεσμικού πλαισίου των ΑΠΕ

Βασίλης Λυχναράς

4.2.1. Εισαγωγή

Η δυνατότητα παραγωγής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές (ΑΠΕ) ξεκίνησε να εντάσσεται στο εθνικό θεσμικό πλαίσιο από το 1985. Ωστόσο, η νομοθεσία μέχρι και το 1999 δεν ήταν πλήρης και σωστά σχεδιασμένη, ώστε να συμβάλει στην ουσιαστική εξέλιξή τους στη χώρα. Μετά το 1999, υπήρξαν σημαντικοί σταθμοί στην αλλαγή του θεσμικού πλαισίου, κατά τους οποίους γίνονταν προσπάθειες για την προώθηση και τη στήριξη των τεχνολογιών ΑΠΕ. Μεγάλα βήματα για τον κλάδο έγιναν το 2006 και το 2010, στη συνέχεια, όμως, η ευνοϊκή πολιτική για την προώθηση των ΑΠΕ, σε συνδυασμό με την έλλειψη ολοκληρωμένου σχεδιασμού, οδήγησε στην ταχύτατη εξέλιξη συγκεκριμένων τεχνολογιών, όπως είναι για παράδειγμα τα φωτοβολταϊκά, με αποτέλεσμα τη συσσώρευση μεγάλων προβλημάτων που έθεσαν σε κίνδυνο τη βιωσιμότητα της αγοράς. Έτσι, μετά το 2012, το θεσμικό πλαίσιο των ΑΠΕ εντάχθηκε υποχρεωτικά στο νομικό πλαίσιο που σχετίζεται με τις μνημονιακές πολιτικές της Ελλάδας, και είχε ως κύριο σκοπό τη διόρθωση των προβλημάτων και των δυσλειτουργιών που είχαν δημιουργηθεί στην αγορά. Μάλιστα, οι τελευταίες εξελίξεις αφορούν στην περίοδο μετά το 2014, κατά την οποία έγινε προσπάθεια πλήρους αναπροσαρμογής της αγοράς, με αποτέλεσμα το νέο θεσμικό πλαίσιο να επηρεάσει όχι μόνο τις νέες εγκαταστάσεις, αλλά και τους σταθμούς που ήταν ήδη σε λειτουργία. Στην παρούσα εργασία γίνεται καταγραφή του βασικού θεσμικού πλαισίου και των περιόδων/φάσεων εξέλιξής του. Από την καταγραφή αυτή φαίνεται η αναποτελεσματικότητα που δημιουργεί η πολυπλοκότητα του θεσμικού πλαισίου στην εξέλιξη και τη λειτουργία της αγοράς.

4.2.2. Περίοδος αρχικής διαμόρφωσης του θεσμικού πλαισίου

Στη χώρα μας συμπεριελήφθη για πρώτη φορά η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ στο εθνικό θεσμικό πλαίσιο μέσω του **Ν. 1559/85** για τη «**Ρύθμιση θεμάτων εναλλακτικών μορφών ενέργειας και ειδικών θεμάτων ηλεκτροπαραγωγής**» (ΦΕΚ Α' 135/25.7.85). Βάσει αυτού δόθηκε η δυνατότητα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ στους Δήμους ή άλλους, εκτός ΔΕΗ, Δημόσιους Οργανισμούς, με την υποχρέωση το σύνολο της παραγόμενης ενέργειας είτε να πωλείται στη ΔΕΗ, είτε να καταναλώνεται από τον ίδιο τον παραγωγό. Παρά

ταύτα, ως αποτέλεσμα παραγόντων όπως η χαμηλή τιμολογιακή πολιτική αγοράς της παραγόμενης ενέργειας, η πολυπλοκότητα της αδειοδοτικής διαδικασίας και η επενδυτική ανασφάλεια, ο νόμος δεν βοήθησε στην αρχική προώθηση των ΑΠΕ.

Η επόμενη αλλαγή στο θεσμικό πλαίσιο καθυστέρησε αρκετά και έγινε το 1994 με το **Ν. 2244/94** για τη «**Ρύθμιση θεμάτων ηλεκτροπαραγωγής από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας**» (Τεύχος ΦΕΚ Α' 168/7.10.94), που στην ουσία ήταν ο πρώτος νόμος που καθόρισε το σχετικό θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από τρίτους, εκτός της ΔΕΗ, αλλά και που προώθησε τις ΑΠΕ. Η βασική κατεύθυνση του νόμου εναρμονίστηκε με μέτρα και διατάξεις που εφαρμόζονταν σε άλλες χώρες της Ε.Ε., όπως για παράδειγμα κατά τα πρότυπα της Γερμανίας και της Δανίας. Τα κύρια σημεία του ήταν ότι: (α) επέτρεψε την παραγωγή και διάθεση ηλεκτρικής ενέργειας από ανεξάρτητους παραγωγούς, εφόσον χρησιμοποιούνται ΑΠΕ, (β) επέβαλε στη ΔΕΗ την υποχρέωση να αγοράζει την ενέργεια που παράγεται από ανεξάρτητους παραγωγούς, μέσω μακροχρόνιων συμβολαίων αγοράς και (γ) προσέφερε ιδιαίτερα ελκυστικές και σχετικά σταθερές τιμές στους ανεξάρτητους παραγωγούς από ΑΠΕ. Ο νόμος αυτός αποτέλεσε το πρώτο ουσιαστικό βήμα για την ανάπτυξη των ΑΠΕ και τη βάση για την περαιτέρω εξέλιξη του σχετικού θεσμικού πλαισίου.

Το επόμενο μεγάλο βήμα για την προώθηση των ΑΠΕ έγινε το 1999, οπότε και ψηφίστηκε ο **Ν. 2773/99** για την «**Απελευθέρωση της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας**» (ΦΕΚ Α' 286/22.12.99), εναρμονίζοντας στην ουσία το θεσμικό πλαίσιο της Ελλάδας με την Οδηγία 96/92/ΕΚ και καθορίζοντας το ρυθμιστικό πλαίσιο για την απελευθέρωση της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας. Τα βασικά σημεία του νόμου προέβλεπαν: (α) τη σύσταση της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας (ΡΑΕ) ως ανεξάρτητης και αυτοτελούς διοικητικής αρχής, (β) τη σύσταση του Διαχειριστή του Ηλεκτρικού Συστήματος, (γ) την απελευθέρωση της παραγωγής και εκμετάλλευσης ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται από ΑΠΕ, συμπαραγωγή, καθώς και συμβατικά καύσιμα και (δ) τη μετατροπή της ΔΕΗ σε Ανώνυμη Εταιρεία. Επίσης, πολύ βασικό στοιχείο του νόμου είναι ότι δόθηκε προτεραιότητα στην απορρόφηση της ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται από ΑΠΕ έναντι των συμβατικών μονάδων, ενώ ταυτόχρονα ορίστηκε ιδιαίτερος τρόπος τιμολόγησής της.

4.2.3. Περίοδος ολοκλήρωσης του θεσμικού πλαισίου και έντονης προώθησης των ΑΠΕ

Παρά τα προηγούμενα, μέχρι το 2006, η χορήγηση αδειών παραγωγής και εγκατάστασης μονάδων ΑΠΕ, καθώς και η λειτουργία τους, διεπόταν από ένα ευρύ, πο-

λύπλοκο και αναποτελεσματικό νομοθετικό πλαίσιο που είχε ως συνέπεια την εμφάνιση σημαντικών καθυστερήσεων στην ανάπτυξη των ΑΠΕ. Έτσι, το 2006 ψηφίστηκε ο **N. 3468/06**, για την «**Παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ και Σ.Η.Θ.Υ.Α.¹**» (ΦΕΚ Α΄ 129/27.6.06), ο οποίος, στην ουσία, αποτέλεσε την εναρμόνιση με την Οδηγία 2001/77/ΕΚ. Τα βασικά στοιχεία του νόμου είναι: (α) ότι ο αρμόδιος Διαχειριστής του συστήματος, που είναι συνδεδεμένοι σταθμοί ΑΠΕ και Σ.Η.Θ.Υ.Α. υποχρεούται, κατά την κατανομή του φορτίου, να δίνει προτεραιότητα στην απορρόφηση της ενέργειας από αυτούς, (β) η εισαγωγή ρυθμίσεων για την απλοποίηση και επιτάχυνση της διαδικασίας αδειοδότησης των έργων, (γ) η ενσωμάτωση της Προκαταρκτικής Περιβαλλοντικής Εκτίμησης και Αξιολόγησης (Π.Π.Ε.Α) για την υλοποίηση των έργων. Σημαντικό επίσης στοιχείο του νόμου είναι η δυνατότητα εξαίρεσης από τη λήψη άδειας παραγωγής για μονάδες παραγωγής ενέργειας από βιομάζα ή βιοκαύσιμα με εγκατεστημένη ισχύ μικρότερη των 100 kWe, αλλά και γενικότερα οι επιδεικτικές μονάδες με ισχύ μέχρι 5 MWe, με στόχο την επιτάχυνση της όλης διαδικασίας για τα μικρά έργα ΑΠΕ. Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο αφορά στον καθορισμό νέας ευνοϊκής τιμολογιακής πολιτικής της ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ, σύμφωνα με την οποία οι τιμές καθορίστηκαν σε επίπεδα σημαντικά υψηλότερα σε σχέση με το γενικό τιμολόγιο της ΔΕΗ. Μάλιστα, για την παραγόμενη ενέργεια από ηλιακά συστήματα οι τιμές ήταν ιδιαίτερα υψηλές σε σύγκριση με τις υπόλοιπες ΑΠΕ.

Συμπληρωματικά, τον Ιανουάριο του 2009 ψηφίστηκε ο **N. 3734/09**, για την «**Πρώθηση της συμπαραγωγής δύο ή περισσότερων χρήσιμων μορφών ενέργειας**» (ΦΕΚ Α΄ 8/28.1.2009)², με τις διατάξεις του οποίου εναρμονίστηκε η ελληνική νομοθεσία με την Οδηγία 2004/8/ΕΚ. Τα βασικά σημεία του νόμου ήταν: (α) η συμπλήρωση του νομικού πλαισίου για την πρώθηση της συμπαραγωγής δύο ή περισσότερων χρήσιμων μορφών ενέργειας, (β) η Π.Π.Ε.Α που τέθηκε ως προαπαιτούμενο για τη χορήγηση της άδειας παραγωγής και (γ) η αναπροσαρμογή των τιμολογίων απορρόφησης της παραγόμενης ενέργειας.

Στη συνέχεια, έναν από τους βασικότερους σταθμούς στην εξέλιξη των ΑΠΕ στην Ελλάδα αποτέλεσε ο **N. 3851/10**, για την «**Επιτάχυνση της ανάπτυξης των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και άλλες διατάξεις σε θέματα αρμοδιότητας του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής**» (ΦΕΚ Α΄ 85/4.6.2010)³, ο οποίος ψηφίστηκε τον Ιούνιο του 2010. Ο νόμος είχε

ως κύριο στόχο την αντιμετώπιση των γραφειοκρατικών εμποδίων που καθυστερούσαν τη διαδικασία αδειοδότησης των μονάδων. Οι βασικές ρυθμίσεις του νόμου είναι: (α) ο καθορισμός των εθνικών στόχων συμμετοχής των ΑΠΕ για το 2020, (β) η απλοποίηση και ορθολογικοποίηση της διαδικασίας έκδοσης της άδειας παραγωγής έργου ΑΠΕ (από τη ΡΑΕ) που αποσυνδέεται από τη διαδικασία περιβαλλοντικής αδειοδότησης, η οποία ακολουθεί σε επόμενο στάδιο, (γ) η παροχή κινήτρων στους οικιακούς καταναλωτές και τους ΟΤΑ των περιοχών που εγκαθίστανται έργα ΑΠΕ, (δ) η διεύρυνση των περιοχών χωροθέτησης των εγκαταστάσεων ΑΠΕ, ως έργων φιλικών προς το περιβάλλον, (ε) η σύσταση της Αυτοτελούς Υπηρεσίας Εξυπηρέτησης Επενδυτών για έργα ΑΠΕ στο ΥΠΕΚΑ, (στ) η ορθολογικοποίηση της τιμολόγησης ενέργειας που παράγεται από σταθμούς ΑΠΕ και Σ.Η.Θ.Υ.Α. με στόχο την ενίσχυση των μικρών εγκαταστάσεων και τεχνολογιών που έχουν πολλαπλασιαστικά οφέλη και (ζ) οι ειδικές διατάξεις που αφορούν στην εγκατάσταση υπεράκτιων αιολικών πάρκων εντός του εθνικού θαλάσσιου χώρου. Επίσης, προβλέπει ενίσχυση έως 20% του κόστους επένδυσης για την κατασκευή δικτύων σε μη διασυνδεδεμένα νησιά. Ο βασικός στόχος ήταν να μειωθεί ο συνολικός χρόνος αδειοδότησης των έργων ΑΠΕ, από 3-5 χρόνια που ίσχυε προσφάτως, σε λιγότερο από 8-10 μήνες και, σε συνδυασμό με τη νέα τιμολόγηση της παραγόμενης ενέργειας από ΑΠΕ, να αποτελέσει σημαντικό κίνητρο για την αύξηση του ανταγωνισμού στην αγορά παραγωγής ενέργειας.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ένα από τα βασικότερα και αποδοτικότερα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν στην Ελλάδα για την πρώθηση των ΑΠΕ είναι ο καθορισμός εγγυημένων ευνοϊκών τιμών αγοράς της ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται. Τόσο ο Ν. 3468/2006, όσο και ο Ν. 3851/2010 υιοθέτησαν ιδιαίτερα ευνοϊκά τιμολογιακά καθεστώτα. Μάλιστα, ο νόμος του 2010, σε σχέση με τον προηγούμενο, υιοθέτησε γενικά υψηλότερες τιμές αγοράς της ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται από ΑΠΕ, εκτός των τιμών για την ενέργεια από φωτοβολταϊκούς σταθμούς, ενώ είναι πιο συγκεκριμένος και αναλυτικός, καθώς περιλαμβάνει περισσότερες κατηγορίες τεχνολογιών, δίνοντας ταυτόχρονα έμφαση σε μικρότερες τεχνολογίες, όπως η βιομάζα και το βιοαέριο, η γεωθερμία, η Σ.Η.Θ.Υ.Α. Επίσης, ήταν φανερό από την τιμολογιακή πολιτική ότι βασικός στόχος του νόμου ήταν και η ενίσχυση των μικρών εγκαταστάσεων και τεχνολογιών που αναμενόταν να έχουν πολλαπλασιαστικά οφέλη για την οικονομία.

1. Συμπαραγωγή Ηλεκτρισμού και Θερμότητας Υψηλής Απόδοσης.

2. [http://www.rae.gr/old/downloads/sub2/8\(28-1-09\)_3734.pdf](http://www.rae.gr/old/downloads/sub2/8(28-1-09)_3734.pdf)

3. <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=pnhppGnURds%3d&tabid=506>

Στο πλαίσιο του Ν. 3851/2010 εκδόθηκε και η υπουργική απόφαση με αριθμό **Α.Υ./Φ1/οικ.19598, «Απόφαση για την επιδιωκόμενη αναλογία εγκατεστημένης ισχύος και την κατανομή της στο χρόνο μεταξύ των διαφόρων τεχνολογιών Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας» (ΦΕΚ Β' 1630/11.10.2010)**⁴, η οποία θέτει τον στόχο για την επιδιωκόμενη εγκατεστημένη ισχύ των ΑΠΕ για το 2020, καθώς και τον ενδιάμεσο στόχο για το 2014, ενώ ταυτόχρονα διαχωρίζει την περίπτωση της εγκατάστασης φωτοβολταϊκών σε γεωργική γη. Οι στόχοι που υιοθετούνται με αυτήν την απόφαση αφορούν στις τεχνολογίες της υδροηλεκτρικής ενέργειας, τα ηλιοθερμικά, τα αιολικά, τη βιομάζα και τα φωτοβολταϊκά, με ειδική αναφορά στις εγκαταστάσεις από επαγγελματίες αγρότες.

4.2.4. Περίοδος προσπάθειας εξορθολογισμού της αγοράς

Ο Ν. 3851/2010 είχε σημαντική επίδραση στην εξέλιξη της εγκατεστημένης ισχύος των ΑΠΕ και ιδιαίτερα σε αυτή των φωτοβολταϊκών, εξαιτίας της ευνοϊκής τιμολογιακής πολιτικής που υιοθετούσε. Ωστόσο, αποδείχτηκε εκ των υστέρων ότι η προώθηση των τεχνολογιών δεν έγινε με τον κατάλληλο σχεδιασμό και έτσι η αγορά οδηγήθηκε σε αδιέξοδα που δημιούργησαν σημαντικά προβλήματα στη χρηματοδότηση των ΑΠΕ. Επιπλέον, η δυσμενής οικονομική συγκυρία της χώρας δημιούργησε περαιτέρω δυσκολίες στην εξέλιξη των ΑΠΕ. Τέλος, η γενικότερη τάση που επικράτησε τόσο στη χώρα μας όσο και στην ΕΕ ήταν η προσπάθεια μείωσης του κόστους της ενέργειας που παράγεται από ΑΠΕ. Έτσι, το θεσμικό πλαίσιο που υιοθετήθηκε στη συνέχεια είχε ως κύριο στόχο την επίλυση των προβλημάτων βιωσιμότητας των εγκατεστημένων ΑΠΕ και τη μείωση του κόστους για το κράτος και τους πολίτες. Ως αποτέλεσμα είχαμε τη ρύθμιση των θεμάτων που αφορούσαν στις ΑΠΕ, κυρίως μέσω του νομικού πλαισίου για την εφαρμογή των μνημονιακών υποχρεώσεων της χώρας.

Πιο συγκεκριμένα, το 2012 ψηφίστηκε ο **Ν. 4093/2012**, για την «**Εγκριση Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016 - Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής του ν.4046/2012 και του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016**», (ΦΕΚ Α' 222/12-11-2012)⁵. Σε ό,τι αφορά τις ΑΠΕ, ο νόμος επιβάλλει *έκτακτη ειδική εισφορά αλληλεγγύης* στους παραγωγούς ηλεκτρικής ενέργειας από σταθμούς ΑΠΕ και Σ.Η.Θ.Υ.Α., η οποία υπολογίζεται επί του τιμήματος των πωλήσεων ηλεκτρικής ενέργειας

που λαμβάνουν χώρα κατά το χρονικό διάστημα από 1.7.2012 έως και 30.6.2014 και αφορά στους λειτουργούντες, καθώς και τους νέους σταθμούς. Η ειδική εισφορά αλληλεγγύης υπολογιζόταν ως ποσοστό επί του, προ ΦΠΑ, τιμήματος πώλησης ηλεκτρικής ενέργειας, ως εξής:

- i) 25% για τους φωτοβολταϊκούς σταθμούς που τέθηκαν σε δοκιμαστική λειτουργία ή ενεργοποιήθηκε η σύνδεσή τους έως 31.12.2011.
- ii) 30% για τους φωτοβολταϊκούς σταθμούς που τέθηκαν σε δοκιμαστική λειτουργία ή ενεργοποιήθηκε η σύνδεσή τους μετά την 1.1.2012 και με τιμή αναφοράς προγενέστερη του Φεβρουαρίου 2012.
- iii) 27% για τους φωτοβολταϊκούς σταθμούς που τέθηκαν σε δοκιμαστική λειτουργία ή ενεργοποιήθηκε η σύνδεσή τους μετά την 1.1.2012 και με τιμή αναφοράς που αντιστοιχεί στο διάστημα μεταξύ Φεβρουαρίου 2012 και 9 Αυγούστου 2012.
- iv) 10% για τους λοιπούς σταθμούς ΑΠΕ και τους σταθμούς Σ.Η.Θ.Υ.Α.

Ο συγκεκριμένος νόμος περιελάμβανε επίσης μια ιδιαίτερα σημαντική ρύθμιση. Πιο συγκεκριμένα, όρισε ότι η σύμβαση πώλησης της ηλεκτρικής ενέργειας θα ισχύει για 20 χρόνια, αλλά θα *συνομολογείται με την τιμή αναφοράς που ισχύει κατά την ημερομηνία έναρξης της δοκιμαστικής λειτουργίας* ή, αν δεν προβλέπεται περίοδος δοκιμαστικής λειτουργίας, κατά την ημερομηνία ενεργοποίησης της σύνδεσης του φωτοβολταϊκού σταθμού. Με αυτό τον τρόπο, στην ουσία καταργήθηκε η δυνατότητα που υπήρχε παλαιότερα του «κλειδώματος» για 18 μήνες ευνοϊκής τιμής σε προγενέστερο στάδιο και, συγκεκριμένα, κατά τη σύναψη σύμβασης πώλησης της παραγόμενης ενέργειας μεταξύ του παραγωγού και του Λειτουργού της Αγοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας (ΛΑΓΗΕ). Η συγκεκριμένη ιδιαιτερότητα είχε οδηγήσει σε στρεβλώσεις της αγοράς και τη δημιουργία μιας δευτερογενούς αγοράς αδειών. Με αυτή την τροποποίηση, ο Ν. 4093/2012, επιδίωξε και κατάφερε στην ουσία να αντιμετωπίσει αυτές τις στρεβλώσεις. Ωστόσο, όσον αφορά τους φωτοβολταϊκούς σταθμούς για τους οποίους, έως την έναρξη ισχύος του παρόντος νόμου, είχαν συναφθεί ή είχαν υποβληθεί αιτήσεις με πλήρη φάκελο για σύναψη σύμβασης πώλησης ηλεκτρικής ενέργειας, ως τιμή αναφοράς θεωρήθηκε η τιμή που ίσχυε κατά την ημερομηνία σύναψης της σύμβασης, ή υποβολής της αίτησης με πλήρη φάκελο. Αυτό, είχε ως αποτέλεσμα την έντονη αύξηση της εγκατάστασης φωτοβολταϊκών σταθμών το 1ο εξάμηνο του 2013, καθώς πολλοί επενδυτές έσπευσαν να εκμεταλλευτούν την εξασφαλισμένη ευνοϊκή τιμή που είχαν από το προηγούμενο καθεστώς.

4. <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=LL1y8Dbh344%3d&tabid=555&language=el-GR>

5. <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=8nIRpHCM%2bR0%3d&tabid=555&language=el-GR>

Στη συνέχεια, ακολούθησε ο **N. 4152/2013**, για τα «**Επείγοντα μέτρα εφαρμογής των νόμων 4046/2012, 4093/2012 και 4127/2013**» (ΦΕΚ Α', 9/5/2013)⁶, ο οποίος, μεταξύ άλλων, όρισε ετήσιο τέλος διατήρησης δικαιώματος κατοχής αδειάς παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας. Βάσει αυτού, οι κάτοχοι αδειών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από σταθμούς ΑΠΕ ή Σ.Η.Θ.Υ.Α. θα έπρεπε να καταβάλλουν, εντός του πρώτου τριμήνου κάθε ημερολογιακού έτους στον ΛΑΓΗΕ, ετήσιο τέλος ύψους 1.000€/MW υπέρ του ειδικού διαχειριστικού Λογαριασμού. Μάλιστα, ο νόμος όριζε ότι το ύψος του ανωτέρω τέλους μπορεί να αναπροσαρμόζεται με ανώτατο όριο το ποσό των 3.000€/MW με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (ΥΠΕΚΑ), μετά από γνώμη της ΡΑΕ.

Επίσης, με σκοπό την αντιμετώπιση της μεγάλης διείσδυσης των φωτοβολταϊκών και του ελλείμματος του ειδικού λογαριασμού ΑΠΕ, με τον νόμο αποφασίστηκε η αναστολή, έως τις 31 Δεκεμβρίου 2013, της σύναψης Συμβάσεων Σύνδεσης φωτοβολταϊκών σταθμών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας με το Σύστημα ή το Δίκτυο, συμπεριλαμβανομένου και του Δικτύου των Μη Διασυνδεδεμένων Νησιών, καθώς και η αναστολή της σύναψης συμβάσεων πώλησης για φωτοβολταϊκούς σταθμούς με τον Λειτουργό της Αγοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας και τον Διαχειριστή του Δικτύου των Μη Διασυνδεδεμένων Νησιών. Από την αναστολή εξαιρέθηκαν οι περιπτώσεις για τις οποίες μέχρι την έναρξη ισχύος του πιο πάνω νόμου είχε κατατεθεί πλήρης φάκελος για την υπογραφή σύμβασης πώλησης.

Τέλος, με τον Ν. 4152/2013 αναπροσαρμόστηκε η ειδική εισφορά αλληλεγγύης για τις περιπτώσεις (ii) και (iii) που αναφέρθηκαν προηγουμένως, του Ν. 4093/2012 σε: (α) 37% και 34%, αντίστοιχα, ειδικά για τους φωτοβολταϊκούς σταθμούς που τίθενται σε δοκιμαστική λειτουργία ή ενεργοποιείται η σύνδεσή τους κατά το χρονικό διάστημα από 1ης Ιανουαρίου του 2013 έως και 30ή Ιουνίου του 2013, με την εξαίρεση φωτοβολταϊκών σταθμών κατ'επάγγελμα αγροτών, καθώς και φωτοβολταϊκών σταθμών που βρίσκονται σε Μη Διασυνδεδεμένα Νησιά και (β) 42% και 40%, αντίστοιχα, ειδικά για τους φωτοβολταϊκούς σταθμούς που τίθενται σε δοκιμαστική λειτουργία ή ενεργοποιείται η σύνδεσή τους μετά την 1η Ιουλίου του 2013.

Με βάση τον παραπάνω νόμο του 2013, τον Νοέμβριο του ίδιου έτους δημοσιεύτηκε ο **N. 4203/2013**, για τις «**Ρυθμίσεις θεμάτων Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας και άλλες διατάξεις**» (ΦΕΚ Α' 235/1-11-2013)⁷, ο

οποίος, μεταξύ άλλων, συμπεριελάμβανε τροποποιήσεις στη διαδικασία αδειοδότησεων σε σχέση με το άρθρο 8 του Ν. 3468/2006. Ταυτόχρονα, έθετε τους όρους και τις προϋποθέσεις για την εγκατάσταση μικρών ανεμογεννητριών, των οποίων η σύνδεση θα μπορούσε να γίνει αποκλειστικά στο πλαίσιο του Ειδικού Προγράμματος Ανάπτυξης μικρών ανεμογεννητριών. Επίσης, παρέθετε τα στοιχεία σχετικά με τον επιμερισμό του ειδικού τέλους στους οικιακούς καταναλωτές περιοχών, όπου εγκαθίστανται έργα ΑΠΕ, όπως αυτό έχει οριστεί στο άρθρο 25 του Ν. 3468/2006. Βάσει αυτού, ποσό μέχρι ποσοστού 1% επί της προ ΦΠΑ τιμής πώλησης της ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ, αποδίδεται στους κατόχους άδειας προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας σε οικιακούς καταναλωτές των δήμων, στους οποίους λειτουργούν σταθμοί ΑΠΕ, με σκοπό το ανωτέρω ποσό να αποδοθεί στους οικιακούς καταναλωτές μέσω των λογαριασμών κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας.

4.2.5. Πρόσφατες εξελίξεις και αναδιαμόρφωση της αγοράς

Τέλος, η σημαντικότερη πρόσφατη αλλαγή στο θεσμικό πλαίσιο των ΑΠΕ έγινε με τον **N. 4254/2014**, «**Μέτρα στήριξης και ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας στο πλαίσιο εφαρμογής του ν. 4046/2012 και άλλες διατάξεις**» (ΦΕΚ Α' 85/7-4-2014)⁸, μέσω του οποίου εφαρμόστηκε το λεγόμενο "New Deal". Έτσι, βασικό στοιχείο του νόμου αφορούσε στον επανακαθορισμό σε χαμηλότερα επίπεδα των στοιχείων τιμολόγησης της ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται από λειτουργούντες σταθμούς ΑΠΕ και Σ.Η.Θ.Υ.Α. Στην ουσία, αναθεωρήθηκαν οι συμβάσεις πώλησης που έχουν υπογραφεί και καθορίστηκαν νέες τιμές, στο πλαίσιο των προσπαθειών εξορθολογισμού της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας, και κυρίως της μείωσης του ελλείμματος του Ειδικού Λογαριασμού ΑΠΕ. Ταυτόχρονα, αποφασίστηκε και η επέκταση-τροποποίηση των συμβάσεων των λειτουργούντων σταθμών. Η απόφαση που αφορά στην επέκταση της χρονικής ισχύος των ενεργών συμβάσεων είχε σκοπό να αντισταθμίσει, εν μέρει, τις αρνητικές επιπτώσεις από την απώλεια εσόδων εξαιτίας της νέας τιμολόγησης. Πιο συγκεκριμένα, ο νόμος όρισε ότι για όλους τους σταθμούς ΑΠΕ, που εμπίπτουν στις παραπάνω διατάξεις και λειτουργούν για λιγότερο από 12 χρόνια, με σημείο αναφοράς την 1η Ιανουαρίου 2014, επεκτείνονται αυτοδίκαια, κατά 7 έτη, η σύμβαση πώλησης, οι άδειες παραγωγής και λειτουργίας, καθώς και η σύμβαση συμψηφισμού του Ειδικού Προγράμματος

6. <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=nKAZ%2bx9OCDs%3d&tabid=555&language=el-GR>

7. <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=6FFnUN2JqSg%3d&tabid=555&language=el-GR>

8. <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=hL%2fXuG%2b4%2bho%3d&tabid=555&language=el-GR>

Ανάπτυξης Φωτοβολταϊκών Συστημάτων σε κτιριακές εγκαταστάσεις.

Ταυτόχρονα, ο νόμος αναθεώρησε προς τα κάτω και τις τιμές πώλησης της παραγόμενης ενέργειας από όλους τους νέους σταθμούς ΑΠΕ και Σ.Η.Θ.Υ.Α. Επίσης, όρισε ότι με απόφαση του ΥΠΕΚΑ, που εκδίδεται μετά από γνώμη της ΡΑΕ, μπορεί να μεταβάλλονται οι παραπάνω τιμές και να εξειδικεύονται ανά τεχνολογία ΑΠΕ και ισχύ. Γι' αυτή τη μεταβολή και εξειδίκευση θα πρέπει να λαμβάνονται κυρίως υπόψη ο ενεργειακός σχεδιασμός και οι ανάγκες του ενεργειακού συστήματος, η διείσδυση των τεχνολογιών στο ενεργειακό ισοζύγιο της χώρας, η πορεία επίτευξης των στόχων και η μείωση του κόστους των τεχνολογιών.

Ένα άλλο πολύ σημαντικό στοιχείο του νόμου είναι η κατάργηση της υπουργικής απόφασης με αρ. πρωτ. Υ.Α.Π.Ε./Φ1/2300/οικ.16932/9.8.2012 (Β' 2317) για την «Αναστολή διαδικασίας αδειοδότησης και χορήγησης προσφορών σύνδεσης για φωτοβολταϊκούς σταθμούς, λόγω κάλυψης των στόχων που έχουν τεθεί με την απόφαση Α.Υ./Φ1/οικ.19598/1.10.2010 του ΥΠΕΚΑ». Έτσι, δόθηκε η δυνατότητα για επανεξέταση των αιτήσεων που ήταν σε εκκρεμότητα, καθώς και η δυνατότητα υποβολής αιτήσεων για νέους σταθμούς, οι οποίοι θα υπάγονται στο νέο τιμολογιακό καθεστώς.

Επίσης, με το νόμο τέθηκε η βάση για την *αυτοπαραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ*, μέσω της διαδικασίας συμψηφισμού της παραγόμενης ενέργειας με την καταναλισκόμενη ενέργεια. Έτσι, σύμφωνα με τον νόμο, επιτρέπεται η εγκατάσταση φωτοβολταϊκών σταθμών και σταθμών μικρών ανεμογεννητριών από αυτοπαραγωγούς σε εγκαταστάσεις τους που συνδέονται στο Δίκτυο. Με απόφαση του ΥΠΕΚΑ, ορίστηκε ότι, μετά από εισήγηση του Διαχειριστή και τη γνώμη της ΡΑΕ, θα καθορίζονται ο τρόπος συμψηφισμού της παραγόμενης και της καταναλισκόμενης ενέργειας και ειδικότερα οι χρεώσεις που θα περιλαμβάνονται στον συμψηφισμό, το χρονικό διάστημα, εντός του οποίου θα υπολογίζεται ο συμψηφισμός της παραγόμενης ενέργειας με την καταναλισκόμενη ενέργεια στις εγκαταστάσεις του αυτοπαραγωγού που τροφοδοτεί ο σταθμός, ο τύπος, το περιεχόμενο και η διαδικασία κατάρτισης των συμβάσεων συμψηφισμού ηλεκτρικής ενέργειας, καθώς και κάθε ειδικότερο θέμα ή άλλη αναγκαία λεπτομέρεια για την εφαρμογή των διατάξεων της απόφασης αυτής. Επίσης, το πλεόνασμα ενέργειας που προκύπτει από τον συμψηφισμό θα διοχετεύεται στο Δίκτυο, χωρίς υποχρέωση για οποιαδήποτε αποζημίωση στον αυτοπαραγωγό. Βάσει του τελευταίου, εκδόθηκε η σχετική υπουργική απόφαση ΑΠΕΗ/Α/Φ1/οικ. 24461 (ΦΕΚ 3583/

Β'/31.12.2014) για την «**Εγκατάσταση μονάδων ΑΠΕ από αυτοπαραγωγούς με συμψηφισμό ενέργειας κατ' εφαρμογή του άρθρου 14Α του Ν. 3468/2006**»⁹. Είναι η γνωστή απόφαση για το "Net Metering", μέσω της οποίας καθορίζονται οι όροι και οι προϋποθέσεις ανάπτυξης φωτοβολταϊκών συστημάτων από αυτοπαραγωγούς για την κάλυψη ιδίων αναγκών τους, με εφαρμογή ενεργειακού συμψηφισμού. Ως ενεργειακός συμψηφισμός νοείται ο συμψηφισμός της παραγόμενης από το φωτοβολταϊκό σύστημα ενέργειας με την καταναλισκόμενη ενέργεια στις εγκαταστάσεις του αυτοπαραγωγού, ο οποίος διενεργείται σε ετήσια βάση.

4.2.6. Λοιπό θεσμικό πλαίσιο

Παράλληλα με την παραπάνω βασική νομοθεσία έχουν δημοσιευτεί, κατά καιρούς, δεκάδες υπουργικές αποφάσεις που σχετίζονται με τις ΑΠΕ. Μάλιστα, κάποιες από αυτές αφορούν σε σημαντικές δράσεις για την εξέλιξη των ΑΠΕ. Ενδεικτικά, κάποια από τα θέματα που πραγματεύονται αυτές οι αποφάσεις είναι:

- i) οι διαδικασίες αδειοδότησης των φωτοβολταϊκών και οι αποφάσεις για προσωρινή αναστολή τους,
- ii) το πρόγραμμα εγκατάστασης φωτοβολταϊκών συστημάτων από τους κατ' επάγγελμα αγρότες,
- iii) το ειδικό πρόγραμμα ανάπτυξης φωτοβολταϊκών συστημάτων σε κτηριακές εγκαταστάσεις και ιδίως σε δώματα και στέγες κτηρίων, με όλες τις τροποποιήσεις του,
- iv) η κατά περιόδους αναπροσαρμογή των τιμολογίων πώλησης της ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται από τους φωτοβολταϊκούς σταθμούς,
- v) ο κανονισμός αδειών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας με χρήση ΑΠΕ και Σ.Η.Θ.Υ.Α.,
- vi) η παροχή κινήτρων στους οικιακούς καταναλωτές στις περιοχές όπου εγκαθίστανται ΑΠΕ,
- vii) οι αποφάσεις για το Ειδικό Τέλος Μείωσης Εκπομπών Αερίων Ρύπων (ΕΤΜΕΑΡ), αλλά και τις λοιπές εισφορές υπέρ του Ειδικού Λογαριασμού ΑΠΕ, κ.λπ.

4.2.7. Βασικά συμπεράσματα

Καταγράφοντας την πορεία της εξέλιξης του θεσμικού πλαισίου των ΑΠΕ στην Ελλάδα, παρατηρούμε ότι οι πρώτες προσπάθειες για τη διαμόρφωσή του ξεκίνησαν πριν από 30 χρόνια, ενώ στη διάρκεια των ετών χρειάστηκε να περάσει μέσα από διάφορες φάσεις και περιόδους εξέλιξης. Ωστόσο, τα πρόσφατα προβλήματα που αντιμετώπισε η αγορά δείχνουν ότι, ακόμα και στις μέρες μας, το πλαίσιο δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως πλήρες, ολοκληρωμένο και απόλυτα ορθολογικό. Η μέχρι σήμερα εμπειρία έχει δείξει ότι η υιοθέτηση

9. http://helapco.gr/wp-content/uploads/FEK_Net_Metering_31Dec2014.pdf

νόμων χωρίς αρχικό σχεδιασμό, η συνεχής τροποποίηση των νόμων και των αποφάσεων και, κατά συνέπεια, η πληθώρα και η πολυπλοκότητα των ισχυόντων νόμων και αποφάσεων, φαίνεται να συμβάλλει στην αναποτελεσματικότητα του πλαισίου. Επίσης, από το σύνολο του θεσμικού πλαισίου των ΑΠΕ απουσιάζουν τα στοιχεία ενός ολοκληρωμένου μακροχρόνιου ενεργειακού σχεδιασμού, ο οποίος θα έπρεπε να θέτει συγκεκριμένους και εμπεριστατωμένους στόχους για τη συμμετοχή των ΑΠΕ. Συνεπώς, για την περαιτέρω ορθολογική ανάπτυξη των ΑΠΕ στην Ελλάδα και την εκ νέου αποφυγή δημιουργίας προβληματικών καταστάσεων που θα έχουν

αρνητικές επιπτώσεις στη βιωσιμότητα της αγοράς, το κόστος παραγωγής και την ισορροπία του συστήματος ενέργειας, απαιτείται αρχικά ένας πλήρης και στοχευόμενος ενεργειακός σχεδιασμός, που θα καθορίζει συγκεκριμένους στόχους για τις τεχνολογίες των ΑΠΕ, έχοντας λάβει υπόψη όλες τις απαιτούμενες τεχνικές, οικονομικές και κοινωνικές παραμέτρους. Βάσει αυτού, θα πρέπει να υιοθετηθεί ένα ολοκληρωμένο και πλήρες, αλλά παράλληλα απλουστευμένο και ξεκάθαρο νομικό πλαίσιο, το οποίο θα περιλαμβάνει το σύνολο των θεμάτων που θα αφορούν στις ΑΠΕ, και θα διευκολύνει τη διαδικασία επενδύσεων στον κλάδο.

Η σχέση μεταξύ τουριστικών εισπράξεων, πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας και οικονομικής ανάπτυξης στην Ελλάδα

Ευαγγελία Κασιμάτη***, Νίκος Βαγιονής***

1. Εισαγωγή

Σκοπός του άρθρου αυτού είναι να διερευνηθεί το κατά πόσον ο Τουρισμός πραγματικά έχει συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα. Χρησιμοποιούμε ένα τριμεταβλητό μοντέλο με μεταβλητές το πραγματικό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, τις τουριστικές εισπράξεις και την πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία για να υπολογίσουμε τη σχέση μεταξύ τουρισμού και οικονομικής μεγέθυνσης.

Χρησιμοποιώντας ετήσια στοιχεία για την περίοδο 1988-2010, τα αποτελέσματά μας δείχνουν ότι υπάρχει συνολοκληρούμενη θετική συσχέτιση μεταξύ τουρισμού και οικονομικής ανάπτυξης. Όμως, και σε αντίθεση με ορισμένες μελέτες για άλλες χώρες, σύνθετοι και σύγχρονοι έλεγχοι αιτιότητας¹ δείχνουν ότι δεν θεμελιώνεται σχέση αιτίου-αιτιατού μεταξύ τουριστικής μεγέθυνσης και μεγέθυνσης του συνολικού ΑΕΠ στην Ελλάδα, τουλάχιστον για την εξεταζόμενη περίοδο. Το γιατί, και το πώς αυτό μπορεί να αλλάξει, αποτελούν κρίσιμα ερωτήματα για την απάντηση των οποίων το άρθρο αυτό μπορεί να είναι έναυσμα.

2. Μελετητικό υπόβαθρο

Τα τελευταία χρόνια, οι ερευνητές έχουν ενδιαφερθεί για τη σχέση μεταξύ του τουρισμού και της οικονομικής ανάπτυξης, θεωρώντας μια 'bona fide' άμεση επίδραση από τον πρώτο στη δεύτερη. Υπάρχει μια γενική συναίνεση ότι ο τουρισμός αυξάνει τα έσοδα από εισροή συναλλάγματος, δημιουργεί ευκαιρίες απασχόλησης, διεγείρει την ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας και, επομένως, προκαλεί συνολική οικονομική ανάπτυξη. Ως

εκ τούτου, η αναγκαιότητα ανάπτυξης του τουρισμού έχει γίνει κοινή συνείδηση σε πολιτικές αρχές σε όλο τον κόσμο.

Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει τα αποτελέσματα αναλύσεων για τη σχέση της ανάπτυξης του τουρισμού και της εθνικής οικονομικής ανάπτυξης που πραγματοποιήθηκαν σε διαφορετικές χώρες και σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, χρησιμοποιώντας διαφορετικές μεθόδους.

Οι Lean & Tang (2010), σε μελέτη για την εξέταση της υπόθεσης της 'τουριστικά-οδηγούμενης' ανάπτυξης για τη Μαλαισία, έδειξαν ότι η ανάπτυξη του τουρισμού θεμελιώνει αιτιώδη συνάφεια με την οικονομική ανάπτυξη στη Μαλαισία μακροχρονίως, πράγμα που σημαίνει ότι η αιτιώδης σχέση είναι σταθερή μέσα στον χρόνο.

Ο Tang (2011), σε συγκριτική μελέτη για 12 περιφερειακές τουριστικές αγορές της Μαλαισίας, χρησιμοποίησε αναλυτικά στοιχεία τα ευρήματα των οποίων καταδεικνύουν ότι, από τις υπό έρευνα τουριστικές αγορές, μόνο οι 5 θεμελίωσαν αιτιώδη συνάφεια (κατά Granger) της τουριστικής και της οικονομικής ανάπτυξης σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα, 6 από τις 12 τοπικές τουριστικές αγορές το θεμελίωσαν μόνο βραχυπρόθεσμα, ενώ 3 από τις 12 τουριστικές αγορές δεν υποστηρίζουν αιτιώδη συνάφεια της τουριστικής και οικονομικής ανάπτυξης, τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα.

Η Kasimati (2011) ερευνήσε την υπόθεση της 'τουριστικά-οδηγούμενης' ανάπτυξης στην περίπτωση της Ελλάδας, χρησιμοποιώντας μια ανάλυση Granger-VECM² και ετήσια στοιχεία διεθνών αφίξεων τουριστών και οικονομικής ανάπτυξης από το 1960 έως και το 2010. Η μελέτη αποκάλυψε μια σχέση συνολοκλήρωσης του τουρισμού και της οικονομικής ανάπτυξης. Ωστόσο οι έλεγχοι αιτιότητας κατά Granger-VECM δεν έδειξαν καμία επίδραση κατεύθυνσης μεταξύ αφίξεων και ανάπτυξης.

Στις αναλύσεις τους που διεξήχθησαν για την τουρκική οικονομία, οι Gunduz και Hatemi (2005) και Zortuk (2009) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η αύξηση στα έσοδα από τον τουρισμό επηρεάζει την οικονομική ανάπτυξη, όμως ο Katircioglu (2009) δεν κατάφερε να βρει καμία

* Τράπεζα της Ελλάδος, Διεύθυνση Οικονομικής Ανάλυσης και Μελετών.

** Οι απόψεις που παρουσιάζονται στο παρόν άρθρο είναι προσωπικές και δεν απηχούν απαραίτητα τις απόψεις της Τράπεζας της Ελλάδος.

*** Ερευνητής Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

1. Granger Causality Test, βασισμένο στο Vector Error Correction Model (VECM).

2. VECM = Vector Error Correction Model.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Σύγκριση εμπειρικών δεδομένων αιτιότητας τουριστικής ανάπτυξης και οικονομικής ανάπτυξης

Δείγμα	Συγγραφείς	Εμπειρική μέθοδος	Περίοδος	Χώρες	Αιτιώδης συνάφεια
Μία χώρα					
	Tang (2011)	VECM	1995-2009	Μαλαισία	Τουρισμός => Ανάπτυξη
	Kasimati (2011)	VECM	1960-2010	Ελλάδα	Τουρισμός # Ανάπτυξη
	Lean & Tang (2010)	Vector Autoregressive Model (VAR)	1989-2009	Μαλαισία	Τουρισμός => Ανάπτυξη
	Belloumi (2010)	VECM	1970-2007	Τυνησία	Τουρισμός <=> Ανάπτυξη
	Zortuk (2009)	VECM	1992-2008	Τουρκία	Τουρισμός => Ανάπτυξη
	Katircioglu (2009)	VECM	1960-2006	Τουρκία	Τουρισμός # Ανάπτυξη
	Kim, Chen & Jang (2006)	VECM	1956-2002	Taiwan	Τουρισμός <=> Ανάπτυξη
	Oh (2005)	Granger Causality	1975-2001	Κορέα	Ανάπτυξη => Τουρισμός
	Gunduz & Hatemi (2005)	VAR	1963-2002	Τουρκία	Τουρισμός => Ανάπτυξη
	Dritsakis (2004)	VECM	1960-2000	Ελλάδα	Τουρισμός <=> Ανάπτυξη
	Durbarry (2004)	VECM	1952-1999	Μαυρίκιος	Τουρισμός <=> Ανάπτυξη
	Balaguer & Cantavella-Jorda (2002)	VECM	1975-1997	Ισπανία	Τουρισμός <=> Ανάπτυξη
Πολλές χώρες					
	Eugenio-Martin & Morales (2004)	Panel Generalised Least Squares (GLS)	1980-1997	Χώρες Λατινικής Αμερικής	Τουρισμός => Ανάπτυξη *
	Lee & Chang (2008)	Panel cointegration	1990-2002	Χώρες ΟΟΣΑ	Τουρισμός => Ανάπτυξη
				Χώρες εκτός ΟΟΣΑ	Τουρισμός <=> Ανάπτυξη

Σημειώσεις: Τουρισμός=> Ανάπτυξη: σημαίνει αιτιότητα με κατεύθυνση από την τουριστική ανάπτυξη προς τη γενική οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Ανάπτυξη => Τουρισμός: σημαίνει αιτιότητα με κατεύθυνση από τη γενική οικονομική ανάπτυξη της χώρας προς την τουριστική ανάπτυξη.

Τουρισμός <=> Ανάπτυξη: σημαίνει αμφίδρομη αιτιότητα.

Τουρισμός # Ανάπτυξη: σημαίνει έλλειψη συνάφειας τουριστικής ανάπτυξης και γενικής οικονομικής ανάπτυξης.

* Ισχύει για χώρες με χαμηλά και μεσαία εισοδήματα, αλλά όχι για χώρες με υψηλότερα εισοδήματα.

σχέση συνολοκλήρωσης μεταξύ του διεθνούς τουρισμού και της οικονομικής ανάπτυξης στην Τουρκία.

Ο Oh (2005) διαπίστωσε ότι η υπόθεση της 'τουριστικά-οδηγούμενης' ανάπτυξης δεν μπορούσε επ' ουδενί να επαληθευτεί στην περίπτωση της κορεατικής οικονομίας. Τα αποτελέσματα των δοκιμασιών αιτιότητας κατά Granger του Oh θα μπορούσαν να υπονοήσουν την ύπαρξη μιας μονόδρομης αιτιώδους σχέσης με κατεύθυνση από τη γενικότερη οικονομική ανάπτυξη προς την ανάπτυξη του τουρισμού!

Άλλες αναλύσεις όπως των Belloumi (2010) σχετικά με την Τυνησία, Kim et al. (2006) σχετικά με την Ταϊβάν, Dritsakis (2004) για την Ελλάδα, Durbarry (2004) σχετικά με τον Μαυρίκιο και Balaguer & Cantavella-Jorda (2002) για την Ισπανία απέδειξαν εμπειρικά την ύπαρξη μιας αμφίδρομης σχέσης μεταξύ των δύο μεταβλητών.

Επιπλέον, οι Eugenio-Martin & Morales (2004) επιβεβαιώνουν την εγκυρότητα της υπόθεσης της 'τουρι-

στικά-οδηγούμενης' ανάπτυξης για τις χώρες χαμηλού και μεσαίου εισοδήματος στη Λατινική Αμερική, ενώ ισχυρίζονται ότι η κατάσταση είναι διαφορετική για τις χώρες υψηλού εισοδήματος. Οι Lee & Chang (2008), σε μελέτη τους για τριάντα δύο επιλεγμένες χώρες μεταξύ των οποίων χώρες μέλη και μη μέλη του ΟΟΣΑ, διαπίστωσαν ότι υπάρχει μονόδρομη αιτιώδης σχέση από τον τουρισμό προς την ανάπτυξη, στις επιλεγμένες χώρες του ΟΟΣΑ, ενώ υπάρχει μια αμφίδρομη σχέση αιτιότητας για την επιλεγμένη ομάδα χωρών μη μελών του ΟΟΣΑ.

Ο τουρισμός είναι ένας από τους αναπτυσσόμενους τομείς των υπηρεσιών στην Ελλάδα. Προσθέτοντας σε προηγούμενη βιβλιογραφία, σκοπός αυτής της εργασίας είναι να διερευνήσει κατά πόσον ο τουρισμός συνέβαλε πραγματικά στην οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα. Το υπόλοιπο της εργασίας οργανώνεται ως εξής. Η ενότητα 3 περιγράφει τα δεδομένα και την παρουσίαση της μεθοδολογίας, η ενότητα 4 περιέχει τα εμπειρικά

αποτελέσματα και την ερμηνεία τους και, τέλος, η ενότητα 5 παρέχει μια περίληψη και τα συμπεράσματα.

3. Δεδομένα και μεθοδολογία

Υπάρχουν αρκετές εναλλακτικές λύσεις για τη μέτρηση του όγκου του τουρισμού. Μία από αυτές είναι ο αριθμός των τουριστικών αφίξεων³. Μία δεύτερη είναι ο αριθμός των διανυκτερεύσεων των επισκεπτών από το εξωτερικό. Μία τρίτη είναι οι τουριστικές εισπράξεις. Το παρόν άρθρο χρησιμοποιεί τα έσοδα από τον τουρισμό ή την τουριστική δαπάνη. Για να ακριβολογούμε, η τελευταία ορίζεται ως η δαπάνη στο εσωτερικό της χώρας από τους διεθνείς τουρίστες στις διάφορες επιχειρήσεις και στα ταξίδια αναψυχής, συμπεριλαμβανομένων των δαπανών μεταφοράς. Δεδομένου ότι η υπόθεση της τουριστικά οδηγούμενης ανάπτυξης αφορά τη συμβολή του τουρισμού στην οικονομική ανάπτυξη, το πραγματικό ΑΕΠ επιλέγεται να εκπροσωπεί την οικονομική ανάπτυξη. Ως εκ τούτου, εκτιμούμε την ακόλουθη εξίσωση:

$$\ln GDP_t = \alpha + \alpha_1 \ln REC_t + \alpha_2 \ln REXR_t + \varepsilon_t$$

όπου

$\ln GDP_t$ = φυσικός λογάριθμος του ΑΕΠ (GDP) σε σταθερές τιμές,

$\ln REC$ = φυσικός λογάριθμος των τουριστικών εισπράξεων σε σταθερές τιμές,

$\ln REXR$ = φυσικός λογάριθμος της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας,

ε = ο όρος σφάλματος με τις συμβατικές στατιστικές ιδιότητες.

Πολλοί συγγραφείς, όπως ο Oh (2005), οι Gunduz και Hatemi (2005), ο Dritsakis (2004) και οι Balaguer and Cantavella-Jorda (2002) προτείνουν τη χρήση της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας κατά τη συζήτηση του διεθνούς τουρισμού, προκειμένου να αντιμετωπισθούν τα πιθανά συναλλαγματικά προβλήματα που αφορούν την εξωτερική ανταγωνιστικότητα της χώρας.

Τα δεδομένα είναι ετήσια για την περίοδο 1988-2010, και προέρχονται από τα ετήσια στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής AMECO (βάση δεδομένων ετήσιων μακροοικονομικών στοιχείων), από την Ελληνική Στατιστική Αρχή και από τη βάση δεδομένων του Παγκόσμιου Συμβούλιου Ταξιδιών και Τουρισμού (WTTC).

Η στρατηγική μοντελοποίησης που επελέγη για την παρούσα εργασία βασίζεται στην ευρέως χρησιμοποιούμενη σήμερα μεθοδολογία των Engle-Granger (Engle και Granger, 1987). Οι δοκιμές (test) για τη συνολική ροπή περιλαμβάνουν δύο στάδια: το πρώτο βήμα, στη μεθοδολογία μας είναι να διαπιστωθεί αν οι μεταβλητές που χρησιμοποιούμε είναι στάσιμες ή μη στάσιμες. Αν μια σειρά μεταβλητών είναι μη στάσιμη, τότε όλα τα συνήθη αποτελέσματα της παλινδρόμησης υποφέρουν από πρόβλημα ψευδούς παλινδρόμησης. Για το σκοπό αυτό, επαυξημένες δοκιμές στασιμότητας [Dickey-Fuller (ADF) και Phillips-Perron (PP)]⁴ εκτελούνται τόσο για τα επίπεδα όσο και τις πρώτες διαφορές των μεταβλητών. Τόσο οι δοκιμές του ADF, όσο και τα τεστ μοναδιαίας ρίζας PP χρησιμοποιούν τις προδιαγραφές του παρακάτω μοντέλου παλινδρόμησης:

$$\Delta x_t = \alpha + \beta x_{t-1} + \lambda_t + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta x_{t-i} + u_t$$

όπου

x_t = το επίπεδο της μεταβλητής υπό εξέταση,

t = χρονικός όρος,

u_t = κανονικά κατανομημένος όρος τυχαίου σφάλματος, με μηδενική μέση τιμή και σταθερή διακύμανση.

Στο δεύτερο στάδιο, η δοκιμή συνολικής ροής εκτελείται για να προσδιορίσει την ύπαρξη μιας μακροχρόνιας σχέσης. Οι Johansen (1988) και Johansen και Juselius (1990) ορίζουν τις διαδικασίες που προβλέπονται σε ένα μοντέλο διόρθωσης σφαλμάτων ως εξής:

$$\Delta Z_t = \Gamma_1 \Delta Z_{t-1} + \dots + \Gamma_{k-1} \Delta Z_{t-k+1} + \Pi Z_{t-1} + \mu + \Psi D_t + \varepsilon_t$$

όπου

Z_t = ένα $p \times 1$ διάνυσμα των στοχαστικών μεταβλητών, που αποτελείται από το πραγματικό ΑΕΠ, τα πραγματικά έσοδα από τον τουρισμό και την πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία,

μ = ένας σταθερός όρος,

D_t = ένα διάνυσμα μη στοχαστικών μεταβλητών,

k = το μήκος υστέρησης,

$t = 1, \dots, T$

$\varepsilon_t \sim Niid_p(0, \Sigma)$.

Εάν τα δεδομένα ολοκληρώνονται σε πρώτη τάξη $I(1)$, τότε η μήτρα Π πρέπει να μειωθεί σε τάξη r :

$$\Pi = \alpha\beta'$$

όπου α και β είναι $p \times r$ μήτρες και $r < p$ και όπου $\beta'Z_t$ είναι οι r μακροπρόθεσμα (long run) συνολοκληρού-

3. Σε προηγούμενη μελέτη η Kasimati (2011) χρησιμοποίησε τον αριθμό των αφίξεων τουριστών και τα αποτελέσματα δεν υποστηρίζουν την υπόθεση της 'τουριστικά-οδηγούμενης' ανάπτυξης.

4. Dickey και Fuller (1981), Phillips και Perron (1988).

μενες συνθήκες και το α παριστάνει τις παραμέτρους διόρθωσης σφαλμάτων, που μπορούν να ερμηνευθούν ως παράμετροι ταχύτητας προσαρμογής.

Οι Johansen (1988) και Johansen και Juselius (1990) προτείνουν δύο στατιστικά κριτήρια για τον έλεγχο του αριθμού των διανυσμάτων συνολοκλήρωσης (ή το βαθμό της Π) στο μοντέλο VAR, το ίχνος (Tr) και τη μέγιστη ιδιοτιμή ($L-max$). Η στατιστική του λόγου πιθανοφάνειας για τον έλεγχο ύπαρξης ιχνοστοιχείων είναι:

$$Tr = -T \sum_{i=r+1}^{p-2} \ln(1 - \hat{\lambda}_i)$$

όπου $\hat{\lambda}_{r+1}, \dots, \hat{\lambda}_p$ είναι οι εκτιμηθείσες $p-r$ ελάχιστες ιδιοτιμές.

Η μηδενική υπόθεση που πρόκειται να ελεγχθεί είναι ότι υπάρχουν το πολύ r διανύσματα συνολοκλήρωσης. Δηλαδή, ο αριθμός των διανυσμάτων συνολοκλήρωσης είναι μικρότερος ή ίσος με r , όπου το r είναι 0, 1, ή 2..., και ούτω καθεξής. Σε κάθε περίπτωση, η μηδενική υπόθεση ελέγχεται από τη γενική εναλλακτική λύση. Σε κάθε περίπτωση η $L-max$ είναι:

$$L-max = -T \ln(1 - \hat{\lambda}_{r+1})$$

Σε αυτή τη δοκιμή, η μηδενική υπόθεση των r συνολοκληρούμενων διανυσμάτων ελέγχεται έναντι της εναλλακτικής των $r + 1$ διανυσμάτων συνολοκλήρωσης. Έτσι, η μηδενική υπόθεση $r = 0$ ελέγχεται έναντι της εναλλακτικής ότι $r = 1$, και για $r = 1$ έναντι της εναλλακτικής $r = 2$, και ούτω καθεξής.

4. Εμπειρική ανάλυση και ευρήματα

Πολλές μακροοικονομικές χρονολογικές σειρές περιέχουν μοναδιαίες ρίζες που κυριαρχούνται από στοχαστικές τάσεις, όπως αναλύθηκε από τον Nelson και Plosser (1982). Γνωρίζοντας ότι οι δοκιμές μοναδιαίας ρίζας είναι ευαίσθητες στην παρουσία του καθοριστικών μεταβλητών, εκτιμώνται τρία μοντέλα. Το πιο γενικό μοντέλο με σημείο τομής και τάση υπολογίζεται πρώτα και τα πιο περιοριστικά μοντέλα, δηλαδή με ή χωρίς σημείο τομής ή τάση, αντίστοιχα, υπολογίζονται στη συνέχεια. Έλεγχοι μοναδιαίας ρίζας για κάθε μεταβλητή πραγματοποιούνται στη συνέχεια, σε δύο επίπεδα και στις πρώτες διαφορές των μεταβλητών.

Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τα αποτελέσματα των δοκιμών τόσο για το ADF και PP για το μοντέλο μόνο με ένα σημείο τομής και τάση. Μπορεί να φανεί ότι η μηδενική υπόθεση της μη στασιμότητας δεν μπορεί να απορριφθεί στο επίπεδο 5% για τα επίπεδα όλων των μεταβλητών. Ωστόσο, όταν λαμβάνονται πρώτες διαφορές, η μηδενική υπόθεση της μη στασιμότητας απορρίπτεται για όλες τις μεταβλητές. Ως εκ τούτου, συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι τρεις μεταβλητές ολοκληρώνονται σε πρώτη τάξη $I(1)$. Το αποτέλεσμα αυτό είναι σύμφωνο με τη διαπίστωση των Νέλσον και Plosser (1982), ότι οι περισσότερες από τις μακροοικονομικές μεταβλητές είναι μη στάσιμες ως έχουν, αλλά είναι στάσιμες σε επίπεδο πρώτων διαφορών.

Δεδομένου ότι όλες οι μεταβλητές ολοκληρώνονται στην ίδια τάξη, το επόμενο βήμα είναι να ελεγχθεί η συνολοκλήρωση χρησιμοποιώντας τη διαδικασία της

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Αποτελέσματα ελέγχων μοναδιαίας ρίζας

Μεταβλητές	Augmented Dickey-Fuller (ADF)		Phillips-Perron (PP)	
	Αρχικές	Πρώτες διαφορές	Αρχικές	Πρώτες διαφορές
lnGDP	-3,084 (0,138)	0,597 (0,000)	-1,395 (0,834)	0,580 (0,000)
lnREC	-0,381 (0,982)	-4,159 (0,019)	-0,341 (0,983)	-4,158 (0,019)
lnREXR	-3,256 (0,104)	-4,586 (0,008)	-2,619 (0,276)	-4,586 (0,008)
Κριτικές τιμές				
1%		-4,441		-4,441
5%		-3,633		-3,633
10%		-3,255		-3,255

Σημείωση: Οι πιθανότητες είναι σε παρένθεση. Η βέλτιστη υστέρηση για τους ελέγχους ADF επιλέγεται με βάση τη βελτιστοποίηση του κριτηρίου Schwarz χρησιμοποιώντας τη σειρά των υστερήσεων. Οι έλεγχοι για τις μοναδιαίες ρίζες διεξήχθησαν με EViews 5.0.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Αποτελέσματα ελέγχων μέγιστης πιθανοφάνειας κατά Johansen για πολλαπλές συνολοκληρούμενες σχέσεις

Μηδενική υπόθεση	Ιδιοτιμές	Ίχνος	5% κριτική τιμή (Ίχνους)	Μέγιστη ιδιοτιμή	5% κριτική τιμή (Μέγιστης ιδιοτιμής)
($r=0$)	0,712	35,35	24,28	23,65	17,80
Έως 1 ($r \leq 1$)	0,442	11,70	12,32	11,09	11,22
Έως 2 ($r \leq 2$)	0,032	0,61	4,13	0,61	4,13
Κανονικοποιημένοι συντελεστές συνολοκλήρωσης					
Μεταβλητές	Συνολοκληρούμενο διάνυσμα				
lnGDPR	-1,000				
lnREC	0,096 (0,043)				
lnREXR	1,054 (0,016)				

Σημείωση: Οι εκτιμήσεις των συντελεστών εκφράζουν τις διάφορες ελαστικότητες. Τα τυπικά σφάλματα είναι σε παρένθεση.

lnGDPR: φυσικός λογάριθμος του ΑΕΠ (GDP) σε σταθερές τιμές,

lnREC: φυσικός λογάριθμος των τουριστικών εισπράξεων σε σταθερές τιμές,

lnREXR: φυσικός λογάριθμος της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Έλεγχος συντελεστή Wald για τη σημαντικότητα των παραμέτρων που εκτιμήθηκαν

Περιορισμός παραμέτρου	Έλεγχος χ^2	Πιθανότητα
$\alpha = 0$	0,19	0,661
$\alpha_1 = 0$	5,65*	0,028
$\alpha_2 = 0$	9,06*	0,007

Σημείωση: * Σημαντικότητα στο επίπεδο 5%.

τριμεταβλητής μέγιστης πιθανοφάνειας⁵ του Johansen (1988). Ο Johansen προτείνει δύο ελέγχους (test) του λόγου πιθανοφάνειας για το βαθμό συνολοκλήρωσης, έλεγχο της μέγιστης ιδιοτιμής και έλεγχο του ίχνους. Τα αποτελέσματα των δύο ελέγχων αναφέρονται στον Πίνακα 3, όπου το R αντιπροσωπεύει τον αριθμό των διανυσμάτων συνολοκλήρωσης. Κατά την εφαρμογή του τεστ συνολοκλήρωσης, επιλέγουμε την παραδοχή της περίπτωσης 3 όπου το επίπεδο των δεδομένων έχει μια γραμμική τάση, αλλά οι εξισώσεις συνολοκλήρωσης έχουν μόνο σημείο τομής.

Παρατηρούμε ότι η μηδενική υπόθεση της σχέσης μη συνολοκλήρωσης απορρίπτεται απέναντι στην εναλλακτική λύση της σχέσης συνολοκλήρωσης στο επίπεδο του 5%.

Τα αποτελέσματά μας δείχνουν ότι η εκτίμηση μιας μόνης εξίσωσης για την αύξηση του τουρισμού μπορεί να συλλάβει τη μακροχρόνια σχέση. Η ερμηνεία της

ελαστικότητας της μεγέθυνσης του ΑΕΠ σε σχέση με τον τουρισμό προκύπτει από την εκτίμησή μας ως εξής: Για κάθε 1% διατηρούμενου ρυθμού αύξησης εσόδων από τον τουρισμό σημαίνει αναμενόμενη αύξηση σχεδόν 0,10% του πραγματικού ΑΕΠ μακροπρόθεσμα.

Κατόπιν, πραγματοποιούμε δοκιμές συντελεστή Wald⁶ για τη διερεύνηση της σημαντικότητας των παραμέτρων που εκτιμήθηκαν. Ο Πίνακας 4 παρουσιάζει τα αποτελέσματα των ελέγχων περιορισμών των παραμέτρων για την οικονομική ανάπτυξη, για τον τουρισμό και για τις μεταβλητές των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Η υπόθεση είναι ότι κάθε συντελεστής των αντίστοιχων μεταβλητών είναι μηδέν. Αυτή η υπόθεση απορρίπτεται για lnREC και lnREXR για το επίπεδο σημαντικότητας 5%, αλλά δεν έχει απορριφθεί για lnGDPR.

Καθώς αυτό το ερευνητικό άρθρο επιχειρεί να διερευνήσει την εγκυρότητα της υπόθεσης της 'τουριστικά-οδηγούμενης' οικονομικής (γενικής) ανάπτυξης από την

5. Johansen's (1988) Trivariate Maximum Likelihood Procedure.

6. Wald Coefficient Test για τη σημαντικότητα των εκτιμημένων παραμέτρων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 Έλεγχος αιτιότητας κατά Granger με βάση το μοντέλο VECM

Μηδενική υπόθεση	Έλεγχος χ^2	Πιθανότητα
$\ln\text{GDPR} \Rightarrow \ln\text{REC}$	3,670	0,157
$\ln\text{GDPR} \Rightarrow \ln\text{REXR}$	0,591	0,744
$\ln\text{REC} \Rightarrow \ln\text{GDPR}$	1,415	0,493
$\ln\text{REC} \Rightarrow \ln\text{REXR}$	1,726	0,422
$\ln\text{REXR} \Rightarrow \ln\text{GDPR}$	0,706	0,703
$\ln\text{REXR} \Rightarrow \ln\text{REC}$	4,295	0,117

Σημείωση:

$\ln\text{GDPR}$: φυσικός λογάριθμος του ΑΕΠ (GDP) σε σταθερές τιμές,

$\ln\text{REC}$: φυσικός λογάριθμος των τουριστικών εισπράξεων σε σταθερές τιμές,

$\ln\text{REXR}$: φυσικός λογάριθμος της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας

ηγεσία της ανάπτυξης για την Ελλάδα, το γεγονός ότι το μοντέλο δεν απορρίπτει ότι το $\ln\text{GDPR}$ θα μπορούσε να είναι μηδέν, θα μπορούσε να επηρεάσει τις προδιαγραφές και τα αποτελέσματα του μοντέλου μας. Είναι όμως μια ένδειξη πολιτικής και οικονομικής φύσης, που εν συνόψει δείχνει ότι η τουριστική ανάκαμψη είναι χρήσιμη αλλά όχι ικανή συνθήκη για την ανάκαμψη του ΑΕΠ.

Ωστόσο, υπάρχει ένας σημαντικός έλεγχος που θα πρέπει να διεξαχθεί ως ένα τελευταίο βήμα. Είναι ο τουρισμός που προκαλεί την οικονομική ανάπτυξη ή είναι η οικονομική ανάπτυξη που οδηγεί τον τουρισμό;

Λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα των δοκιμών συνολοκλήρωσης, η διαδικασία έχει ως εξής: όταν οι μεταβλητές δεν συνολοκληρώνονται, οι έλεγχοι αιτιότητας διεξάγονται από την εκτέλεση των τυπικών παλινδρομήσεων κατά Granger.

Ωστόσο, αν η υπόθεση της συνολοκλήρωσης δεν απορρίπτεται, οι τυπικές παλινδρομήσεις Granger είναι όχι καλά προσδιορισμένες. Σε αυτές τις περιπτώσεις τα μοντέλα διόρθωσης σφάλματος μπορούν (και οφείλουν) να εφαρμοστούν στις χρονοσειρές για τον προσδιορισμό της αιτιώδους συνάφειας⁷.

Ο Πίνακας 5 δείχνει τη στατιστική ανάλυση με βάση το Μοντέλο Διόρθωσης Διανυσματικού Σφάλματος (VECM) σχετικά με τις αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ του ΑΕΠ, των πραγματικών συναλλαγματικών ισοτιμιών και των εσόδων από τον τουρισμό για την Ελλάδα.

Με βάση τις εκτιμήσεις μας, ενώ υπάρχει συνολοκλήρωση, δεν θεμελιώνεται αιτιότητα κατά Granger μεταξύ των μεταβλητών. Ως εκ τούτου, η υπόθεση της 'τουριστικά-οδηγούμενης' οικονομικής (γενικής) ανάπτυξης δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί μέσω των δοκιμών αιτιό-

τητας. Τα αποτελέσματά μας και με τις νέες μεταβλητές (έσοδα αντί αφίξεις) είναι σύμφωνα με εκείνα της Kasimati (2011) και δεν είναι συνεπή με τα ευρήματα του Dritsakis (2004), ο οποίος βρήκε στοιχεία μιας ισχυρής σχέσης ανάδρασης μεταξύ του τουρισμού και της οικονομικής ανάπτυξης στην Ελλάδα, χρησιμοποιώντας τριμηνιαία στοιχεία.

5. Περίληψη και συμπεράσματα

Το παρόν άρθρο χρησιμοποιεί μια σειρά από ελέγχους μοναδιαίας ρίζας, συνολοκλήρωσης και αιτιότητας για να διαπιστωθεί αν υπάρχει αιτιότητα μεταξύ των μεταβολών των τουριστικών εισπράξεων, των συναλλαγματικών ισοτιμιών στην Ελλάδα και των μεταβολών του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος.

Χρησιμοποιώντας ετήσια στοιχεία για την περίοδο 1988-2010 και δεδομένου ότι οι μεταβλητές είναι μη στάσιμες και παρουσιάζουν μοναδιαία ρίζα, εφαρμόζεται η τεχνική συνολοκλήρωσης του Johansen. Η μεθοδολογία αυτή μας επέτρεψε να ληφθεί μια σχέση συνολοκλήρωσης μεταξύ των τριών μεταβλητών. Στη συνέχεια οι παράμετροι ελέγχονται χρησιμοποιώντας τον έλεγχο Wald. Ελέγχεται εάν μπορεί ο συντελεστής των αντίστοιχων μεταβλητών να είναι μηδέν. Αυτή η υπόθεση απορρίπτεται σε επίπεδο σημαντικότητας 5% για $\ln\text{REC}$ και $\ln\text{REXR}$, αλλά όχι για $\ln\text{GDPR}$ (ΑΕΠ). Τέλος, χρησιμοποιώντας τις έννοιες και τις μεθόδους της συνολοκλήρωσης και ελέγχου αιτιότητας κατά Granger, αυτό το άρθρο καταδεικνύει ότι δεν υπάρχει μακροχρόνια σχέση ισορροπίας ανάμεσα στο εισόδημα και έσοδα από τον τουρισμό. Ως εκ τούτου, τα αποτελέσματά μας και για τη χρονική περίοδο που εξετάζουν, δεν επιβεβαιώνουν την υπόθεση του τουρισμού ως οδηγού για την οικονο-

7. Οι Engle και Granger (1987) πρότειναν το μοντέλο διόρθωσης σφαλμάτων (VECM) ως μια αποτελεσματική μέθοδο για τον έλεγχο της αιτιότητας, όταν οι μεταβλητές συνολοκληρώνονται.

μικρή ανάπτυξη της χώρας, που είναι πιο συνήθης, ειδικά για τις αναπτυσσόμενες χώρες, υποστηρίζοντας μια αμφίδρομη σχέση μεταξύ των δύο σημαντικών αυτών μεταβλητών.

Βιβλιογραφία

- Balaguer, J. & Cantavella-Jorda, M. (2002). "Tourism as a long-run economic growth factor: the Spanish case". *Applied Economics*, 34: 877-84.
- Belloumi, M. (2010). "The Relationship between Tourism Receipts, Real Effective Exchange Rate and Economic Growth in Tunisia". *International Journal of Tourism Research*, 12: 550-560.
- Dickey, D. & Fuller, W.A. (1981). "Likelihood ration statistics for autoregressive time series with a unit root". *Econometrica*, 49: 1057-1072.
- Dritsakis, N. (2004). "Tourism as a long-run economic growth factor: an empirical investigation for Greece using a causality analysis". *Tourism Economics*, 10: 305-316.
- Durbary, R. (2004). "Tourism and economic growth: the case of Mauritius". *Tourism Economics*, 10: 389-401.
- Engle, R.F. & Granger, C.W.J. (1987). "Cointegration and error correction: representation, estimation and testing". *Econometrica*, 55: 251-276.
- Eugenio-Martin, J.L. & Morales, N.M. (2004). "Tourism and economic growth in Latin American countries: A panel data approach". *Social Science Research Network Electronic Paper*.
- Gunduz, L. & Hatemi, J. A. (2005). "Is the tourism-led growth hypothesis valid for Turkey?". *Applied Economics Letters*, 12(8): 499-504.
- Johansen, S. (1988). "Statistical analysis of cointegrating vectors". *Journal of Economic Dynamics Control*, 12: 231-254.
- Johansen, S. & Juselius, K. (1990). "Maximum likelihood estimation and inference on cointegration with applications to the demand for money". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52: 169-210.
- Kasimati, E. (2011). "Economic Impact of Tourism on Greece's economy: Cointegration and Causality Analysis". *International Research Journal of Finance and Economics*, 79: 79-85.
- Katircioglu, S. T. (2009). "Revisiting the tourism-led-growth hypothesis for Turkey using the bounds test and Johansen approach for cointegration". *Tourism Management*, 30: 17-20.
- Kim, H.J., Chen, M.-H. & Jang, S.-C. S. (2006). "Tourism expansion and economic development: The case of Taiwan". *Tourism Management*, 27: 925-933.
- Lean, H.H. & Tang, C. F. (2010). "Is the Tourism-led Growth Hypothesis Stable for Malaysia? A Note". *International Journal of Tourism Research*, 12: 375-378.
- Lee, C.C. & Chang, C.P. (2008). "Tourism development and economic growth: a closer look at panels". *Tourism management*, 29: 180-192.
- Nelson, C.R. & Plosser, C.I. (1982). "Trends and Random Walks in Macroeconomic Time Series: Some evidence and implications". *Journal of Monetary Economics*, 10: 139-162.
- Oh, C.O. (2005). "The contribution of tourism development to economic growth in the Korean economy". *Tourism Management*, 26: 39-44.
- Phillips, P.C.B. & Perron, P. (1988). "Testing for a unit root in time series regression". *Biometrika*, 75: 335-346.
- Tang, C.F. (2011). "Is the tourism-led growth hypothesis valid for Malaysia? A view from disaggregated tourism markets". *International Journal of Tourism Research*, 13(1): 97-101.
- World Travel & Tourism Council-WTTC. (2011). *Greece: Travel and Tourism Economic Impact*. London: WTTC.
- Zortuk, M. (2009). "Economic Impact of Tourism on Turkey's economy: Evidence from Cointegration Tests". *International Research Journal of Finance and Economics*, 25: 231-239.

Εκπαίδευση και προοπτικές ανεργίας σε επίπεδο περιφέρειας στην Ελλάδα

Ιωάννης Χολέζας*

1. Εισαγωγή

Την περίοδο 2008-2014 το ελληνικό ΑΕΠ μειώθηκε κατά περίπου 25%¹, ενώ οι άνεργοι αυξήθηκαν κατά περίπου 900 χιλ. άτομα² σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ. Την ίδια περίοδο το ποσοστό ανεργίας εκτινάχθηκε από 7,7% σε 26,5%, ενώ για συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, όπως είναι οι γυναίκες και οι νέοι, τα ποσοστά ανεργίας συνέχισαν να είναι αρκετά υψηλότερα από το μέσο όρο. Είναι πλέον κοινά αποδεκτό ότι η ανεργία προκαλεί πολλαπλά προβλήματα σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο με επιπτώσεις οικονομικές, κοινωνικές και ανθρωπιστικές. Σημειώνεται ότι η ανεργία είναι ο σημαντικότερος προσδιοριστικός παράγοντας φτώχειας στη χώρα, μιας και ο κίνδυνος φτώχειας για τους άνεργους αυξήθηκε από 38,5% το 2010 σε 46,3% το 2013³. Η εργασία εξετάζει τις περιφερειακές διαφορές που καταγράφονται στο μέγεθος της ανεργίας πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης και το ρόλο της εκπαίδευσης σε αυτές.

Ειδικότερα, εμπειρικές μελέτες που παρουσιάζονται στη συνέχεια καταδεικνύουν ότι οι επιπτώσεις της ύφεσης στην αγορά εργασίας, όπως αυτές αντανακλώνται στα ποσοστά ανεργίας, διαφοροποιούνται περισσότερο ή λιγότερο μεταξύ των διοικητικών περιφερειών. Ακόμη και πριν την ύφεση σε ευρωπαϊκό επίπεδο υπήρχαν σημαντικές διαφοροποιήσεις των περιφερειών αναφορικά με την ανεργία⁴. Οι διαφορές οφείλονται σε διάφορους παράγοντες όπως συζητείται στο παρόν, μεταξύ των οποίων η διαφορετική παραγωγική διάρθρωση των περιφερειών, οι γεωγραφικές ιδιομορφίες τους, η πληθυσμιακή τους σύσταση, ιστορικοί λόγοι, κ.ά. Η εργασία αυτή επικεντρώνεται στη διερεύνηση του ρόλου της εκπαίδευσης στις διαφορετικές περιφέρειες στην Ελλάδα και, συγκεκριμένα, στο βαθμό που επηρε-

άζει την πιθανότητα ενός ατόμου να είναι άνεργο, στις διαφορές που καταγράφονται μεταξύ των περιφερειών ως προς την επίδραση αυτή, καθώς και στις αλλαγές που προκάλεσε η κρίση.

2. Σύντομη επισκόπηση της βιβλιογραφίας

Οι διαφορές σε βασικά μεγέθη της αγοράς εργασίας σε επίπεδο περιφέρειας, όπως η ανεργία, είναι καλά τεκμηριωμένες στη διεθνή βιβλιογραφία. Σε γενικές γραμμές προσδιορίζονται τρεις λόγοι για τους οποίους η εξέταση της ανεργίας σε επίπεδο περιφερειών εμφανίζει ενδιαφέρον. Ο πρώτος είναι ότι οι διαφορές στα ποσοστά ανεργίας μεταξύ περιφερειών κάποιες φορές είναι εξίσου μεγάλες με εκείνες μεταξύ κρατών (βλέπε Elhorst, 1995· Taylor and Bradley, 1997· European Commission, 1999). Ο δεύτερος λόγος είναι ότι οι μακροοικονομικές μελέτες δεν δίνουν καμία εξήγηση για τις διαφορές της ανεργίας σε επίπεδο περιφέρειας, καθώς οι παράγοντες στους οποίους συνήθως αποδίδονται οι διαφορές μεταξύ κρατών, π.χ. διαφορές στους θεσμούς της αγοράς εργασίας, στο πλαίσιο καθορισμού μισθών, στην κοινωνική ασφάλιση, στο καθεστώς συνταξιοδότησης, κ.ά., δεν έχουν εφαρμογή στο εσωτερικό της ίδιας χώρας (Beenstock, 1988· Layard et al., 1991· Phelps, 1994· Malinvaud, 1994· Bean, 1994· OECD, 1994· Scarpetta, 1996). Ο τρίτος λόγος έχει να κάνει με τις αναποτελεσματικότητες που συνδέονται με τις διαφορές της ανεργίας σε επίπεδο περιφέρειας και, επομένως, την αύξηση του εθνικού προϊόντος, αν αυτές περιοριστούν με επιτυχία (Taylor, 1996).

Επιπλέον, η διεθνής βιβλιογραφία είναι ιδιαίτερα πλούσια σε μελέτες που επιχειρούν να προσδιορίσουν τους παράγοντες που συμβάλλουν στην ανομοιογένεια μεταξύ των περιφερειών, τόσο ως προς τις «στατικές» όσο και ως προς τις «δυναμικές» διαφορές τους, δηλαδή τον τρόπο που διαφέρουν διαχρονικά και τον τρόπο που προσαρμόζονται στις εξωτερικές διαταραχές, όπως η πρόσφατη κρίση. Έχουν αναπτυχθεί διαφορετικά μοντέλα που στοχεύουν στην ερμηνεία των διαφορών αυτών και έχουν αξιοποιηθεί πληθώρα μεταβλητών-χαρακτηριστικών, παρά τη γενική ομολογία της συχνής έλλειψης δεδομένων. Οι πιο διαδεδομένες μεταβλητές

* Ερευνητής Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

1. Βλέπε http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A0702&r_param=SEL15&y_param=TS&mytabs=0. Το ποσοστό σωρευτικής μείωσης του ΑΕΠ υπολογίζεται με βάση το ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές. Σημειώνεται ότι από το 2011 και έπειτα τα στοιχεία για το ΑΕΠ αφορούν σε εκτιμήσεις.

2. Βλέπε http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A0101&r_param=SJO01&y_param=TS&mytabs=0.

3. Πηγή: Εισόδημα και Συνθήκες Διαβίωσης των Νοικοκυριών (SILC). Διαθέσιμες χρονοσειρές: http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A0802&r_param=SFA10&y_param=TS&mytabs=0, βλέπε Πίνακα 5.

4. Είναι χαρακτηριστική η ύπαρξη ειδικής βάσης δεδομένων της Eurostat που είναι αφιερωμένη στις περιφερειακές στατιστικές: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/data/database>. Μια σύντομη παρουσίαση των περιφερειακών διαφορών της ανεργίας σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να αναζητηθεί στο: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics_at_regional_level.

είναι η φυσική αλλαγή του πληθυσμού, που προσεγγίζεται από το ρυθμό γεννήσεων, η συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό, η μετανάστευση μεταξύ περιφερειών, οι μετακινήσεις μεταξύ της περιοχής διαμονής και της περιοχής εργασίας, οι μισθοί, ο βαθμός συμμετοχής στις εργατικές ενώσεις, η απασχόληση, το ακαθάριστο προϊόν της περιφέρειας, η δυναμική της τοπικής αγοράς (π.χ. απόσταση από μεγάλες αγορές), το μέγεθος της περιφέρειας και η πυκνότητα του πληθυσμού, η κλαδική διάρθρωση, τα οικονομικά και κοινωνικά εμπόδια (π.χ. αγορά κατοικίας, κοινωνική ασφάλιση, ανελαστικότητα της αγοράς εργασίας), το εκπαιδευτικό επίπεδο του πληθυσμού και η μακροχρόνια ανεργία (Elhorst, 2003).

Η ελληνική βιβλιογραφία αναφορικά με τους λόγους για τους οποίους υφίστανται οικονομικές διαφορές σε επίπεδο περιφέρειας γενικά, και στην αγορά εργασίας ειδικότερα, είναι περιορισμένη. Παλαιότερες μελέτες αποδίδουν τις διευρυμένες διαφορές μεταξύ των περιφερειών στις αρνητικές επιπτώσεις της ευρωπαϊκής ενοποίησης στη βιομηχανική βάση της χώρας και τις διαφοροποιήσεις που προέκυψαν από τη διαφορετική παραγωγική διάρθρωση των περιφερειών, τη σημασία των μεγάλων κέντρων οικονομικής δραστηριότητας (αστικά κέντρα), από όπου υποστηρίζεται ότι πηγάζει η οικονομική μεγέθυνση, στη διαθεσιμότητα ανθρώπινου δυναμικού υψηλής ποιότητας, δραστηριοτήτων εντάσεως εργασίας και στην έκταση της τουριστικής δραστηριότητας (Ioannides and Petrakos, 2000).

Με επίκεντρο την Ελλάδα, διάφορες εργασίες εστιάζουν στους παράγοντες διαφοροποίησης των επιδόσεων της αγοράς εργασίας σε επίπεδο περιφερειών και με κριτήριο την ανεργία, τη συμμετοχή ή/και την απασχόληση. Ενδεικτικά, η ανεργία σε περιφερειακό επίπεδο δε φαίνεται να ακολουθεί συγκεκριμένο πρότυπο (Bakas and Papapetrou, 2012), ενώ η αντίστροφη σχέση παραγόμενου προϊόντος και ανεργίας (Okun's Law) υφίσταται σε κάποιες μόνο περιφέρειες της χώρας (Christopoulos, 2004). Οι παράγοντες που εξετάζονται ως προς τη συνεισφορά τους στις διαφορές των περιφερειών με κριτήριο την ανεργία περιλαμβάνουν τόσο ατομικά χαρακτηριστικά, όπως το εκπαιδευτικό επίπεδο, το φύλο, η ηλικία, κ.ά. (Rodokanakis and Vlachos, 2012, Μητράκος et al., 2010), όσο και ευρύτερα χαρακτηριστικά της περιφέρειας, όπως είναι παράγοντες προσφοράς και ζήτησης εργασίας, η διάχυση των επιδράσεων (spill-over effects), η γεωγραφική θέση και η παραγωγική διάρθρωση (Lolos and Papapetrou, 2012). Σε όλες τις εργασίες βασικό συμπέρασμα είναι η ανομοιογένεια, ενώ παρατηρούνται πρότυπα, π.χ. υψηλή ανεργία, χαμηλή απασχόληση, χαμηλή συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό, που σχετίζονται συχνά με κλάδους οικονομικής δραστηριότητας. Λόγου χάρη, φαίνεται ότι ο τουρισμός συνδέεται με καλύτερες επιδόσεις στην αγορά εργασίας (Eleftheriou

and Alexiadis, 2010). Από την άλλη πλευρά, το επίπεδο ανάλυσης δεν είναι πάντοτε το ίδιο, καθώς κάποιοι συγγραφείς επιμένουν στη χρησιμότητα αξιοποίησης πληροφοριών σε αναλυτικότερο επίπεδο (μικρο-περιφέρειες) τονίζοντας την ανάγκη άσκησης στοχευμένων πολιτικών απασχόλησης (Prodromidis, 2008, 2012).

Τέλος, οι επιπτώσεις της κρίσης που βρίσκεται σε εξέλιξη στη χώρα και ο διαφορετικός τρόπος που επιδρά στις περιφέρειες με γνώμονα την αγορά εργασίας, ακριβώς εξαιτίας των διαφορών που προϋπήρχαν μεταξύ τους, έχουν προσελκύσει πρόσφατα το ερευνητικό ενδιαφέρον ακαδημαϊκών και ερευνητών. Η ανάλυση των διαφορών στην εξέλιξη της ανεργίας μεταξύ των περιφερειών δίνει ενδιαφέροντα αποτελέσματα, καθώς δείχνει εντονότερες επιπτώσεις της κρίσης στην αυτόνομη ζήτηση εργασίας των μητροπολιτικών περιοχών και των βόρειων/βορειοδυτικών περιφερειών, δηλαδή των περιοχών που είχαν αρχικά χαμηλότερη ανεργία, καθώς και ισχυρότερη προσαρμογή της αξίας που αποδίδει η αγορά στα προσωπικά χαρακτηριστικά στις κεντρικές μη αγροτικές περιοχές και ειδικά στην Αθήνα (Monastiriotis and Martelli, 2013). Η παρατήρηση ότι περιοχές που στηρίζονταν περισσότερο στον τουρισμό και τον αγροτικό τομέα επλήγησαν λιγότερο από την κρίση, τουλάχιστον σε όρους ανεργίας, φαίνεται να υιοθετείται και από άλλες μελέτες, όπως επίσης και ο ρόλος της παραγωγικής διάρθρωσης της περιφέρειας, των δεσμών των περιοχών με τις γειτονικές, των εξαγωγών προς άλλες περιοχές, της αποταμίευσης, κ.ά. (Karafolas and Alexandrakis, 2015· Palaskas et al., 2015).

3. Περιφερειακές αγορές εργασίας

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ένα βασικό στοιχείο της κρίσης που βιώνει η ελληνική οικονομία τα τελευταία χρόνια είναι η αύξηση της ανεργίας. Ο Πίνακας 1 δείχνει πώς κινήθηκε η ανεργία τα τελευταία έντεκα έτη για την πληθυσμιακή ομάδα 15-64 ετών σε κάθε περιφέρεια ξεχωριστά. Στις περισσότερες περιφέρειες (9 από 13) η ανεργία λαμβάνει την ελάχιστη τιμή της το 2008, ενώ σε τρεις από αυτές το 2008 έχει ήδη ξεκινήσει η άνοδος. Σε κάθε περίπτωση, με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία, η ανεργία αυξήθηκε στη διάρκεια της κρίσης σε όλες τις περιφέρειες, ενώ σε επτά από αυτές οι μέγιστες τιμές ανεργίας καταγράφονται το 2014. Στις υπόλοιπες έξι η ανεργία εμφανίζει μικρή αποκλιμάκωση το τελευταίο έτος. Από τον Πίνακα προκύπτουν δύο βασικά συμπεράσματα. Πρώτο, η άνοδος της ανεργίας δεν ξεκινά σε όλες τις περιφέρειες το ίδιο έτος, όπως ήδη αναφέρθηκε, και, δεύτερο, η αύξηση της ανεργίας δεν είναι ομοιόμορφη μεταξύ των περιφερειών. Λόγου χάρη, την περίοδο της κρίσης το ποσοστό ανεργίας σχεδόν εξαπλασιάστηκε στο Βόρειο Αιγαίο (2008-2014), όμως δεν αυξήθηκε περισσότερο από 2,6 φορές στο

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Ποσοστό ανεργίας ανά περιφέρεια (%), ηλικία: 15-64 ετών

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ΑΜ&Θ	13,7	12,1	11,4	10,3	9,3	11,6	15,1	21,0	23,8	30,0	29,7
ΚΜ	12,8	11,6	9,8	9,4	8,8	10,4	14,1	20,3	27,1	32,1	32,9
ΔΜ	17,3	18,3	14,6	12,7	12,9	12,9	15,7	23,5	30,9	35,0	31,8
ΗΠ	11,6	11,7	10,2	10,6	10,4	11,8	13,3	17,1	23,2	29,1	32,5
ΘΣ	10,4	10,2	8,9	8,5	9,0	9,9	12,9	17,8	23,8	28,2	32,4
ΙΝ	11,9	8,9	11,8	9,4	8,6	9,8	14,9	14,6	15,0	20,5	29,2
ΔΕ	13,3	11,2	9,9	10,3	10,3	10,1	12,3	18,0	26,3	32,0	34,2
ΣΕ	13,2	11,4	9,6	9,9	9,0	10,9	12,8	19,7	29,1	33,9	32,1
ΑΤ	9,6	9,6	8,8	8,0	6,9	9,3	13,0	18,5	26,6	32,6	30,4
ΠΛ	9,6	9,0	7,7	7,9	7,6	8,4	10,1	14,4	19,9	23,5	27,8
ΒΑ	10,1	11,0	9,9	8,5	4,8	6,9	10,0	15,5	22,3	24,3	27,5
ΝΑ	9,4	10,0	9,2	9,6	8,6	12,6	14,8	15,9	15,7	22,9	19,4
ΚΡ	8,5	7,4	7,6	5,6	6,7	9,5	12,5	16,5	22,9	27,5	26,7

Πηγή: Πρωτογενή τριμηνιαία στοιχεία ΕΕΔ (σταθμισμένα), επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημείωση: ΑΜ&Θ= Ανατολική Μακεδονία & Θράκη, ΚΜ= Κεντρική Μακεδονία, ΔΜ= Δυτική Μακεδονία, ΗΠ= Ήπειρος, ΘΣ= Θεσσαλία, ΙΝ= Ιόνια νησιά, ΔΕ= Δυτική Ελλάδα, ΣΕ= Στερεά Ελλάδα, ΑΤ= Αττική, ΠΛ= Πελοπόννησος, ΒΑ= Βόρειο Αιγαίο, ΝΑ= Νότιο Αιγαίο, ΚΡ= Κρήτη.

Νότιο Αιγαίο (2008-2013). Αυτή η ανομοιομορφία στη συμπεριφορά των περιφερειών ως προς την ανεργία επισημάνθηκε στην προηγούμενη ενότητα και αποδίδεται μεταξύ άλλων και στην ύπαρξη εξωγενών επιδράσεων (Palaskas et al., 2015). Με εξαίρεση το Βόρειο Αιγαίο που δεν είναι αστική περιοχή, η Αττική και η Κεντρική Μακεδονία, που περιλαμβάνει τη Θεσσαλονίκη, εμφανίζουν τις μεγαλύτερες αυξήσεις της ανεργίας.

Η ανομοιογένεια των επιπτώσεων της κρίσης στην ανεργία σε επίπεδο περιφέρειας επεκτείνεται και στους απόφοιτους διαφορετικών εκπαιδευτικών βαθμίδων. Αυτό είναι σύμφωνο με την οικονομική θεωρία, αλλά και με εμπειρικές μελέτες (βλέπε π.χ. Κανελλόπουλος et al., 2013, Μητράκος et al., 2010), λόγω των διαφορετικών χαρακτηριστικών και των διαφορετικών επαγγελματικών ευκαιριών που αντιστοιχούν σε άτομα με διαφορετικό επίπεδο εκπαίδευσης. Στον Πίνακα 2, λοιπόν, καταγράφεται η εξέλιξη των ποσοστών ανεργίας για έξι συγκεντρωτικές εκπαιδευτικές βαθμίδες ανά περιφέρεια⁵. Σημειώνεται ότι οι περιγραφικές στατιστικές είναι σταθμισμένες και αντιπροσωπευτικές του συνόλου της χώρας.

Η πρώτη παρατήρηση σχετίζεται με τη σχέση της εκπαίδευσης με την ανεργία, η οποία εμφανίζεται να έχει στις περισσότερες περιφέρειες τη μορφή καμπάνας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, η ανεργία είναι μεγαλύτερη για τους απόφοιτους Μεταλυκειακών σπουδών ανεξαρτήτως έτους, στοιχείο που

συχνά χρησιμοποιείται ως επιχείρημα υπέρ των ακατάλληλων προσόντων προς απασχόληση που παρέχει η μεταδευτεροβάθμια και ειδικά η τεχνική εκπαίδευση στη χώρα. Πάντως, οι τρεις υψηλότερες βαθμίδες, ΑΤΕΙ, ΑΕΙ και Μεταπτυχιακές σπουδές, έχουν κατά κανόνα χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας από τις τρεις χαμηλότερες βαθμίδες: πριν το Λύκειο, Λύκειο και Μεταλυκειακές σπουδές. Αυτό το πρότυπο δεν διαταράσσεται στη διάρκεια της κρίσης, παρότι η ανεργία αυξάνεται για όλους και συχνά όχι αναλογικά. Για παράδειγμα, τα τελευταία τρίμηνα τα διαθέσιμα στοιχεία των ΕΕΔ δείχνουν μια αναλογικά μεγαλύτερη αύξηση της ανεργίας των αποφοίτων ΑΕΙ στο σύνολο της χώρας (Χολέζας, 2015).

Η δεύτερη παρατήρηση έχει να κάνει με την ανομοιογένεια των ποσοστών ανεργίας μεταξύ των περιφερειών για την ίδια εκπαιδευτική κατηγορία. Η ανομοιογένεια φαίνεται να αυξάνεται στις υψηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες και στη διάρκεια της κρίσης. Για παράδειγμα, το 2014 η τυπική απόκλιση των ποσοστών ανεργίας στις δεκατρείς περιφέρειες για τους αποφοίτους ΑΤΕΙ ισούται με 9,8 εκατοστιαίες μονάδες (εμ), καθώς η ανεργία κυμαίνεται από 18,0% στο Βόρειο Αιγαίο ως 53,6% στα Ιόνια νησιά. Μεγαλύτερη ακόμη μεταβλητότητα εμφανίζουν οι απόφοιτοι Μεταπτυχιακών σπουδών με την επιφύλαξη του μικρού αριθμού του δείγματος. Αντίστοιχα, τη μικρότερη μεταβλητότητα εμφανίζουν οι απόφοιτοι των προ Λυκείου βαθμίδων σε όλα ανεξαιρέτως τα έτη

5. Τα επίπεδα εκπαίδευσης ομαδοποιήθηκαν, οπότε προκύπτουν έξι βαθμίδες εκπαίδευσης. Βλέπε Πίνακα 2, Σημείωση 1.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Ποσοστό ανεργίας ανά περιφέρεια και εκπαιδευτική βαθμίδα (%) για επιλεγμένα έτη (2004, 2008, 2014), ηλικία: 15-64 ετών

		I	II	III	IV	V	VI
ΑΜ&Θ	2004	12,0	15,2	17,5	14,8	14,3	0,0
	2008	8,0	11,8	12,6	10,1	5,8	3,6
	2014	28,7	31,3	31,8	31,9	28,1	14,5
ΚΜ	2004	10,9	14,3	17,8	14,3	10,7	5,4
	2008	7,3	9,7	13,7	12,6	5,4	4,9
	2014	32,9	35,7	37,9	27,6	28,3	19,5
ΔΜ	2004	15,3	21,8	30,7	15,6	5,9	0,0
	2008	12,1	13,6	19,7	14,4	9,5	0,0
	2014	28,9	33,4	39,0	28,5	29,2	31,3
ΗΠ	2004	8,6	14,8	19,5	12,2	10,7	19,4
	2008	8,4	11,0	15,3	16,0	9,9	0,0
	2014	27,2	38,1	43,0	31,1	26,8	3,0
ΘΣ	2004	6,8	11,8	24,6	14,9	9,1	0,0
	2008	5,9	9,5	15,6	14,1	10,0	7,2
	2014	24,0	33,8	41,4	35,7	35,1	31,1
ΙΝ	2004	11,7	12,7	9,9	20,5	8,9	0,0
	2008	7,4	10,5	17,6	15,7	2,9	0,0
	2014	26,9	28,3	41,1	53,6	15,6	0,0
ΔΕ	2004	10,2	16,0	25,7	16,7	10,2	11,1
	2008	6,6	11,8	22,9	13,1	8,1	21,3
	2014	30,4	35,5	40,4	40,0	29,8	36,4
ΣΕ	2004	12,1	14,6	17,7	15,7	9,2	0,0
	2008	8,3	8,3	17,4	10,6	7,0	34,2
	2014	24,4	33,7	38,5	43,0	30,7	37,3
ΑΤ	2004	10,7	9,9	11,4	8,0	7,4	6,6
	2008	8,3	6,3	8,6	6,1	5,8	4,9
	2014	38,9	36,7	32,9	27,2	21,1	11,9
ΠΛ	2004	7,9	11,6	14,1	9,9	9,1	6,3
	2008	4,6	10,1	15,6	11,6	5,4	0,0
	2014	25,5	26,7	36,2	33,1	27,4	56,0
ΒΑ	2004	6,9	12,5	13,6	20,5	7,6	0,0
	2008	5,1	5,5	7,3	5,3	0,7	0,0
	2014	31,0	24,1	33,2	18,0	30,1	30,0
ΝΑ	2004	9,8	10,7	9,1	5,7	4,4	-
	2008	8,5	10,4	10,5	5,2	1,5	0,0
	2014	23,2	19,2	16,4	18,1	15,2	28,8
ΚΡ	2004	7,5	8,9	15,0	10,0	6,1	6,4
	2008	5,7	7,1	8,4	9,4	5,7	10,6
	2014	25,1	25,6	38,7	26,6	26,7	0,0

Πηγή: Πρωτογενή τριμηνιαία στοιχεία ΕΕΔ (σταθμισμένα), επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημειώσεις: 1. I= πριν το Λύκειο, II= Λύκειο, III= Μεταλυκειακά, IV= ΑΤΕΙ, V= ΑΕΙ, VI= Μεταπτυχιακές σπουδές.

2. Συστήνεται προσοχή στην ερμηνεία των στατιστικών για τους αποφοίτους Μεταπτυχιακών σπουδών λόγω μικρού αριθμού παρατηρήσεων σε πολλές περιφέρειες.

που εξετάζονται. Περαιτέρω, εξετάζοντας τη διαχρονική εξέλιξη της ανεργίας προκύπτει ότι το 2014 η τυπική

απόκλιση της κατανομής των ποσοστών ανεργίας στις δεκατρείς περιφέρειες για τους απόφοιτους Λυκείου

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Μερίδιο αποφοίτων επιλεγμένων βαθμίδων εκπαίδευσης στο εργατικό δυναμικό (%) τα έτη 2004, 2008 και 2014, ηλικία: 15-64 ετών

	Λύκειο			ΑΤΕΙ			ΑΕΙ			Μεταπτυχιακές σπουδές		
	2004	2008	2014	2004	2008	2014	2004	2008	2014	2004	2008	2014
ΑΜ&Θ	29,8	30,7	29,3	4,7	6,4	6,8	9,4	11,4	12,5	0,5	0,5	1,2
ΚΜ	33,7	34,0	36,8	5,8	7,5	9,4	15,3	16,3	18,1	1,8	1,5	2,3
ΔΜ	34,2	35,3	41,0	5,8	7,2	8,9	11,3	12,1	13,9	0,4	0,2	1,5
ΗΠ	31,3	32,2	37,8	5,2	6,7	10,6	13,6	13,1	15,8	0,3	0,5	1,1
ΘΣ	30,4	34,4	38,8	5,1	6,8	9,9	12,3	15,8	14,9	0,8	0,3	2,6
ΙΝ	34,7	30,7	39,7	2,4	3,0	6,2	7,9	10,0	11,7	0,6	0,5	0,2
ΔΕ	32,5	35,7	39,0	4,9	5,4	10,1	10,9	13,0	12,2	1,1	0,6	1,4
ΣΕ	34,7	36,1	42,2	3,9	5,0	8,6	9,0	10,2	12,3	0,2	0,2	0,3
ΑΤ	34,6	34,0	34,5	5,2	6,4	10,1	19,4	19,8	23,1	4,1	2,6	5,8
ΠΛ	32,6	36,1	38,9	3,3	4,6	7,6	12,2	11,9	13,8	0,2	0,2	0,2
ΒΑ	33,1	38,8	36,1	4,3	4,8	8,5	14,2	14,6	15,6	0,9	0,5	1,2
ΝΑ	35,4	37,4	43,4	3,7	3,9	6,5	8,8	8,3	12,5	0,7	0,0	1,1
ΚΡ	31,5	33,8	34,8	5,1	7,8	8,5	12,7	12,6	12,1	0,9	1,4	1,2
Χώρα	33,4	34,2	36,5	5,0	6,3	9,2	15,0	15,9	17,7	2,2	1,4	3,1
Std.Dev.	1,8	2,4	3,7	1,0	1,5	1,5	3,1	3,0	3,2	1,0	0,7	1,5

Πηγή: Πρωτογενή τριμηνιαία στοιχεία ΕΕΔ (σταθμισμένα), επεξεργασία ΚΕΠΕ.

είναι 2,5 φορές μεγαλύτερη από την αντίστοιχη το 2008 (5,7 εμ έναντι 2,3 εμ). Αντίστοιχα, για τους απόφοιτους ΑΤΕΙ είναι 2,6 φορές μεγαλύτερη (9,8 εμ έναντι 3,7 εμ), ενώ και για τους απόφοιτους ΑΕΙ αυξήθηκε κατά 1,9 φορές (5,8 εμ έναντι 3,0 εμ)⁶.

Σε ένα βαθμό οι διαφορές στα ποσοστά ανεργίας και στη διαχρονική εξέλιξη τους ενδέχεται να επηρεάζονται από τις συνθήκες στην αγορά εργασίας. Όταν, λόγου χάρη, η προσφορά αποφοίτων μιας συγκεκριμένης εκπαιδευτικής βαθμίδας είναι πολύ μεγαλύτερη της ζήτησης, τότε η ανεργία είναι αυξημένη. Στον Πίνακα 3, που αφορά στην εκπαιδευτική σύνθεση του εργατικού δυναμικού ανά περιφέρεια και αντανakλά την προσφορά εργασίας, φαίνεται ότι στο σύνολο της χώρας η τάση είναι να αυξάνεται το μερίδιο των αποφοίτων των ανώτερων εκπαιδευτικών βαθμίδων, ενώ σε αντίθετη κατεύθυνση κινείται το μερίδιο των αποφοίτων χαμηλότερης εκπαίδευσης (από 34,7% το 2004 σε 22,1% το 2014⁷). Περισσότερο, όμως, αυξάνεται το μερίδιο των αποφοίτων ΑΤΕΙ από 5,0% το 2004 σε 9,2% το 2014. Σε γενικές γραμμές φαίνεται να επιβεβαιώνεται η εντύπωση ότι διαχρονικά η αγορά εργασίας γίνεται όλο και πιο ανταγωνιστική, με αποτέλεσμα η απόκτηση

περισσότερης εκπαίδευσης να θεωρείται απαραίτητη για τους νέους⁸. Αυτό στη διάρκεια της κρίσης μοιάζει να ενισχύεται. Εναλλακτικά, το φαινόμενο θα μπορούσε να οφείλεται στην αποθάρρυνση των αποφοίτων χαμηλότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων λόγω αδυναμίας εύρεσης εργασίας και στην έξοδό τους από το εργατικό δυναμικό με κατεύθυνση είτε τη συνταξιοδότηση, είτε την οικονομική απραγμία.

Σε επίπεδο περιφέρειας, σχετικά μεγάλο μερίδιο αποφοίτων Λυκείου το 2014 εντοπίζεται στο εργατικό δυναμικό στα νησιά του Νοτίου Αιγαίου (43,4%), στη Στερεά Ελλάδα (42,2%) και τη Δυτική Μακεδονία (41,0%). Αντίθετα, πρώτη σε μερίδιο αποφοίτων ΑΕΙ το 2014 είναι η Αττική (23,1%) και ακολουθεί η Κεντρική Μακεδονία (18,1%). Η παρατήρηση αυτή δεν εκπλήσσει δεδομένης, για παράδειγμα, της υψηλής συγκέντρωσης δημοσίων υπαλλήλων σε αυτές τις περιφέρειες. Μάλιστα, αυτές είναι οι μόνες περιφέρειες που ξεπερνούν το μέσο όρο της χώρας, ενώ εμφανίζουν αξιοσημείωτη και επιταχυνόμενη αύξηση σε σύγκριση με τα δύο προηγούμενα έτη αναφοράς, δηλαδή το 2004 και το 2008. Αναφορικά με τους αποφοίτους ΑΤΕΙ, μεγαλύτερα μερίδια εμφανίζουν η Ήπειρος (10,6%), η Δυτική Ελλάδα (10,1%) και

6. Για λόγους οικονομίας χώρου οι τυπικές αποκλίσεις δεν παρουσιάζονται, όμως είναι διαθέσιμες από τον συγγραφέα.

7. Για λόγους οικονομίας χώρου τα αποτελέσματα δεν παρατίθενται, αλλά είναι διαθέσιμα από τον συγγραφέα κατόπιν αιτήσεως.

8. Αυτό μπορεί να συμβαίνει είτε διότι πράγματι η αγορά ζητά άτομα με περισσότερη εκπαίδευση, είτε διότι η εκπαίδευση χρησιμοποιείται ως ένδειξη υψηλότερης παραγωγικότητας.

η Αττική (10,1%). Αν ληφθεί υπόψη και το μερίδιο των κατόχων Μεταπτυχιακών τίτλων (5,8% στην Αττική και 2,3% στην Κεντρική Μακεδονία το 2014) που αυξήθηκε σημαντικά στη διάρκεια της κρίσης, τότε φαίνεται ότι διευρύνθηκε η διαφορά που χωρίζει την Αττική και την Κεντρική Μακεδονία από τις υπόλοιπες περιφέρειες ως προς την εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού. Η παρατήρηση πρέπει να προβληματίσει κυρίως ως προς τις προοπτικές ανάκαμψης των περιφερειών που έχουν λιγότερο εκπαιδευμένο εργατικό δυναμικό και την ανάγκη σχεδιασμού στοχευμένων παρεμβάσεων για την υποβοήθησή τους⁹.

Σε αντίθεση με την προσφορά εργασίας που ταυτίζεται με το εργατικό δυναμικό σε κάθε δεδομένη στιγμή, η ζήτηση για εργασία είναι δυσκολότερο να προσδιοριστεί, χωρίς κάποιο ειδικό μηχανισμό. Αυτό που παρατηρείται είναι τα σημεία ισορροπίας, με άλλα λόγια οι απασχολούμενοι κάθε στιγμή, αποτέλεσμα της σύζευξης προσφοράς και ζήτησης εργασίας. Ο Πίνακας 4 προσεγγίζει την εξέλιξη των απασχολούμενων 15-64 ετών ανά περιφέρεια και με βάση την εκπαιδευτική βαθμίδα που έχουν ολοκληρώσει. Σε επίπεδο χώρας, όπως και στην περίπτωση του εργατικού δυναμικού, η σύνθεση των απασχολούμενων δείχνει αύξηση αυτών που έχουν υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης με ρυθμούς παρόμοιους με αυτούς που ισχύουν για το εργατικό δυναμικό.

Αυτό σημαίνει ότι η προσφορά εκπαιδευτικών προσόντων έχει ανάλογη ζήτηση στην αγορά εργασίας. Από την άλλη πλευρά, δεν δίνεται καμία πληροφορία ως προς την ποιότητα της σύζευξης, καθώς είναι γνωστά τα προβλήματα της υπερεκπαίδευσης και της ετεροαπασχόλησης στην ελληνική αγορά εργασίας. Η Αττική και η Κεντρική Μακεδονία έχουν το μεγαλύτερο μερίδιο απασχολούμενων αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, γεγονός που αντικατοπτρίζει την παραγωγική δομή τους. Επιπλέον, η διαφορά από το μέσο όρο της χώρας φαίνεται ότι διευρύνθηκε στη διάρκεια της κρίσης.

4. Μεθοδολογία και δεδομένα

Η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται για τον προσδιορισμό της επίδρασης της εκπαίδευσης στην πιθανότητα ανεργίας ενός ατόμου επιβάλλεται εν πολλοίς από τη φύση του προβλήματος, δηλαδή την εκτίμηση της πιθανότητας ανεργίας (0 = απασχολούμενος/η, 1 = άνεργος/η), και στηρίζεται στην εκτίμηση μιας εξίσωσης logit της μορφής:

$$\Pr(y_i \neq 0 | x_i) = \frac{\exp(x_i\beta)}{1 + \exp(x_i\beta)} \quad (1)$$

όπου $y_i = 1/0$ όταν το άτομο είναι άνεργο/απασχολείται, x_i = μήτρα με τις ανεξάρτητες μεταβλητές που αναφέρονται στη συνέχεια και $\exp$ είναι η εκθετική κατανομή.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Μερίδιο αποφοίτων επιλεγμένων βαθμίδων εκπαίδευσης στους απασχολούμενους (%) τα έτη 2004, 2008 και 2014, ηλικία: 15-64 ετών

	Λύκειο			ΑΤΕΙ			ΑΕΙ			Μεταπτυχιακές σπουδές		
	2004	2008	2014	2004	2008	2014	2004	2008	2014	2004	2008	2014
ΑΜ&Θ	29,3	29,8	28,4	4,6	6,4	6,6	9,3	11,9	13,1	0,6	0,5	1,5
ΚΜ	33,1	33,6	35,3	5,7	7,2	10,0	15,7	16,9	19,4	1,6	1,8	2,8
ΔΜ	32,3	35,0	40,0	5,9	7,0	9,4	12,8	12,6	14,3	0,2	0,5	1,5
ΗΠ	30,2	32,0	34,8	5,2	6,3	10,6	13,8	13,2	17,2	0,4	0,4	1,5
ΘΣ	29,9	34,2	37,9	4,8	6,4	9,4	12,4	15,6	14,2	0,4	0,8	2,6
ΙΝ	34,4	30,1	40,0	2,2	2,8	3,8	8,2	10,6	13,8	0,5	0,7	0,3
ΔΕ	31,5	35,1	38,2	4,7	5,2	9,0	11,3	13,3	13,0	0,6	1,0	1,3
ΣΕ	34,2	36,4	41,1	3,7	4,9	7,0	9,4	10,4	12,6	0,3	0,1	0,3
ΑΤ	34,5	34,2	31,1	5,3	6,5	10,3	19,9	20,1	26,3	2,7	4,2	7,4
ΠΛ	31,9	35,1	39,2	3,3	4,4	7,0	12,3	12,2	13,8	0,2	0,2	0,1
ΒΑ	32,2	38,5	38,1	3,8	4,8	9,0	14,6	15,3	14,7	0,5	0,9	1,0
ΝΑ	34,9	36,7	43,4	3,8	4,0	6,5	9,3	8,9	13,3	0,0	0,8	1,1
ΚΡ	31,3	33,6	34,9	5,0	7,5	8,5	13,0	12,7	12,1	1,4	0,8	1,7
Χώρα	32,3	34,2	37,1	4,5	5,6	8,2	12,5	13,4	15,2	0,7	1,0	1,8
Std.Dev.	1,9	2,5	4,1	1,1	1,4	1,9	3,2	3,0	3,9	0,7	1,1	1,9

Πηγή: Πρωτογενή τριμηνιαία στοιχεία ΕΕΔ (σταθμισμένα), επεξεργασία ΚΕΠΕ.

9. Ανάλογα με την παραγωγική σύνθεση κάθε περιφέρειας ενδέχεται να απαιτείται διαφορετικό είδος παρεμβάσεων κάθε φορά. Για παράδειγμα, σε μια περιφέρεια με έντονη εξάρτηση από τον τουρισμό οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης πιθανόν να είναι λιγότερο επιθυμητοί σε σύγκριση με τους απόφοιτους Λυκείου ή Μεταλυκειακών σπουδών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 Πιθανότητα ανεργίας βάσει εκπαιδευτικής βαθμίδας ανά περιφέρεια (λόγος πιθανοτήτων)

		2004-2008		2009-2014	
		Σχετικός λόγος	Prob.	Σχετικός λόγος	Prob.
ΑΜ&Θ	Πριν το Λύκειο	1,019	0,838	1,331 ***	0,000
	Μεταλυκειακά	0,980	0,884	0,868	0,253
	ΑΤΕΙ	0,765 *	0,090	0,660 ***	0,002
	ΑΕΙ	0,538 ***	0,000	0,530 ***	0,000
	Μεταπτυχιακά	0,544	0,394	0,439 **	0,028
ΚΜ	Πριν το Λύκειο	1,246 ***	0,001	1,419 ***	0,000
	Μεταλυκειακά	1,057	0,500	1,060	0,424
	ΑΤΕΙ	0,921	0,389	0,896	0,160
	ΑΕΙ	0,704 ***	0,000	0,610 ***	0,000
	Μεταπτυχιακά	0,744	0,164	0,530 ***	0,000
ΔΜ	Πριν το Λύκειο	1,593 ***	0,000	1,464 ***	0,001
	Μεταλυκειακά	1,083	0,663	1,093	0,529
	ΑΤΕΙ	0,789	0,221	0,742 *	0,076
	ΑΕΙ	0,463 ***	0,000	0,622 ***	0,001
	Μεταπτυχιακά	0,074 ***	0,005	0,326	0,123
ΗΠ	Πριν το Λύκειο	1,244 **	0,027	1,301 ***	0,004
	Μεταλυκειακά	0,978	0,868	1,200	0,149
	ΑΤΕΙ	0,788	0,115	0,807	0,101
	ΑΕΙ	0,769 ***	0,040	0,679 ***	0,001
	Μεταπτυχιακά	0,387	0,111	0,617	0,331
ΘΣ	Πριν το Λύκειο	1,038	0,732	1,346 ***	0,001
	Μεταλυκειακά	1,157	0,313	1,167	0,252
	ΑΤΕΙ	1,150	0,376	0,854	0,203
	ΑΕΙ	0,674 ***	0,003	0,660 ***	0,000
	Μεταπτυχιακά	0,204 ***	0,010	1,014	0,968
ΙΝ	Πριν το Λύκειο	1,258 *	0,099	1,023	0,855
	Μεταλυκειακά	1,183	0,509	1,107	0,600
	ΑΤΕΙ	1,904 **	0,030	1,094	0,706
	ΑΕΙ	0,498 **	0,021	0,494 ***	0,001
	Μεταπτυχιακά	1,138	0,898	2,621	0,311
ΔΕ	Πριν το Λύκειο	0,997	0,973	1,208 **	0,026
	Μεταλυκειακά	1,227	0,130	1,069	0,591
	ΑΤΕΙ	0,952	0,761	1,117	0,343
	ΑΕΙ	0,549 ***	0,000	0,604 ***	0,000
	Μεταπτυχιακά	1,289	0,512	0,707	0,248
ΣΕ	Πριν το Λύκειο	1,437 ***	0,000	1,399 ***	0,000
	Μεταλυκειακά	1,284 *	0,078	1,121	0,345
	ΑΤΕΙ	1,041	0,810	1,046	0,726
	ΑΕΙ	0,636 ***	0,005	0,708 ***	0,002
	Μεταπτυχιακά	1,338	0,800	0,440	0,059
ΑΤ	Πριν το Λύκειο	1,533 ***	0,000	1,557 ***	0,000
	Μεταλυκειακά	1,076	0,258	0,973	0,591
	ΑΤΕΙ	0,831 **	0,075	0,696 ***	0,000
	ΑΕΙ	0,857 **	0,022	0,546 ***	0,000
	Μεταπτυχιακά	0,753 *	0,069	0,411 ***	0,000
ΠΛ	Πριν το Λύκειο	1,129	0,222	1,261 ***	0,007
	Μεταλυκειακά	0,960	0,782	1,212	0,146
	ΑΤΕΙ	0,764	0,179	1,118	0,408
	ΑΕΙ	0,653 ***	0,004	0,758 **	0,015
	Μεταπτυχιακά	1,096	0,906	1,052	0,942

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 (συνέχεια)

		2004-2008		2009-2014	
		Σχετικός λόγος	Prob.	Σχετικός λόγος	Prob.
BA	Πριν το Λύκειο	1,262	0,216	1,952 ***	0,000
	Μεταλυκειακά	1,121	0,668	1,264	0,261
	ΑΤΕΙ	1,560	0,119	1,085	0,739
	ΑΕΙ	0,494 **	0,017	0,753	0,158
	Μεταπτυχιακά	0,258	0,142	1,023	0,966
NA	Πριν το Λύκειο	1,375 ***	0,009	1,214 *	0,081
	Μεταλυκειακά	1,097	0,625	1,076	0,664
	ΑΤΕΙ	0,882	0,705	0,537 ***	0,006
	ΑΕΙ	0,343 ***	0,000	0,577 ***	0,005
	Μεταπτυχιακά	-	-	0,845	0,731
KP	Πριν το Λύκειο	1,089	0,319	1,198 *	0,010
	Μεταλυκειακά	1,243 *	0,074	1,253 **	0,030
	ΑΤΕΙ	0,973	0,847	0,995	0,963
	ΑΕΙ	0,684 ***	0,005	0,748 ***	0,004
	Μεταπτυχιακά	0,862	0,727	0,379 ***	0,005

Σημειώσεις: 1. *(**)(***) = Στατιστικά σημαντική επίδραση σε επίπεδο σημαντικότητας 10% (5%)(1%), αντίστοιχα.

2. Τα αποτελέσματα για τους κατόχους τίτλων μεταπτυχιακών σπουδών πρέπει να αντιμετωπιστούν με επιφύλαξη λόγω του συχνά περιορισμένου αριθμού παρατηρήσεων.

Προκειμένου να υπολογιστούν ορθώς τα τυπικά σφάλματα, πρέπει να ληφθεί υπόψη η ύπαρξη επαναλαμβανόμενων παρατηρήσεων, καθώς το ίδιο άτομο συμμετέχει στο δείγμα έως έξι φορές (τρίμηνα). Αυτό επιτυγχάνεται εκτιμώντας την εξίσωση (1) με τη μέθοδο των συμπλεγμάτων (clustering). Η εκτίμηση της εξίσωσης (1) γίνεται για κάθε περιφέρεια ξεχωριστά και για δύο περιόδους: την περίοδο 2004-2008, «προ κρίσης», και την περίοδο 2009-2014, «στη διάρκεια της κρίσης».

Με βάση τη βιβλιογραφία και τις εμπειρικές μελέτες, οι ανεξάρτητες μεταβλητές που χρησιμοποιούνται περιλαμβάνουν ατομικά χαρακτηριστικά, δηλαδή το φύλο, την ηλικία (πενταετείς ηλικιακές ομάδες) και το εκπαιδευτικό επίπεδο (έξι ομάδες). Οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες μπορεί να διαφέρουν μεταξύ περιοχών εντός μιας περιφέρειας, οπότε χρησιμοποιείται ο βαθμός αστικότητας του τόπου διαμονής. Η υπηκοότητα είναι ακόμη ένα χαρακτηριστικό που ενδέχεται να διαφοροποιεί τις ευκαιρίες απασχόλησης, χωρίς ωστόσο να μπορεί να καθοριστεί εκ των προτέρων η κατεύθυνση της διαφοροποίησης, καθώς αυτό εξαρτάται από την περιφέρεια και τους κλάδους που πρωταγωνιστούν σε κάθε περιφέρεια. Σχετικές μελέτες εντοπίζουν μεγάλη συγκέντρωση απασχολούμενων μεταναστών σε συγκεκριμένους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, όπως οι κατασκευές, τουλάχιστον πριν την ύφεση (Cholezas and Tsakoglou, 2009). Επιπλέον, το τρίμηνο αναμέ-

νεται να σχετίζεται με την πιθανότητα απασχόλησης, καθώς συλλαμβάνει επιδράσεις εποχικότητας, οι οποίες αναμένεται να είναι ιδιαίτερα έντονες σε κάποιες περιφέρειες που στηρίζονται οικονομικά σε εποχικούς κλάδους, όπως είναι π.χ. ο τουρισμός. Τέλος, συμπεριλαμβάνοντας στις ανεξάρτητες μεταβλητές το ύψος της περιφερειακής ανεργίας σε τριμηνιαία βάση επιχειρείται να ληφθεί υπόψη η ετερογένεια των περιφερειών ως προς τις ευκαιρίες απασχόλησης, ανεξαρτήτως ατομικών χαρακτηριστικών, οι οποίες διαμορφώνονται από τους παράγοντες που συζητήθηκαν στην επισκόπηση της βιβλιογραφίας.

Τα δεδομένα που χρησιμοποιούνται είναι ατομικά σε τριμηνιαία βάση και προέρχονται από τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ) της ΕΛΣΤΑΤ. Καλύπτουν το σύνολο της χώρας την περίοδο 2004-2014 και παρέχουν πληθώρα πληροφοριών που μπορούν να αξιοποιηθούν. Το δείγμα αποτελείται από άτομα ηλικίας 15-64 ετών τα οποία είτε εργάζονται, είτε αναζητούν εργασία. Αυτό σημαίνει ότι στο δείγμα δεν περιλαμβάνονται οικονομικά μη ενεργά άτομα, όπως π.χ. μαθητές, συνταξιούχοι, νοικοκυρές, κ.ά. Να σημειωθεί ότι οι ΕΕΔ από το 2004 και έπειτα έχουν τη μορφή κυλιόμενης έρευνας (rotating panel), δηλαδή οι συνεντεύξεις επαναλαμβάνονται σε τριμηνιαία βάση στα ίδια νοικοκυριά για έξι συνεχόμενα τρίμηνα, ενώ κάθε τρίμηνο ανανεώνεται το 1/6 του δείγματος. Ο ορισμός της ανεργίας που χρησιμοποιεί η

ΕΛΣΤΑΤ είναι αυτός του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας (ILO) και προϋποθέτει το άτομο να αναζητά ενεργά απασχόληση, να έχει προβεί σε συγκεκριμένες ενέργειες αναζήτησης τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες πριν τη συνέντευξη, να μην έχει εργαστεί με αμοιβή ούτε μία ώρα την εβδομάδα που προηγήθηκε της συνέντευξης και να είναι πρόθυμο να εργαστεί μέσα σε μια βδομάδα, εφόσον του προταθεί απασχόληση¹⁰.

5. Αποτελέσματα

Μιας και στόχος της εργασίας είναι να μελετήσει τη διαφορετική επίδραση της εκπαίδευσης στην πιθανότητα ανεργίας ενός ατόμου σε επίπεδο περιφέρειας και πώς επέδρασε η κρίση σε αυτή, τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 5 εστιάζουν αποκλειστικά σε αυτά¹¹. Η παράθεση των αποτελεσμάτων έχει τη μορφή λόγου πιθανοτήτων (odds ratio) και η ερμηνεία είναι απλή: όταν ο λόγος πιθανοτήτων είναι μεγαλύτερος της μονάδας, η εκπαιδευτική βαθμίδα *ceteris paribus* αυξάνει την πιθανότητα να είναι κάποιος άνεργος σε σύγκριση με την ομάδα αναφοράς, δηλαδή τους απόφοιτους Λυκείου. Το αντίστροφο ισχύει όταν ο λόγος πιθανοτήτων είναι μικρότερος της μονάδας.

Μια προσεκτική παρατήρηση των αποτελεσμάτων οδηγεί σε χρήσιμα συμπεράσματα. Καταρχάς, η σημασία της εκπαίδευσης στην πιθανότητα να είναι κάποιος/α άνεργος/η δεν φαίνεται να είναι μεγάλη, τουλάχιστον όπως προκύπτει από τη στατιστική σημαντικότητα των λόγων πιθανοτήτων. Αυτό σημαίνει ότι, συγκριτικά με τους απόφοιτους Λυκείου, η περισσότερη ή λιγότερη εκπαίδευση δεν φαίνεται να διαφοροποιεί πραγματικά την πιθανότητα να βρει κάποιος απασχόληση. Ενδεικτικά, σχεδόν καμία διαφοροποίηση από τους απόφοιτους Λυκείου ως προς την πιθανότητα ανεργίας δεν φαίνεται να έχουν οι απόφοιτοι Μεταλυκειακών εκπαιδευτικών προγραμμάτων, ενώ, όταν υπάρχει διαφοροποίηση (σε δύο περιφέρειες την περίοδο 2004-2008 και σε μία την περίοδο 2009-2014), είναι σε βάρος τους, δηλαδή η πιθανότητα ανεργίας αυξάνεται. Παρόμοια είναι η εικόνα για τους απόφοιτους ΑΤΕΙ, μόνο που σε αυτή την περίπτωση τουλάχιστον η πιθανότητα ανεργίας είναι χαμηλότερη. Το φαινόμενο οφείλει να προβληματίσει, αν και παρόμοια αποτελέσματα έχουν καταγραφεί και στο παρελθόν και οι ερμηνείες που προτάθηκαν αναφέρονται σε φαινόμενα υπερεκπαίδευσης, στο χαμηλό βαθμό ανταγωνισμού στην αγορά εργασίας που δε φαίνεται

να επιβραβεύει αυτούς με επιθυμητά χαρακτηριστικά, αλλά και σε παράγοντες όπως είναι οι προτιμήσεις των ατόμων που δημιουργούν ακαμψίες και οι άτυποι θεσμοί που συνδέονται με αυτές, όπως τα κοινωνικά δίκτυα (Monastiriotis and Martelli, 2013).

Εστιάζοντας τη διερεύνηση των αποτελεσμάτων στις περιπτώσεις όπου υπάρχει στατιστική σημαντικότητα, καταλήγει κάποιος στη δεύτερη παρατήρηση ότι η πιθανότητα ανεργίας είναι μεγαλύτερη για τους απόφοιτους χαμηλότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων και μειώνεται όσο αυξάνεται η εκπαιδευτική βαθμίδα. Οι διαφορές του υψηλότερου από το χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο ως προς την επίδραση στην πιθανότητα ανεργίας διαφέρουν μεταξύ των περιφερειών, όπως ακριβώς διαφέρουν και οι επιδράσεις καθ' εαυτές. Ενδεικτικά, την περίοδο 2009-2014 οι απόφοιτοι χαμηλότερης του Λυκείου βαθμίδας στην Κρήτη είναι μόλις 1,6 φορές πιο πιθανό να είναι άνεργοι σε σύγκριση με τους απόφοιτους ΑΕΙ, ενώ στην Αττική είναι 2,9 φορές. Συγκρίνοντας τους επιμέρους λόγους πιθανοτήτων, προκύπτει ότι η διαφορά οφείλεται στο ότι οι πρώτοι έχουν πολύ χειρότερες προοπτικές απασχόλησης στην Αττική, ενώ οι δεύτεροι πολύ καλύτερες.

Συγκρίνοντας τις εκπαιδευτικές βαθμίδες μεταξύ τους, προκύπτει ότι οι απόφοιτοι ΑΕΙ έχουν χαμηλότερη πιθανότητα ανεργίας από όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες με εξαίρεση τους κατόχους μεταπτυχιακών τίτλων, πάντοτε στις περιφέρειες με επαρκή αριθμό παρατηρήσεων¹². Επιπλέον, είναι η μοναδική εκπαιδευτική βαθμίδα που φαίνεται να έχει διαχρονικά σταθερή –με την έννοια της στατιστικής σημαντικότητας– αρνητική επίδραση στην πιθανότητα ανεργίας σχεδόν στις περισσότερες περιφέρειες (12/13 την περίοδο 2009-2014). Και πάλι διαπιστώνεται ανομοιογένεια μεταξύ των περιφερειών, καθώς περισσότερο ευνοημένοι εμφανίζονται οι απόφοιτοι ΑΕΙ στα Ιόνια νησιά, στην Ανατολική Μακεδονία & Θράκη και στην Αττική (0,494, 0,530 και 0,546, αντίστοιχα) και λιγότερο ευνοημένοι οι απόφοιτοι στην Πελοπόννησο και την Κρήτη (0,758 και 0,748, αντίστοιχα).

Οι συγκρίσεις μεταξύ των περιφερειών φανερώνουν ότι στις περιφέρειες που περικλείουν μεγάλα αστικά κέντρα, όπως είναι η Αττική με την Αθήνα και η Κεντρική Μακεδονία με τη Θεσσαλονίκη, η εκπαίδευση έχει μεγαλύτερη βαρύτητα. Αυτό προκύπτει τόσο από τη στατιστική σημαντικότητα των λόγων πιθανοτήτων των επιμέρους εκπαιδευτικών βαθμίδων, η οποία επιβε-

10. Ο ορισμός μπορεί εύκολα να γίνει αντικείμενο κριτικής, ειδικά η προϋπόθεση σύμφωνα με την οποία ένα άτομο που εργάζεται πάνω από μία ώρα την εβδομάδα με αμοιβή καταχωρίζεται ως απασχολούμενος. Δεδομένου ότι η πλειονότητα αυτών που εργάζονται μερικώς δηλώνει αδυναμία εύρεσης πλήρους απασχόλησης (Χολέζας, 2015), είναι προφανής ο περιοριστικός χαρακτήρας του ορισμού.

11. Το σύνολο των αποτελεσμάτων είναι διαθέσιμα από το συγγραφέα.

12. Σε λίγες περιπτώσεις η πιθανότητα ανεργίας διαφοροποιείται για τους κατόχους μεταπτυχιακών τίτλων. Είναι πολύ πιθανό αυτό να οφείλεται στον περιορισμένο αριθμό παρατηρήσεων.

βαιώνει ότι η τοπική αγορά εργασίας αξιολογεί θετικά την υψηλότερη εκπαιδευτική επίτευξη, όσο και από τη διασπορά τους. Να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι το μέγεθος της επίδρασης της εκπαίδευσης στην πιθανότητα ανεργίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την παραγωγική διάρθρωση της περιφέρειας, η οποία καθορίζει και το είδος της εργασίας που ζητείται από την αγορά. Για παράδειγμα, η ισχυρή παρουσία του δημόσιου τομέα σε μια περιφέρεια μπορεί να αυξήσει τη ζήτηση για απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, όπως είναι οι γιατροί, οι δάσκαλοι, κ.ά.

Ως προς τις επιπτώσεις της κρίσης, η πιο ενδιαφέρουσα παρατήρηση είναι ότι ο ρόλος της εκπαίδευσης στην πιθανότητα ανεργίας φαίνεται να ενισχύεται. Το συμπέρασμα προκύπτει τόσο από την αύξηση των λόγων πιθανοτήτων που είναι στατιστικά σημαντικοί, όσο και από το μέγεθος της διαφοροποίησης. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι πριν την κρίση οι απόφοιτοι χωρίς απολυτήριο Λυκείου είχαν χειρότερες προοπτικές απασχόλησης σε σχέση με τους απόφοιτους Λυκείου σε επτά περιφέρειες, ενώ στη διάρκεια της κρίσης ο αριθμός των περιφερειών ανέβηκε στις δώδεκα. Ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις όπου η επίδραση μιας βαθμίδας περιορίζεται στη διάρκεια της κρίσης, όπως για παράδειγμα συμβαίνει με τους απόφοιτους Μεταλυκειακών σπουδών στη Στερεά Ελλάδα και τους απόφοιτους ΑΕΙ στο Νότιο Αιγαίο. Κατά κανόνα, όταν η εκπαίδευση είχε στατιστικά σημαντική επίδραση πριν την κρίση, αυτή αυξάνεται στη διάρκεια της κρίσης. Το φαινόμενο είναι ιδιαίτερα εμφανές στην Κεντρική Μακεδονία, την Αττική, αλλά και σε άλλες περιφέρειες.

6. Συμπεράσματα

Οι περιφέρειες εμφανίζουν σημαντικές διαφορές που εντοπίζονται και στις συνθήκες που επικρατούν στις τοπικές αγορές εργασίας με κύριο μέγεθος ενδιαφέροντος την ανεργία. Το φαινόμενο δεν είναι αποκλειστικά ελληνικό, καθώς έχει απασχολήσει πολύ περισσότερο και σε μεγαλύτερη έκταση την έρευνα σε διεθνές επίπεδο. Τα τελευταία χρόνια εξαιτίας της κρίσης το ενδιαφέρον της έρευνας εστιάστηκε στους τρόπους με τους οποίους αντέδρασαν οι περιφέρειες στις εξωγενείς διαταραχές και στον προσδιορισμό των παραγόντων που συνέβαλαν σε αυτό.

Η παρούσα εργασία χρησιμοποιεί ατομικά δεδομένα από τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ την περίοδο 2004-2014. Σκοπός είναι η διερεύνηση των επιδράσεων της εκπαίδευσης στην πιθανότητα ανεργίας, πώς αυτές διαφέρουν μεταξύ των περιφερειών και πώς μεταβλήθηκαν εξαιτίας της ύφεσης που έπληξε με διαφορετικό τρόπο τις ελληνικές περιφέρειες, σύμφωνα πάντοτε με τα ευρήματα προγενέστερων μελετών. Το

δείγμα χωρίστηκε σε δύο υποπεριόδους: την περίοδο πριν την κρίση, 2004-2008, και την περίοδο εξέλιξης της κρίσης, 2009-2014. Τα βασικά συμπεράσματα που μπορούν να εξαχθούν από τα αποτελέσματα της περιγραφικής και οικονομετρικής ανάλυσης είναι σύμφωνα με την ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία και συνοψίζονται στα εξής:

1. Ο ρόλος της εκπαίδευσης στη διαμόρφωση της πιθανότητας ανεργίας είναι σχετικά περιορισμένος, καθώς σε πολλές περιπτώσεις οι συντελεστές και κατ' επέκταση οι λόγοι πιθανότητας είναι στατιστικά μη σημαντικοί.
2. Η επίδραση του πτυχίου ΑΕΙ εμφανίζει τη μεγαλύτερη σταθερότητα διαχρονικά και μειώνει αισθητά την πιθανότητα ανεργίας.
3. Η κρίση φαίνεται ότι ενίσχυσε το ρόλο της εκπαίδευσης στην πιθανότητα ανεργίας, στοιχείο περισσότερο θετικό για αυτούς με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης.
4. Η επίδραση της εκπαίδευσης, όταν είναι στατιστικά σημαντική, διαφέρει μεταξύ των περιφερειών, όπως ακριβώς διαφέρει και το εύρος, δηλαδή η διαφορά στην πιθανότητα ανεργίας μεταξύ ενός απόφοιτου της ανώτερης και ενός της κατώτερης εκπαιδευτικής βαθμίδας.
5. Οι περιφέρειες που περικλείουν μεγάλα αστικά κέντρα, όπως η Αττική και η Κεντρική Μακεδονία, εμφανίζουν μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις στην πιθανότητα ανεργίας εξαιτίας της εκπαίδευσης, πιθανόν λόγω του μεγαλύτερου εύρους των οικονομικών δραστηριοτήτων.

Δεδομένων των συμπερασμάτων που προκύπτουν από τα αποτελέσματα, οφείλει να σταθεί κάποιος στην ενδυνάμωση του ρόλου της εκπαίδευσης, η οποία υποδεικνύει έναν εξορθολογισμό της αγοράς εργασίας στη διάρκεια της κρίσης, με την έννοια ότι η αγορά διακρίνει ευκρινέστερα μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων εκπαίδευσης επιβραβεύοντας αυτούς με τα επιθυμητά εκπαιδευτικά πεδία, παρότι συνεχίζει σε πολλές περιπτώσεις να μην διαδραματίζει το ρόλο που της αντιστοιχεί με βάση την οικονομική θεωρία. Περαιτέρω ανάλυση με αναλυτικότερη πληροφορία για τα επίπεδα εκπαίδευσης, κυρίως τριτοβάθμιας, μπορεί να εντοπίσει ακριβώς ποιες κατευθύνσεις σπουδών ενίσχυσαν το ρόλο τους ως ασπίδα κατά της ανεργίας στη διάρκεια της κρίσης και σε ποιες περιφέρειες. Τέλος, τα αποτελέσματα δεν αναιρούν, αλλά μάλλον ενισχύουν, το γενικό πλαίσιο πολιτικής για τη σύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας μέσω του επανασχεδιασμού των προγραμμάτων σπουδών, με στόχο την καλύτερη σύζευξη προσφοράς και ζήτησης εργασίας, καθώς και την επέκταση της εισαγωγής προγραμμάτων πρακτικής άσκησης και προγραμμάτων συνδυασμού εκπαίδευσης

και εργασίας, με στόχο την ομαλή μετάβαση από την εκπαίδευση στην απασχόληση.

Βιβλιογραφία

Κανελλόπουλος, Ν.Κ., Μητράκος, Θ., Τσακλόγλου, Π. και Ι. Χολέζας (2013). «Οι επιπτώσεις της τρέχουσας κρίσης στις ιδιωτικές αποδόσεις της εκπαίδευσης στην Ελλάδα». Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο* τ.38, σσ. 35-68.

Μητράκος, Θ., Τσακλόγλου, Π. και Ι. Χολέζας (2010). «Προσδιοριστικοί παράγοντες της πιθανότητας ανεργίας των νέων στην Ελλάδα με έμφαση στους απόφοιτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης». Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο* τ.33, σσ. 23-68.

Χολέζας, Ι. (2015). «Βασικά μεγέθη της ελληνικής αγοράς εργασίας». ΚΕΠΕ, *Οικονομικές Εξελίξεις* No. 27, σσ. 31-36.

Bakas, D. and E. Papapetrou (2012). "Unemployment in Greece: Evidence from Greek regions". Bank of Greece Working Paper No. 146.

Bean, C.R. (1994). "European Unemployment: A Survey". *Journal of Economic Literature*, 32, pp. 573-619.

Beenstock M. (1988). *Modelling the Labour Market*. Chapman and Hall, London.

Cholezas, I. and P. Tsakloglou (2009). "The economic impact of immigration in Greece: taking stock of the existing evidence". (2009). *Southeast European and Black Sea Studies*, (9: 1-2), pp. 77-104.

Christopoulos, D.K. (2004). "The relationship between output and unemployment: Evidence from Greek regions". *Regional Science*, 83, pp. 611-620.

Eleftheriou, K. and S. Alexiadis (2010). "A note on the morphology of regional unemployment in Greece". *Economics Bulletin*, 30(4), pp. 2779-2786.

Elhorst, J.P. (2003). "The mystery of regional unemployment differentials; a survey of theoretical and empirical explanations". *Journal of Economic Surveys*, 17, pp. 709-748.

Elhorst J.P. (1995). "Unemployment Disparities between Regions in the European Union". Στο: Armstrong H.W., Vickerman R.W. (eds.), *Convergence and Divergence among European Unions*, pp. 190-200. Pion, London.

European Commission (1999). *Sixth Periodic Report on the Regions*. Brussel/Luxembourg.

Ioannides, M.Y. and G. Petrakos (2000). "Regional disparities in Greece: The performance of Crete, Peloponnese

and Thessaly". EIB Papers, ISSN 0257-7755, 5(1), pp. 30-58. Διαθέσιμο στο: <https://www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/44795/1/319154173.pdf>

Karafolas, S. and A. Alexandrakis (2015). "Unemployment Effects of the Greek Crisis: a Regional Examination". *Procedia Economics and Finance*, 19, pp. 82-90.

Layard, R., Nickell, S., and Jackman, R. (1991). *Unemployment, Macroeconomic Performance and the Labour Market*. University Press, Oxford.

Lolos, S. and E. Papapetrou (2012). "Unemployment Disparities and Persistence: Assessing the Evidence from Greek Regions, 1981-2008". *Regional and Sectoral Economic Studies*, 12(1), pp. 55-76.

Malinvaud, E. (1994). *Diagnosing Unemployment*. Cambridge University Press, Cambridge.

Monastiriotes, V. and A. Martelli (2013). "Beyond Rising Unemployment: Unemployment Risk, Crisis and Regional Adjustments in Greece". Hellenic Observatory European Institute, GreeSE Paper No. 80.

OECD (1994). *The OECD Jobs Study*. Paris, OECD.

Palaskas, T., Psycharis, Y., Rovolis, A., and C. Stoforos (2015). "The asymmetrical impact of the economic crisis on unemployment and welfare in Greek urban economies". *Journal of Economic Geography*, 15(54), pp. 973-1007.

Phelps, E.S. (1994). *Structural Slumps*. Harvard University Press, Cambridge.

Prodromidis, P. (2012). "Modeling Male and Female Employment Policy in Greece from Local Data". *Economic Modelling*, 29(3), pp. 823-839.

Prodromidis, P. (2008). *The Spatial Distribution of Male and Female Employment and Unemployment in Greece*. KEPE Study No. 66, Athens.

Rodokanakis, S. and V. Vlachos (2012). "Measuring the Unemployment Risk in Northern Greece from the LFS Micro-data during the Period 1994-2006". *Review of Economic Analysis*, 4(2), pp. 224-246.

Scarpetta, S. (1996). *Assessing the Role of Labour Market Policies and Institutional Settings on Unemployment: A Cross-Country Study*. OECD Economic Studies, 26, pp. 43-98.

Taylor, J. (1996). "Regional Problems and Policies: A European Perspective". *Australasian Journal of Regional Studies*, 2, pp. 103-131.

Taylor, J. and Bradley, S. (1997). "Unemployment in Europe: A Comparative Analysis of Regional Disparities in Germany, Italy and the UK". *Kyklos*, 50, pp. 221-245.

Ανταγωνιστικότητα στον βιομηχανικό τομέα των χωρών της Ευρωζώνης (ΕΑ19)

Ιωάννα Κωνσταντακοπούλου*,
Γεωργία Σκίντζη*

1. Εισαγωγή

Διαχρονικά, η οικονομική ανάπτυξη κάθε χώρας συναρτάται άμεσα με την πορεία της βιομηχανικής παραγωγής. Ο βιομηχανικός κλάδος περιέχει προϊόντα που διαφέρουν ως προς την τεχνολογική ένταση που ενσωματώνουν κατά τη διαδικασία της παραγωγής τους. Είναι ενδιαφέρον να μελετήσουμε την πορεία των εξαγωγών των προαναφερθέντων προϊόντων και την ανταγωνιστικότητά τους μέσα στην Ευρωζώνη.

Στην Ελλάδα το επίπεδο της βιομηχανικής παραγωγής είναι χαμηλότερο σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης. Η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της βιομηχανικής παραγωγής στην Ελλάδα για το 2014 αντιστοιχούσε στο 8% του ΑΕΠ, ενώ ο αντίστοιχος μέσος όρος των χωρών της Ευρωζώνης ήταν 15% (σύμφωνα με τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας). Επίσης, κατά τη διάρκεια της βαθιάς οικονομικής ύφεσης, παρατηρείται πτώση του δείκτη βιομηχανικής παραγωγής. Ενδεικτικά σημειώνουμε ότι το 2014 η τιμή του δείκτη ήταν 87,77, μειωμένη κατά 25,2% ως προς το 2008, σύμφωνα με τα δεδομένα της ΕΛΣΤΑΤ.

Στο άρθρο αυτό θα εξετάσουμε την εξωστρέφεια του στενού βιομηχανικού τομέα¹ στις χώρες-μέλη της Ευρωζώνης (ΕΑ19) καθώς και την ανταγωνιστικότητα των βιομηχανικών προϊόντων τεχνολογικής έντασης, χρησιμοποιώντας τον δείκτη Αποκαλυπτόμενου Συμμετρικού Συγκριτικού Πλεονεκτήματος. Η αξιολόγηση του δείκτη ανταγωνιστικότητας, που αντανάκλα τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της κάθε χώρας, πραγματοποιείται σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης (ΕΑ19). Τα βιομηχανικά προϊόντα διαχωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες με βάση τον βαθμό τεχνολογικής έντασης: εντάσεως εργασίας και πρώτων υλών, χαμηλής τεχνολογικής έντασης, μεσαίας τεχνολογικής έντασης και υψηλής τεχνολογικής έντασης. Τα βιομηχανικά προϊόντα υψηλής και μεσαίας τεχνολογικής έντασης έχουν ιδιαίτερη σημασία στην οικονομία μιας χώρας καθώς ενσωματώνουν νέες τεχνολογίες και καινοτομίες στην παραγωγική διαδικασία, προσδίδοντας

υψηλή αξία στο παραγόμενο προϊόν και, συνεπώς, στην αξία των εξαγωγών. Επιπλέον, συχνά τα αποτελέσματα της έρευνας και της καινοτομίας στον κλάδο των προϊόντων υψηλής τεχνολογίας διαχέονται από τον εξαγωγικό στον μη-εξαγωγικό τομέα της οικονομίας, με θετικά αποτελέσματα για την ανάπτυξη της κάθε χώρας.

Το δείγμα συντίθεται από τις 19 χώρες της Ευρωζώνης: Ελλάδα, Αυστρία, Βέλγιο, Κύπρος, Εσθονία, Φιλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λετονία, Λιθουανία, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Ολλανδία, Πορτογαλία, Σλοβακία, Σλοβενία και Ισπανία. Εξετάζονται επίσης δύο χρονικές περιόδους: 2000-2008, τα έτη πριν την οικονομική κρίση, και 2009-2014, τα έτη της οικονομικής κρίσης.

Το άρθρο έχει την ακόλουθη δομή: αρχικά εξετάζονται οι εξαγωγικές επιδόσεις των βιομηχανικών προϊόντων κατά τεχνολογική ένταση για την κάθε χώρα της Ευρωζώνης και, σε ένα επόμενο στάδιο, ανιχνεύονται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των βιομηχανικών προϊόντων τεχνολογικής έντασης. Τέλος μελετώνται οι μεταβολές στη δομή των ανταγωνιστικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης.

2. Οι εξαγωγικές επιδόσεις του βιομηχανικού τομέα της Ευρωζώνης

2.1. Βαθμός κάλυψης εξαγωγών

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέταση του δείκτη κάλυψης εξαγωγών (X/M) με βάση τον οποίο ανιχνεύουμε τις πλεονασματικές και ελλειμματικές κατηγορίες των βιομηχανοποιημένων προϊόντων τεχνολογικής έντασης. Ο Πίνακας 1 περιέχει τον δείκτη στις εξεταζόμενες χώρες για τις δύο υποπεριόδους του δείγματός μας. Καταρχήν, διαπιστώνουμε ότι οι ελληνικές εξαγωγές κάλυψαν μόνο το 35% των εισαγωγών των βιομηχανοποιημένων προϊόντων. Σε όλες τις κατηγορίες τεχνολογικής έντασης, οι εξαγωγές υπολείπονται σημαντικά των εισαγωγών. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο δείκτης είναι βελτιωμένος στη δεύτερη υποπερίοδο σε όλες τις κατηγορίες εκτός της κατηγορίας εντάσεως εργασίας και πρώτων υλών, εξαιτίας κυρίως της μείωσης των εισαγωγών. Παρόμοια εικόνα εμφανίζει και η Κύπρος.

Σε αρκετές χώρες της Ευρωζώνης, οι εξαγωγές υπερκαλύπτουν τις εισαγωγές. Ειδικότερα, υψηλό βαθμό κάλυψης εξαγωγών στα βιομηχανικά προϊόντα τεχνολογικής έντασης εμφανίζουν η Γερμανία, η Ιταλία, η Φιλανδία, το Βέλγιο και η Αυστρία. Ακολουθούν, η Ολλανδία, η Ιρλανδία, η Ισπανία, η Σλοβακία και η Σλοβενία.

* Ερευνήτρια Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

1. Ο στενός βιομηχανικός τομέας αφορά κυρίως τη μεταποίηση και τις κατηγορίες (με βάση την Τυποποιημένη Ταξινόμηση του Διεθνούς Εμπορίου (SITC: Standard International Trade Classification): 5 - Χημικά Προϊόντα και Συναφή, 6 - Βιομηχανικά Είδη, 7 - Μηχανήματα και Υλικό Μεταφορών και 8 - Διάφορα Βιομηχανικά Είδη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Δείκτης κάλυψης εξαγωγών

	Εντάσεως εργασίας και πρώτων υλών		Χαμηλής τεχνολογικής έντασης		Μεσαίας τεχνολογικής έντασης		Υψηλής τεχνολογικής έντασης	
	2000-08	2009-14	2000-08	2009-14	2000-08	2009-14	2000-08	2009-14
Αυστρία	1,06	0,95	1,28	1,41	1,13	1,15	0,77	0,87
Βέλγιο	1,15	1,08	1,21	1,20	1,05	0,98	1,11	1,18
Κύπρος	0,11	0,08	0,09	0,11	0,16	0,15	0,23	0,44
Εσθονία	1,27	1,27	0,48	0,75	0,52	0,88	0,72	0,88
Φιλανδία	3,08	2,15	1,75	1,53	1,10	1,17	1,22	0,84
Γαλλία	0,69	0,61	0,96	0,84	1,07	0,93	1,07	1,05
Γερμανία	0,91	0,92	1,37	1,25	2,03	2,03	1,23	1,24
Ελλάδα	0,50	0,43	0,19	0,33	0,16	0,33	0,24	0,33
Ιρλανδία	0,34	0,31	0,85	2,09	0,48	0,63	2,65	3,49
Ιταλία	2,02	1,73	1,33	1,47	1,44	1,71	0,79	0,81
Λετονία	1,04	1,14	0,67	0,93	0,24	0,60	0,30	0,64
Λιθουανία	1,25	1,50	0,55	0,76	0,48	0,88	0,60	0,87
Λουξεμβούργο	1,09	1,01	2,01	2,18	0,81	0,85	0,68	0,64
Μάλτα	0,60	0,23	0,22	0,10	0,70	0,90	1,22	1,41
Ολλανδία	0,76	0,80	0,91	1,00	0,95	1,13	1,12	1,25
Πορτογαλία	1,52	1,55	0,53	0,78	0,65	0,86	0,44	0,48
Σλοβακία	1,27	1,10	1,39	1,23	1,11	1,36	0,65	0,93
Σλοβενία	1,31	1,11	0,88	1,03	1,19	1,36	0,79	1,01
Ισπανία	0,87	0,92	0,83	1,15	0,84	1,16	0,56	0,68

Πηγή: UNComtrade, υπολογισμοί από τις συγγραφείς.

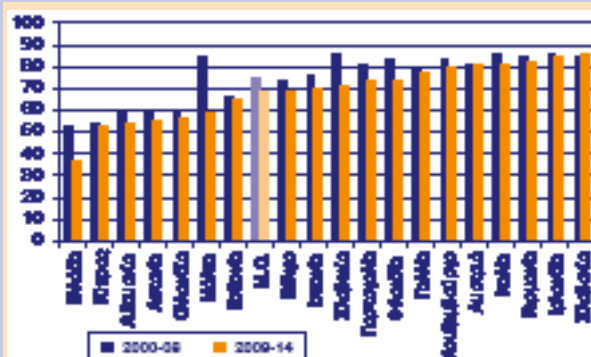
Αναλυτικότερα, στα βιομηχανικά προϊόντα εντάσεως εργασίας και πρώτων υλών, υψηλές εξαγωγικές επιδόσεις σημειώνουν η Φιλανδία, η Ιταλία, η Πορτογαλία, η Εσθονία, η Λετονία, η Σλοβενία και η Σλοβακία. Οι προαναφερθείσες χώρες χειροτερεύουν οριακά τις εξαγωγικές τους επιδόσεις, τη δεύτερη υποπερίοδο. Ενώ, ιδιαίτερα χαμηλές τιμές του δείκτη λαμβάνουν η Κύπρος, η Μάλτα, η Ιρλανδία και η Ελλάδα. Στα προϊόντα χαμηλής τεχνολογικής έντασης, υψηλές τιμές σημειώνει ο δείκτης στο Λουξεμβούργο, στην Ιρλανδία, στη Φιλανδία, στην Ιταλία, στην Αυστρία, και στη Γερμανία. Ενώ παρατηρείται βελτίωση του δείκτη, στη δεύτερη εξεταζόμενη υποπερίοδο. Στα προϊόντα μεσαίας και υψηλής τεχνολογικής έντασης, μεγάλα πλεονάσματα καταγράφονται στις ισχυρότερες οικονομίες της Ευρωζώνης. Εκτός της Γαλλίας και της Φιλανδίας, οι υπόλοιπες χώρες βελτίωσαν τις εξαγωγικές επιδόσεις.

2.2. Διάρθρωση εξαγωγών βιομηχανοποιημένων προϊόντων τεχνολογικής έντασης

Η οικονομική κρίση που εκδηλώθηκε το 2008 είχε σημαντικές επιπτώσεις στην οικονομική δραστηριότητα τόσο της ίδιας της Ευρωζώνης όσο και αρκετών στενών εμπορικών εταίρων της, συνεπώς υπήρξε άμεση

επίδραση στη μεταβλητή των εξαγωγών. Ειδικότερα, στις εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων που μελετούμε καταγράφηκε μείωση των μεριδίων των εξαγωγών σε όλες σχεδόν τις χώρες της Ευρωζώνης, με εξαίρεση τη Σλοβακία, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Αναλυτικότερα, το Διάγραμμα 1 απεικονίζει τους μέσους όρους των μεριδίων εξαγωγών βιομηχανικών

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Μερίδια εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων για τις χώρες της Ευρωζώνης

Πηγή: UNComtrade, υπολογισμοί από τις συγγραφείς.

προϊόντων (εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων ως ποσοστό των συνολικών εξαγωγών της κάθε χώρας) για την κάθε χώρα της Ευρωζώνης στις δύο εξεταζόμενες υποπεριόδους του δείγματος, 2000-2008 και 2009-2014. Διαπιστώνουμε μια μεταβολή της τάξεως του -8,1% για το σύνολο των μεριδίων των εξαγωγών της Ευρωζώνης. Επιπλέον, σε επίπεδο χωρών, παρατηρούμε ότι η Ελλάδα είναι η χώρα που όχι μόνο είχε το μικρότερο μερίδιο εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων τόσο κατά την περίοδο 2000-2008 (52,9%) όσο και κατά την περίοδο 2009-2014 (36,5%), αλλά και αυτή που υπέστη και τη μεγαλύτερη συρρίκνωσή του. Ο μέσος όρος του μεριδίου των εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων για το χρονικό διάστημα 2009-2014 μειώθηκε κατά 31% σε σχέση με τον αντίστοιχο μέσο όρο για το χρονικό διάστημα 2000-2008. Η Μάλτα παρουσίασε τη μεγαλύτερη μείωση μετά την Ελλάδα, κατά 30%, του μεριδίου των εξαγωγών των βιομηχανικών προϊόντων, ενώ, αντίθετα, η Σλοβακία παρουσίασε μικρή αύξηση της τάξης του 1,2%. Οι χώρες που υπέστησαν τη μεγαλύτερη μείωση (πάνω από 8,5%) ήταν η Ελλάδα, η Μάλτα, η Σλοβενία, η Φιλανδία, η Πορτογαλία, η Ισπανία και η Λιθουανία.

Κατά μέσο όρο το μερίδιο εξαγωγών των βιομηχανικών προϊόντων στην Ευρωζώνη μειώθηκε κατά 8% την περίοδο που ακολούθησε την οικονομική κρίση. Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι οι χώρες των οποίων το μερίδιο εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων ήταν μικρότερο από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης υπέστησαν μεγαλύτερη μείωση, κατά μέσο όρο, από τις υπόλοιπες χώρες.

Εν συνεχεία παρουσιάζονται και αναλύονται τα μερίδια των εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων και για τις τέσσερις κατηγορίες, στις χώρες της Ευρωζώνης, ώστε να γίνει κατανοητό πώς η οικονομική κρίση επηρέασε την κάθε κατηγορία ξεχωριστά. Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τους μέσους όρους των μεριδίων εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων κάθε κατηγορίας για τις δύο χρονικές περιόδους που εξετάζουμε, 2000-2008 και 2009-2014.

Στην Ελλάδα τα βιομηχανικά προϊόντα εντάσεως εργασίας αντιστοιχούσαν στο μεγαλύτερο μέρος των εξαγωγών την περίοδο πριν την οικονομική κρίση και ακολουθούνταν από τα προϊόντα υψηλής, μεσαίας και χαμηλής τεχνολογικής έντασης. Κατά τη δεύτερη υπό εξέταση περίοδο τα μερίδια και των τεσσάρων κατη-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Μερίδια εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων (για τις βασικές κατηγορίες βιομηχανικών προϊόντων) για τις χρονικές περιόδους 2000-2008 και 2009-2010

	Εντάσεως εργασίας και πρώτων υλών		Χαμηλής τεχνολογικής έντασης		Μεσαίας τεχνολογικής έντασης		Υψηλής τεχνολογικής έντασης	
	2000-08	2009-14	2000-08	2009-14	2000-08	2009-14	2000-08	2009-14
Αυστρία	13,67	11,31	11,66	13,02	36,61	35,07	18,78	21,19
Βέλγιο	9,81	7,73	7,34	6,92	23,69	19,69	32,37	34,79
Γαλλία	8,95	7,88	7,55	6,99	31,30	27,08	32,36	35,66
Γερμανία	7,69	6,89	7,42	7,37	41,37	40,43	27,95	27,45
Ελλάδα	18,52	8,45	6,61	5,55	10,24	7,78	17,51	14,75
Εσθονία	19,63	13,86	7,20	6,86	18,11	22,96	20,73	20,78
Ιρλανδία	1,75	1,41	2,99	4,97	5,84	5,27	75,04	73,05
Ισπανία	12,53	11,48	8,74	8,38	36,56	31,13	18,49	18,52
Ιταλία	21,94	18,03	10,42	10,64	34,72	33,53	18,91	19,12
Κύπρος	7,69	3,94	3,30	3,24	19,39	9,36	23,83	36,36
Λετονία	25,31	14,68	11,47	10,27	10,95	13,73	10,84	16,68
Λιθουανία	20,35	14,33	6,97	5,13	15,73	16,77	16,38	18,00
Λουξεμβούργο	12,26	11,48	25,61	24,99	21,02	23,13	24,34	19,93
Μάλτα	7,11	2,42	5,48	3,33	14,07	12,16	57,32	40,92
Ολλανδία	5,52	4,84	5,16	5,78	14,37	14,16	33,97	31,75
Πορτογαλία	31,12	25,97	6,08	7,42	27,10	25,37	16,33	14,14
Σλοβακία	15,26	9,42	13,51	10,44	40,33	41,76	15,79	24,33
Σλοβενία	19,76	10,43	10,15	8,24	39,08	33,29	17,35	18,65
Φιλανδία	20,48	17,19	10,53	10,82	23,58	25,96	28,74	19,45
Μ.Ο.	14,70	10,62	8,85	8,44	24,43	23,09	26,69	26,61

Πηγή: UNComtrade, υπολογισμοί από τις συγγραφείς.

γοριών μειώθηκαν. Το μερίδιο των προϊόντων υψηλής τεχνολογίας μειώθηκε πολύ λιγότερο σε σύγκριση με το μερίδιο των προϊόντων εντάσεως εργασίας. Την περίοδο 2009-2014 το μεγαλύτερο μερίδιο των εξαγωγών αφορά βιομηχανικά προϊόντα υψηλής τεχνολογίας, ακολουθούν τα προϊόντα εντάσεως εργασίας, μεσαίας και χαμηλής τεχνολογικής έντασης. Αντίθετα στην Ευρωζώνη, και στις δύο χρονικές περιόδους, το μεγαλύτερο μερίδιο εξαγωγών αφορά τα προϊόντα υψηλής τεχνολογικής έντασης και ακολουθούν τα προϊόντα μεσαίας τεχνολογικής έντασης, τα προϊόντα εντάσεως εργασίας και, τέλος, τα προϊόντα χαμηλής τεχνολογικής έντασης. Η οικονομική κρίση δεν φαίνεται να επηρέασε την κατάταξη των μεριδίων των τεσσάρων κατηγοριών βιομηχανικών προϊόντων, μείωσε όμως τα μερίδια των χωρών σε αρκετές χώρες. Αξίζει να σημειωθεί ότι το μερίδιο των εξαγωγών της Ελλάδας που αντιστοιχεί σε προϊόντα εντάσεως εργασίας είναι πάνω από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης, ενώ αντίθετα τα μερίδια εξαγωγών που αντιστοιχούν σε προϊόντα χαμηλής, μεσαίας και υψηλής τεχνολογικής έντασης είναι μικρότερα από τους αντίστοιχους μέσους όρους της Ευρωζώνης. Το γεγονός αυτό αποτελεί μία ένδειξη ότι η χώρα μας υστερεί στον τομέα των προϊόντων τεχνολογικής έντασης ακόμα και στα προϊόντα χαμηλής τεχνολογικής έντασης.

Επιπλέον, οι ισχυρές οικονομίες της Ευρωζώνης εξαγωγουν βιομηχανικά προϊόντα μεσαίας και υψηλής τεχνολογικής έντασης. Ειδικότερα, η Γαλλία, η Γερμανία, η Αυστρία, το Βέλγιο, η Σλοβακία και η Ισπανία στηρίζουν τις εξαγωγές τους σε προϊόντα κυρίως μεσαίας αλλά και υψηλής τεχνολογικής έντασης. Ενώ σημαντικά είναι και τα μερίδια εξαγωγών υψηλής έντασης στην Ιρλανδία, στη Μάλτα και στην Κύπρο. Κατά τη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης, τα μερίδια των εξαγωγών υψηλής έντασης διατήρησαν τα μερίδιά τους στην πλειονότητα των χωρών. Εξάιρεση αποτελεί η Φιλανδία με πτώση της τάξεως του 32,3%, η Πορτογαλία με κάμψη της τάξεως του 13,4%, η Ολλανδία με -6,5% και η Μάλτα και το Λουξεμβούργο.

Τέλος, η κατηγορία που υπέστη τις μεγαλύτερες απώλειες σε όρους μεριδίων εξαγωγών τεχνολογικής έντασης, είναι η κατηγορία με τη μικρότερη τεχνολογική ένταση, με δραματική συρρίκνωση των μεριδίων σε μικρές οικονομίες.

3. Η εξέλιξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων στον βιομηχανικό τομέα της Ευρωζώνης

3.1. Μεθοδολογία

Για την αξιολόγηση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, χρησιμοποιούμε τον δείκτη ανταγωνιστικότητας, όπως είναι το αποκαλυπτόμενο συγκριτικό πλεονέκτημα.

Ο Balassa (1965) πρότεινε έναν τέτοιο δείκτη για τη μέτρηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος μιας χώρας. Η τρέχουσα εμπειρική μελέτη βασίζεται στη συγκεκριμένη μεθοδολογία, εφαρμόζοντας το Δείκτη Αποκαλυπτόμενου Συμμετρικού Συγκριτικού Πλεονεκτήματος (Revealed Symmetric Comparative Advantage - RSCA), όπως έχει προταθεί από τον Laursen (1998, 2000) καθώς και από τους Dalum, Laursen and Villumsen (1998), ως ένας δείκτης συγκριτικού πλεονεκτήματος. Ο δείκτης RSCA αποτελεί μετασχηματισμό του Δείκτη Αποκαλυπτόμενου Συγκριτικού Πλεονεκτήματος (RCA, δείκτη Balassa). Ο RSCA δείκτης έχει την ακόλουθη μορφή:

$$RSCA_i = (RCA_i - 1) / (RCA_i + 1) \quad (1)$$

$$RCA_i = \frac{x_i / \sum_j x_j}{\sum_i x_i / \sum_i \sum_j x_j},$$

όπου

$RSCA_i$ αντιπροσωπεύει το αποκαλυπτόμενο συγκριτικό πλεονέκτημα της χώρας i για τον κλάδο ή προϊόν j ,

x_j είναι οι εξαγωγές της χώρας i για το προϊόν ή κλάδο j , προς την EA19,

$\sum_j x_j$ είναι το σύνολο των εξαγωγών της χώρας i ,

$\sum_i x_j$ είναι το σύνολο όλων των εξαγωγών της EA19 για το προϊόν ή κλάδο j ,

$\sum_i \sum_j x_j$ είναι το σύνολο όλων των εξαγωγών.

Η ερμηνεία του δείκτη RSCA είναι παρόμοια με αυτή του παραδοσιακού δείκτη, εκτός ότι οι τιμές κυμαίνονται μεταξύ $[-1, 1]$, για $0 \leq RSCA_i \leq 1$ συνεπάγεται ότι η χώρα i έχει συγκριτικό πλεονέκτημα για το προϊόν ή κλάδο j , ενώ όταν $-1 \leq RSCA_i \leq 0$ συνεπάγεται ότι η χώρα i έχει συγκριτικό μειονέκτημα για το εξεταζόμενο προϊόν ή κλάδο j .

3.2. Αποτελέσματα

Ο Πίνακας 3 παρουσιάζει τον μέσο όρο του Δείκτη Αποκαλυπτόμενου Συμμετρικού Συγκριτικού Πλεονεκτήματος για τις δύο υπό εξέταση χρονικές περιόδους και για κάθε κατηγορία βιομηχανικού προϊόντος. Εξετάζοντας τα προϊόντα εντάσεως εργασίας και πρώτων υλών, παρατηρούμε ότι οκτώ χώρες (Αυστρία, Εσθονία, Ιταλία, Λετονία, Λιθουανία, Πορτογαλία, Σλοβενία και Φιλανδία) είχαν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στα προϊόντα αυτά την περίοδο πριν την οικονομική κρίση και διατήρησαν το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα και την επόμενη περίοδο. Αντίθετα, η Ελλάδα και η Σλοβακία είναι οι χώρες που απώλεσαν το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα κατά

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Μέσος όρος του Δείκτη Αποκαλυπτόμενου Συγκριτικού Πλεονεκτήματος για δύο περιόδους 2000-2008 και 2009-2014, για τις χώρες της Ευρωζώνης

	Εντάσεως εργασίας και πρώτων υλών		Χαμηλής τεχνολογικής έντασης		Μεσαίας τεχνολογικής έντασης		Υψηλής τεχνολογικής έντασης	
	2000-08	2009-14	2000-08	2009-14	2000-08	2009-14	2000-08	2009-14
Αυστρία	0,018	0,087	0,200	0,266	0,227	0,230	-0,152	-0,120
Βέλγιο	-0,085	-0,010	0,056	0,023	0,041	-0,058	0,169	0,180
Γαλλία	-0,176	-0,085	0,038	0,026	0,202	0,135	0,090	0,133
Γερμανία	-0,205	-0,073	-0,021	0,008	0,240	0,206	0,111	0,109
Ελλάδα	0,170	-0,006	-0,183	-0,253	-0,367	-0,367	-0,148	-0,076
Εσθονία	0,185	0,199	-0,066	0,003	-0,032	0,099	-0,003	-0,322
Ιρλανδία	-0,815	-0,750	-0,556	-0,283	-0,540	-0,579	0,545	0,521
Ισπανία	-0,049	0,096	0,017	0,017	0,285	0,239	-0,122	-0,131
Ιταλία	0,192	0,275	0,180	0,218	0,218	0,191	-0,086	-0,070
Κύπρος	-0,145	-0,390	-0,219	-0,368	-0,353	-0,355	0,177	0,356
Λετονία	0,317	0,200	0,094	-0,029	-0,275	-0,143	-0,248	-0,100
Λιθουανία	0,182	0,109	-0,131	-0,245	-0,248	-0,321	-0,109	-0,069
Λουξεμβούργο	-0,033	0,087	0,510	0,470	-0,016	0,028	0,003	-0,061
Μάλτα	-0,081	-0,341	-0,073	-0,213	0,027	0,105	0,321	0,176
Ολλανδία	-0,365	-0,260	-0,200	-0,113	-0,258	-0,273	0,165	0,126
Πορτογαλία	0,356	0,453	-0,084	-0,031	0,142	0,111	-0,187	-0,240
Σλοβακία	0,070	-0,017	0,130	0,085	0,371	0,381	-0,228	-0,018
Σλοβενία	0,195	0,125	0,156	0,154	0,346	0,355	-0,351	-0,236
Φιλανδία	0,269	0,302	0,153	0,266	-0,008	0,016	0,054	-0,160

Πηγή: UNComtrade, υπολογισμοί από τις συγγραφείς.

τη δεύτερη χρονική περίοδο (2009-2014), ενώ η Ισπανία και το Λουξεμβούργο κατάφεραν να μετατρέψουν το ανταγωνιστικό μειονέκτημα σε πλεονέκτημα κατά τη δεύτερη περίοδο.

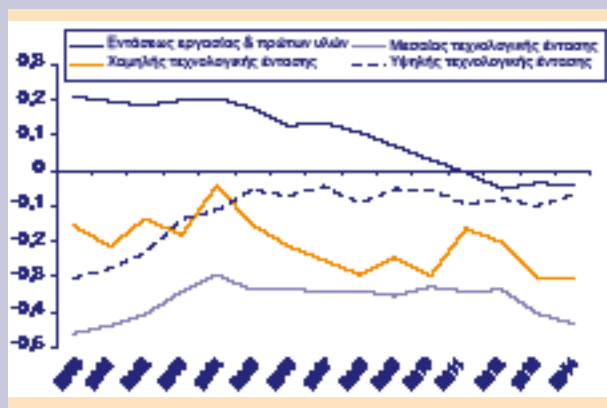
Αναφορικά με τα προϊόντα χαμηλής τεχνολογικής έντασης, παρατηρούμε ότι η Αυστρία, το Βέλγιο, η Γαλλία, η Ισπανία, η Ιταλία, το Λουξεμβούργο, η Σλοβακία, η Σλοβενία και η Φιλανδία διατηρούν και στις δύο περιόδους το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα που διαθέτουν. Η Λετονία είναι η μόνη χώρα η οποία χάνει το ανταγωνιστικό της πλεονέκτημα σε αυτή την κατηγορία προϊόντων, ενώ η Γερμανία και η Εσθονία, έστω και οριακά, μετατρέπουν το ανταγωνιστικό τους μειονέκτημα σε πλεονέκτημα. Αναφορικά με τα προϊόντα μεσαίας τεχνολογικής έντασης, εννιά χώρες της Ευρωζώνης (Αυστρία, Γαλλία, Γερμανία, Ισπανία, Ιταλία, Μάλτα, Πορτογαλία, Σλοβακία και Σλοβενία) διατηρούν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα που διαθέτουν και στις δύο υπό εξέταση περιόδους. Το Βέλγιο είναι η μόνη χώρα που χάνει το ανταγωνιστικό της πλεονέκτημα κατά τη δεύτερη περίοδο, ενώ η Εσθονία, το Λουξεμβούργο και η Φιλανδία αποκτούν

ανταγωνιστικό πλεονέκτημα τη δεύτερη περίοδο, ενώ είχαν συγκριτικό μειονέκτημα κατά την πρώτη χρονική περίοδο. Επτά χώρες της Ευρωζώνης (Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Ιρλανδία, Κύπρος, Μάλτα και Ολλανδία) είχαν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στα προϊόντα υψηλής τεχνολογικής έντασης κατά την περίοδο 2000-2008 και κατάφεραν να το διατηρήσουν και κατά την επόμενη χρονική περίοδο 2009-2014. Το Λουξεμβούργο και η Φιλανδία έχασαν το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα κατά τη δεύτερη χρονική περίοδο, ενώ καμία χώρα δεν κατάφερε να μετατρέψει το ανταγωνιστικό της μειονέκτημα σε πλεονέκτημα.

Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα που δεν διαθέτει κανένα συγκριτικό πλεονέκτημα σε καμία από τις τρεις κατηγορίες βιομηχανικών προϊόντων τεχνολογικής έντασης, ενώ το πλεονέκτημα που διέθετε στα βιομηχανικά προϊόντα εντάσεως εργασίας και πρώτων υλών κατά την περίοδο 2000-2008 το χάνει την επόμενη χρονική περίοδο 2009-2014. Αντίθετα, άλλες χώρες που επίσης αντιμετώπισαν έντονη οικονομική κρίση διατήρησαν τα ανταγωνιστικά τους πλεονεκτήματα, όπως η Ιρλανδία

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Διαχρονική εξέλιξη του Δείκτη Αποκαλυπτόμενου Συγκριτικού Πλεονεκτήματος για τις τέσσερις κατηγορίες βιομηχανικών προϊόντων στην Ελλάδα από το 2000 έως το 2014

(στα προϊόντα υψηλής τεχνολογικής έντασης), η Κύπρος (στα προϊόντα υψηλής τεχνολογικής έντασης), η Πορτογαλία (στα προϊόντα εντάσεως εργασίας και πρώτων υλών και στα προϊόντα μεσαίας τεχνολογικής έντασης). Ιδιαίτερα η Ισπανία όχι μόνο διατήρησε το ανταγωνιστικό της πλεονέκτημα στα προϊόντα χαμηλής και μεσαίας τεχνολογικής έντασης, αλλά μετέτρεψε και το ανταγωνιστικό μειονέκτημα που είχε στα προϊόντα εντάσεως εργασίας σε πλεονέκτημα κατά τη δεύτερη υπό εξέταση περίοδο.

Στο Διάγραμμα 2 παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη του Δείκτη Αποκαλυπτόμενου Συγκριτικού Πλεονεκτήματος και για τις τέσσερις κατηγορίες βιομηχανικών προϊόντων στην Ελλάδα από το 2000 έως το 2014. Παρατηρούμε ότι η Ελλάδα στα δεκαπέντε έτη που παρουσιάζονται είχε συγκριτικό πλεονέκτημα μόνο στα βιομηχανικά προϊόντα εντάσεως εργασίας και πρώτων υλών, το οποίο όμως σταδιακά μειωνόταν μέχρι το 2010, ενώ από το 2011 και ύστερα το πλεονέκτημα μετατρέπεται σε μειονέκτημα. Στα προϊόντα τεχνολογικής έντασης η χώρα μας έχει σταθερά ανταγωνιστικό μειονέκτημα και στις τρεις κατηγορίες. Αν και το ανταγωνιστικό μειονέκτημα αυτό φαίνεται να μειώνεται (σε απόλυτες τιμές) σε ό,τι αφορά τα προϊόντα υψηλής τεχνολογικής έντασης, δεν φτάνει στο σημείο να μετατραπεί σε πλεονέκτημα.

4. Συμπεράσματα

Στο άρθρο αυτό εξετάζουμε την ανταγωνιστικότητα των εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων τεχνολογικής έντασης, στις χώρες μέλη της Ευρωζώνης. Αρχικά εξετάζουμε τις εξαγωγικές επιδόσεις των χωρών. Η

Ελλάδα εμφανίζει μεγάλες ανισορροπίες στο ισοζύγιο των βιομηχανοποιημένων προϊόντων τεχνολογικής έντασης. Η Γερμανία, η Ιταλία, η Γαλλία, η Φιλανδία, η Ιρλανδία και η Αυστρία καταγράφουν τα υψηλότερα πλεονάσματα στα βιομηχανικά προϊόντα τεχνολογικής έντασης. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, το ισοζύγιο των προαναφερθέντων προϊόντων σε όλες οι κατηγορίες τεχνολογικής έντασης, εκτός των βιομηχανικών προϊόντων εντάσεως εργασίας και πρώτων υλών, στην πλειονότητα των χωρών εμφάνισε οριακή βελτίωση.

Όσο αφορά τις εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων, καταγράφηκε μείωση των μεριδίων των εξαγωγών σε όλες σχεδόν τις χώρες της Ευρωζώνης, με εξαίρεση τη Σλοβακία, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Επίσης, η κατηγορία που υπέστη τις μεγαλύτερες απώλειες σε όρους μεριδίων εξαγωγών τεχνολογικής έντασης είναι η κατηγορία με τη μικρότερη τεχνολογική ένταση, με δραματική συρρίκνωση των μεριδίων σε μικρές οικονομίες. Σε επίπεδο χωρών, παρατηρούμε ότι η Ελλάδα είναι η χώρα που όχι μόνο είχε το μικρότερο μερίδιο εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων διαχρονικά, αλλά υπέστη και τη μεγαλύτερη συρρίκνωσή του κατά τη διάρκεια της κρίσης. Όσο αφορά τη διάρθρωση των ελληνικών βιομηχανικών προϊόντων, διαπιστώνουμε ότι υστερεί στον τομέα των προϊόντων τεχνολογικής έντασης, ακόμα και στα προϊόντα χαμηλής τεχνολογικής έντασης. Αντίθετα, οι ισχυρές οικονομίες της Ευρωζώνης εξαγουν βιομηχανικά προϊόντα μεσαίας και υψηλής τεχνολογικής έντασης. Ειδικότερα, η Γαλλία, η Γερμανία, η Αυστρία, το Βέλγιο, η Σλοβακία και η Ισπανία στηρίζουν τις εξαγωγές τους σε προϊόντα κυρίως μεσαίας αλλά και υψηλής τεχνολογικής έντασης, τα οποία διατήρησε την περίοδο 2009-14 η πλειονότητα των χωρών.

Όλες οι χώρες της Ευρωζώνης έχουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε τουλάχιστον μία από τις τρεις κατηγορίες βιομηχανικών προϊόντων τεχνολογικής έντασης, με εξαίρεση την Ελλάδα. Δυστυχώς η χώρα μας απώλεσε και το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα που διέθετε την περίοδο πριν την οικονομική κρίση στα βιομηχανικά προϊόντα εντάσεως εργασίας και πρώτων υλών. Στην πλειονότητά τους η οικονομική κρίση δεν φαίνεται να επηρέασε τις χώρες της Ευρωζώνης αναφορικά με τα ανταγωνιστικά τους πλεονεκτήματα. Η Ελλάδα και η Λετονία είναι οι μόνες χώρες που έχασαν το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα σε μία κατηγορία βιομηχανικών προϊόντων, χωρίς να το κερδίσουν σε κάποια άλλη κατηγορία. Αντίθετα, η Γερμανία, η Εσθονία και η Ισπανία απέκτησαν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα την περίοδο που ακολούθησε την οικονομική κρίση σε κατηγορίες προϊόντων που πριν την κρίση είχαν ανταγωνιστικό μειονέκτημα.

Βιβλιογραφία

- Balassa B. (1965). "Trade liberalisation and "revealed" comparative advantage". *Manchester School* 33: 99-123.
- Dalum, B., Laursen, K., and G. Villumsen (1998) "Structural Change in OECD Export Specialization Patterns: de-specialization and 'stickiness'," *International Review of Applied Economics* 12 (3): 422-443.
- Laursen, K. (1998). "Revealed Comparative Advantage and the Alternatives as Measures of International Specialization." DRUID Working Paper 98-30. Copenhagen.
- Laursen, K. (2000). *Trade Specialization, Technology and Economic Growth: Theory and Evidence from Advanced Countries*, Cheltenham: Edward Elgar.

Μια νέα υπόθεση διαμόρφωσης προσδοκιών σε μακροοικονομικό επίπεδο: η Υπόθεση Επιδραστικών Προσδοκιών¹

Αλέκος Παπαδόπουλος*

1. Εισαγωγή

Η διεθνής οικονομική αναταραχή που ξεκίνησε το 2008 εμφανίστηκε ως “κρίση προσδοκιών”: ως προς τη φερεγγυότητα ιδιωτών και ακολούθως ολόκληρων δημοσίων τομέων, αλλά και ως προς την αξία περιουσιακών στοιχείων. Επιπροσθέτως, ανέδειξε την αυξανόμενη σπουδαιότητα του χρηματοοικονομικού τομέα της οικονομίας για τις μακροοικονομικές εξελίξεις, ενός τομέα όπου οι προσδοκίες κυριαρχούν.

Στην εργασία αυτή παρουσιάζουμε για πρώτη φορά μια νέα υπόθεση διαμόρφωσης προσδοκιών, με την ονομασία “Υπόθεση Επιδραστικών Προσδοκιών” (ΥΕΠ), με στόχο να προσφέρουμε ένα νέο γενικής εφαρμογής εργαλείο στα οικονομικά μοντέλα προκειμένου να απεικονίζουν και να αναλύουν επαρκέστερα οικονομίες σε μεταβατικό στάδιο, καθώς και τις βραχυχρόνιες και μεσοχρόνιες διακυμάνσεις μιας οικονομίας της αγοράς.

Κάθε νέα θεμελιώδης υπόθεση, προκειμένου να είναι επιστημονικά βάσιμη αλλά και χρήσιμη, πρέπει να ικανοποιεί τρία ζητούμενα:

- Θα πρέπει να βασίζεται σε εύλογα επιχειρήματα ή και σε εμπειρικά στοιχεία.
- Θα πρέπει να παράγει θεωρητικά αποτελέσματα διαφορετικά από εκείνα των προκατόχων της.
- Αυτά τα νέα θεωρητικά αποτελέσματα θα πρέπει να είναι συμβατά με τα εμπειρικά δεδομένα.

Εστιάζουμε στη μακροοικονομική θεωρία, κατά συνέπεια η κατασκευή της ΥΕΠ λαμβάνει υπόψη της ότι τελικός σκοπός είναι η συνάθροιση των ατομικών προσδοκιών περί οικονομικών θεμάτων και η παρουσία τους στα μακροοικονομικά υποδείγματα. Δεν αντιμετωπίζουμε την ΥΕΠ ως μια γενική υπόθεση για το πώς τα άτομα επεξεργάζονται την πληροφορία και σχηματίζουν προσδοκίες για οποιοδήποτε θέμα [όπως π.χ. είναι η υπόθεση “Rational Inattention” του Sims (2003)]. Παρ’ όλα αυτά, η ΥΕΠ είναι πλήρως μικρο-θεμελιωμένη, υπό την έννοια

ότι ξεκινά από συγκεκριμένες υποθέσεις στο επίπεδο του ατόμου και εξάγει τις συνέπειες των υποθέσεων αυτών για τη μακροοικονομική προσδοκία ως προς μια μακροοικονομική μεταβλητή, που είναι και η μεταβλητή προσδοκιών που αλληλεπιδρά με τα καθαυτό μακροοικονομικά μεγέθη.

Στην ενότητα 2, καταγράφουμε τη βασική επιχειρηματολογία που οδηγεί στην ΥΕΠ. Στην ενότητα 3 επιλύουμε ένα απλό μοντέλο προσφοράς και ζήτησης, και αντιπαραθέτουμε τη λύση υπό την ΥΕΠ με την –εμφανώς διαφορετική– λύση που προκύπτει αν εφαρμόσουμε την Υπόθεση Ορθολογικών Προσδοκιών (ΥΟΠ). Η ενότητα 4 περιέχει ενδεικτικά οικονομετρικά στοιχεία που δείχνουν ότι τα θεωρητικά αποτελέσματα υπό την ΥΕΠ είναι συμβατά με τα εμπειρικά δεδομένα.

2. Μακροοικονομικές προσδοκίες και μεταβλητές: η Υπόθεση Επιδραστικών Προσδοκιών

Στα πλαίσια μιας οικονομίας, διακρίνουμε τρία είδη μακροοικονομικών μεταβλητών: “Μακρο-αθροιστές” όπως το εισόδημα, η κατανάλωση κ.λπ., που ορίζονται ως το άθροισμα των επιμέρους ανάλογων ατομικών μεταβλητών: “Μακρο-δείκτες”, που είναι σταθμικοί μέσοι όροι των ατομικών δεικτών (όπως ο πληθωρισμός ή τα επιτόκια)· και “Κυβερνητικές μεταβλητές”, που σε μεγάλο βαθμό επηρεάζονται και ελέγχονται από μικρό αριθμό κέντρων απόφασης, ή και ένα μόνο. Η μελέτη διαμόρφωσης προσδοκιών αναφορικά με την τρίτη κατηγορία απαιτεί εξαρχής στρατηγική ανάλυση, και είναι πέραν των στόχων της παρούσας εργασίας. Περιοριζόμαστε λοιπόν στις άλλες δύο κατηγορίες.

2.1. Η μακροοικονομική προσδοκία επί των μακρο-αθροιστών

2.1.1. Ορισμός

Ένας μακρο-αθροιστής ορίζεται ως το άθροισμα των αντίστοιχων ατομικών μεταβλητών. Σε μια οικονομία με n άτομα και για τη χρονική περίοδο t έχουμε $Y_t \equiv \sum_{i=1}^n Y_{it}$ όπου τα μικρά γράμματα συμβολίζουν τις ατομικές μεταβλητές. Κάθε άτομο τελικά ενδιαφέρεται για το πώς θα εξελιχθεί η προσωπική του τύχη, και κατά συνέπεια ενδιαφέρεται να σχηματίσει προσδοκίες και προβλέψεις επί της ατομικής του μεταβλητής $y_{i,t+1}$, έστω $y_{i,t+1}^e$ (εξετάζουμε μόνο προβλέψεις μιας περιόδου στο μέλλον). Επιτρέπουμε στα άτομα να έχουν διαφορετικά σύνολα πληροφοριών, έστω I_{it} για κάθε i .

* Υποψήφιος Διδάκτορας, Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

1. Η παρούσα εργασία περιέχει αποτελέσματα από την υπό εξέλιξη διδακτορική μου διατριβή με τίτλο «Essays on Expectations, Asset Markets, and Economic Crises», η οποία εκπονείται στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών υπό την επίβλεψη του καθηγητή Γιώργου Αλογοσκούφη.

Είναι φυσικό να ορίσουμε τη μακροοικονομική προσδοκία ανάλογα με το πώς ορίζεται ο ίδιος ο μακρο-αθροιστής, ως το άθροισμα των ατομικών προσδοκιών:

$$Y_{t+1}^o \equiv \sum_{i=1}^n y_{i,t+1}^o \quad [1]$$

Εκ κατασκευής, η μακροοικονομική προσδοκία Y_{t+1}^o είναι μη-παρατηρήσιμη αλλά και μια προσδοκία την οποία κανείς ατομικά δεν χρησιμοποιεί, σε πλήρη αναλογία με τους μακρο-αθροιστές όπως το συνολικό εισόδημα και τη συνολική κατανάλωση, που αποτελούν το ακούσιο συνολικό αποτέλεσμα αποκεντρωμένων ενεργειών.

Το άτομο αναγνωρίζει ότι η εξέλιξη της μακρο-μεταβλητής έχει σημασία *καθ'αυτή*, διότι θα επηρεάσει την εξέλιξη της ατομικής μεταβλητής. Αν παραδείγματος χάριν η μακρο-μεταβλητή τείνει να μεγεθυνθεί, αυτό θα δημιουργήσει μια αυτόνομη τάση μεγέθυνσης της αντίστοιχης ατομικής μεταβλητής (ανεξάρτητα από άλλες επιδράσεις που μπορεί να έχουν και αντίθετη φορά). Αυτή είναι μια σχέση που απορρέει από το εμπειρικό φαινόμενο των Οικονομικών Κύκλων. Επομένως είναι λογικό να υποθέσουμε ότι το άτομο με κάποιο τρόπο διαμορφώνει προσδοκίες και για την εξέλιξη της μακρο-μεταβλητής, που με τη σειρά τους θα επηρεάσουν την προσδοκία που τελικά θα διαμορφώσει επί της ατομικής του μεταβλητής.

2.1.2. Προβλέποντας τη μακρο-μεταβλητή

Μια κρίσιμη παρατήρηση στην κατασκευή της ΥΕΠ είναι ότι τα άτομα δεν διαμορφώνουν “απευθείας” προσδοκίες επί των μακροοικονομικών μεταβλητών, υπό την έννοια ότι δεν επεξεργάζονται πρωτογενή ποιοτικά και ποσοτικά οικονομικά και άλλα στοιχεία προκειμένου να προβλέψουν τη μακρο-μεταβλητή. Και αυτό διότι δεν έχουν ούτε τις γνώσεις, ούτε τον χρόνο, αλλά ούτε και την πρόσβαση στα στοιχεία αυτά, για μια τέτοια δραστηριότητα. Αυτό μπορεί να μοιάζει ως επιχείρημα περί της “περιορισμένης ορθολογικότητας” των ατόμων (bounded rationality), όμως, υποστηρίζουμε ότι, αντιθέτως, αποτελεί στην πραγματικότητα μια επιλογή που βελτιστοποιεί την αποτελεσματικότητα, και άρα είναι πλήρως ορθολογική, δεδομένου ότι είναι μία ακόμη υλοποίηση της αρχής της κατανομής εργασιών και της εξειδίκευσης, η οποία αποφέρει οφέλη αποτελεσματικότητας. Τα περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες που καταναλώνει ένα άτομο δεν τα παράγει και τα προσφέρει το ίδιο στον εαυτό του, αλλά τα λαμβάνει από άλλα άτομα που εξειδικεύονται στην παραγωγή τους. Η πρόβλεψη κάτι τόσο σύνθετου όσο μια μακροοικονομική μεταβλητή, δεν δικαιολογείται να μην εμπύπτει σε αυτού του είδους την κατανομή εργασιών και την εξειδίκευση.

Βεβαίως, τα άτομα γνωρίζουν το οικονομικό τους περιβάλλον. Όμως είναι άλλο πράγμα να γνωρίζει κανείς το μικρο-περιβάλλον του, ή έστω το μακρο-περιβάλλον στη στατική του διάσταση (δηλαδή τους νόμους, τα ήθη κ.λπ.), και εντελώς διαφορετικό, και πολύ πιο δύσκολο, να γνωρίζει πώς θα εξελιχθεί το μακρο-περιβάλλον².

Άλλωστε η εξειδίκευση στην πρόβλεψη μακροοικονομικών μεταβλητών είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται στην πράξη. Υπάρχουν οντότητες (οργανισμοί ή/και άτομα), τα οποία δημοσιεύουν τις προβλέψεις τους για τα μακροοικονομικά μεγέθη. Αυτές οι οντότητες, τα Κέντρα Προβλέψεων, διαθέτουν κάποιο βαθμό αξιοπιστίας, είτε λόγω επιστημονικού υποβάθρου είτε διότι θεωρείται ότι διαθέτουν μη-δημόσια πληροφορία σε σχέση με τις εξελίξεις στην οικονομία. Κατά συνέπεια, οι προβλέψεις αυτές επηρεάζουν το σύνολο των ατόμων στην οικονομία, εξ ου και τις ονομάζουμε “επιδραστικές”. Προκειμένου να προβλέψει τη μακρο-μεταβλητή Y_{t+1}^o , κάθε Κέντρο Πρόβλεψης έχει το δικό του σύνολο πληροφοριών I_j , $j = 1, \dots, m$. Μια σημαντική παρατήρηση είναι ότι αυτά τα σύνολα πληροφοριών περιέχουν πληροφορίες περί της μακροοικονομίας και των επιμέρους αγορών. Κατά συνέπεια, οι ατομικές μεταβλητές είναι στοχαστικά ανεξάρτητες από τα σύνολα πληροφοριών των Κέντρων Προβλέψεων.

Το ότι τα άτομα λαμβάνουν με κάποιο τρόπο υπόψη τους τις προβλέψεις των Κέντρων Πρόβλεψης είναι προφανές από την εμπειρία. Οι Inoue, Kilian & Kiraz (2009) μελετούν εμπειρικά τη θετική συσχέτιση μεταξύ των προσδοκιών των νοικοκυριών από τη μία πλευρά, και των δημόσιων προβλέψεων περί πληθωρισμού από επαγγελματίες, αλλά και των “ειδήσεων περί πληθωρισμού” από την άλλη. Ο Carroll (2003), κατασκευάζοντας ένα μοντέλο για την εξέλιξη των μακρο-προσδοκιών περί του πληθωρισμού, γράφει: «Αντί να έχει πλήρη κατανόηση του “αληθινού” μακροοικονομικού μοντέλου και να παρακολουθεί συνεχώς τα πιο πρόσφατα στατιστικά στοιχεία ώστε να δημιουργεί τις δικές του προσδοκίες, υποθέτουμε ότι ο μέσος άνθρωπος λαμβάνει τις μακροοικονομικές του απόψεις από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης». Μια άλλη προσέγγιση που βρίσκουμε στη βιβλιογραφία είναι αυτή των “ανταγωνιζόμενων προβλέψεων” και το πώς τα άτομα επιλέγουν ποια θα υιοθετήσουν (βλ. π.χ. Brock & Hommes 1997, ή Guse 2010).

Για τους σκοπούς μας, η υπόθεση που κάνουμε είναι η εξής: από τη δημόσια αλληλεπίδραση και ζύμωση αυτών των Επιδραστικών Προσδοκιών, αναδύεται μια *Επικρατούσα Προσδοκία*, $Y_{p,t+1}^o = Y_{p,t+1}^o (Y_{1,t+1}^o, \dots, Y_{m,t+1}^o)$, μια

2. Ο Lorenzoni (2009) κάνει αυτή την προφανή παρατήρηση, ότι τα άτομα γνωρίζουν καλύτερα το μικρο-περιβάλλον τους, παρά το μακροοικονομικό σύστημα.

“γενική συναίνεση” για το ποια είναι η πιθανή εξέλιξη της μακρο-μεταβλητής. Προκειμένου αυτή η Επικρατούσα Προσδοκία να είναι θεωρητικά διαχειρίσιμη, υιοθετούμε την αρχή των ορθολογικών προσδοκιών ως προς αυτή, δηλαδή υποθέτουμε ότι

$$Y_{p,t+1}^e = E(Y_{t+1} | I_{mt}), \quad I_{mt} = \bigcup_{j=1}^m I_{jt}. \quad [2]$$

Η Επικρατούσα Προσδοκία είναι η υπό συνθήκη μαθηματική ελπίδα της μακρο-μεταβλητής, ως προς όλες τις πληροφορίες που διαθέτουν τα Κέντρα Προβλέψεων. Αυτή η υποδειγματοποίηση είναι συμβατή με την υπόθεση (και εν μέρει πραγματικότητα), ότι πολλά Κέντρα Προβλέψεων μπορούν και επιδιώκουν την επιστημονική ακρίβεια στις προβλέψεις τους, παρά προσπαθούν να επηρεάσουν τις δημόσιες εντυπώσεις δημοσιεύοντας παραπλανητικά στοιχεία³. Επίσης, υποστηρίζεται και από τη διαπίστωση ότι ο συνδυασμός προβλέψεων οδηγεί σε καλύτερες προβλέψεις⁴.

Δεδομένου αυτού, κάνουμε την υπόθεση ότι όλα τα άτομα υιοθετούν αυτή την “καλής ποιότητας” Επικρατούσα Προσδοκία, ως την προσδοκία περί της μακρο-μεταβλητής που θα χρησιμοποιήσουν για τη διαμόρφωση πρόβλεψης επί της ατομικής τους μεταβλητής:

$$Y_{i,t+1}^e = Y_{p,t+1}^e, \quad i = 1, \dots, n \quad [3]$$

2.1.3. Προβλέποντας την ατομική μεταβλητή

Υποθέσαμε ότι η Επικρατούσα Προσδοκία $Y_{p,t+1}^e$ αποτελεί κοινή εισροή στις ατομικές συναρτήσεις πρόβλεψης, $y_{i,t+1}^e = y_{i,t+1}^e(I_{it}, Y_{p,t+1}^e)$. Έτσι, το άτομο έχει τώρα στη διάθεσή του μια πρόβλεψη για τη μακρο-μεταβλητή, και πρέπει να λάβει αυτή υπόψη του, μαζί με οποιαδήποτε άλλη πληροφορία, παράμετρο κ.λπ. που θεωρεί σχετική με την ατομική του μεταβλητή, η πρόβλεψη της οποίας είναι και αυτό που τελικά τον ενδιαφέρει.

Κάνουμε την ακόλουθη υπόθεση: πριν ενσωματώσει την Επικρατούσα Προσδοκία στις προβλέψεις του, το άτομο προβλέπει την εξέλιξη της ατομικής μεταβλητής ως εάν το μακρο-περιβάλλον να παρέμενε αμετάβλητο. Αυτή η διάσπαση του συνολικού προβλήματος σε επιμέρους αποτελεί πάγια πρακτική σε πολλές καταστάσεις, και παραπέμπει στη συνθήκη “*ceteris paribus*” που χρησιμοποιείται στα Οικονομικά⁵. Συμβολίζουμε αυτή την υποθετική προσδοκία $\tilde{y}_{i,t+1}^e$, και το σχετιζόμενο σύνολο πληροφοριών με $\tilde{I}_{it}$. Σημειώνουμε ότι, εκ κατασκευής, για τη μεταβλητή $\tilde{y}_{i,t+1}^e$, που αποτελεί το αντίστοιχο της μεταβλητής $y_{i,t+1}^e$ αλλά όχι σε όρους προσδοκιών, ισχύει ότι:

$$\sum_{i=1}^n \tilde{y}_{i,t+1}^e \equiv Y_t \quad [4]$$

παρ’ όλο που παράλληλα έχουμε ότι $\sum_{i=1}^n \tilde{y}_{i,t+1}^e \neq Y_t$, αφού τα άτομα δεν συντονίζουν τη διαμόρφωση των ατομικών τους προσδοκιών (πέραν του ότι χρησιμοποιούν κοινή πρόβλεψη για τη μακρομεταβλητή).

Προκειμένου να καταστεί η Υποθετική Προσδοκία θεωρητικά διαχειρίσιμη επιβάλλουμε και εδώ την αρχή των ορθολογικών προσδοκιών, δηλαδή ότι:

$$\tilde{y}_{i,t+1}^e = E(\tilde{y}_{i,t+1} | \tilde{I}_{it}). \quad [5]$$

Σημειώνουμε ότι κάθε προσδοκώμενη καταναλωτική/αναδιανεμητική αλλαγή λαμβάνεται υπόψη και αντανακλάται στην Υποθετική Προσδοκία $\tilde{y}_{i,t+1}^e$. Η προσωρινή “τεχνητή” υπόθεση ότι το μακρο-περιβάλλον θα παραμείνει στατικό, δεν συνεπάγεται ότι το άτομο θα προβλέψει ότι και η ατομική του μεταβλητή δεν θα μεταβληθεί υπό αυτή την τεχνητή συνθήκη: επιρροές και τάσεις στο μικρο-επίπεδο (σε ένα νοικοκυριό, σε μια επιχείρηση, σε μια αγορά), φαινόμενα με τα οποία τα άτομα ζουν καθημερινά, μπορεί να οδηγούν σε πρόβλεψη ανόδου ή καθόδου της ατομικής μεταβλητής, ανεξάρτητα από τις επιδράσεις που θα ασκήσει το μακρο-περιβάλλον.

Άρα και το άτομο έχει προσδιορίσει την Υποθετική Προσδοκία $\tilde{y}_{i,t+1}^e$, απομένει να προσδιορίσουμε το πώς η Επικρατούσα Προσδοκία $Y_{p,t+1}^e$ συνδυάζεται με την Υποθετική Προσδοκία $\tilde{y}_{i,t+1}^e$, για να οδηγήσει τελικά στην οριστική πρόβλεψη $y_{i,t+1}^e$. Μια προσέγγιση που διασφαλίζει εσωτερική συνέπεια είναι να υποθέσουμε ότι η Υποθετική Προσδοκία προσαρμόζεται αναλογικά (*pro rata*) κατά την προβλεπόμενη μεταβολή της μακρο-μεταβλητής:

$$y_{i,t+1}^e = \frac{Y_{p,t+1}^e}{Y_t} \tilde{y}_{i,t+1}^e. \quad [6]$$

Η σχέση [6] είναι μεθοδολογικά συνεπής ως προς τον κανόνα συνάθροισης, δεδομένου ότι τον ικανοποιεί αν αντί για μεταβλητές προσδοκίας χρησιμοποιήσουμε τα πραγματικά μεγέθη – με άλλα λόγια, ικανοποιεί την κατάσταση “τέλειας πρόβλεψης” (perfect foresight). Εισάγοντας τις σχέσεις [2] και [5] στην [6] λαμβάνουμε:

$$y_{i,t+1}^e = \frac{E(Y_{t+1} | I_{mt})}{Y_t} E(\tilde{y}_{i,t+1} | \tilde{I}_{it}). \quad [7]$$

Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι η ατομική μεταβλητή y_i δεν θεωρείται εκτός του ελέγχου του ατόμου

3. Φυσικά, αυτή η “στρατηγική” εκδοχή της ΥΕΠ αποτελεί προφανή κατεύθυνση μελλοντικής επιστημονικής έρευνας.

4. Το κεφ. 9 των Granger & Newbold (1986) παραμένει μια πειστική ανάλυση του θέματος.

5. Θυμίζει δε και τη διάκριση αποτελέσματος “υποκατάστασης” και “εισοδήματος” στη Θεωρία Ζήτησης.

που απλώς “προβλέπει παθητικά” την εξέλιξή της. Το πλαίσιο που έχουμε αναπτύξει σαφώς και επιτρέπει η μεταβλητή y_t να υπόκειται σε ενέργειες βελτιστοποίησης (χρησιμότητας, κερδών, ή όποιου άλλου στόχου). Όμως, δεδομένου ότι εξετάζουμε το μέλλον, καμία μεταβλητή δεν είναι υπό τον απόλυτο έλεγχο του ατόμου, κατά συνέπεια η όποια εκτίμηση της μελλοντικής της τιμής εμπλέκει προσδοκίες, παράλληλα με τις όποιες συνειδητές ενέργειες του ατόμου για τον προσδιορισμό της.

Η ατομική προσδοκία, όπως ορίζεται στη σχέση [7], παραμένει μη-παρατηρήσιμη, αφού εμπεριέχει την υποθετική ατομική προσδοκία $E(\tilde{y}_{i,t+1} | \tilde{I}_{i,t+1})$. Το ενδιαφέρον μας όμως βρίσκεται στη μακροοικονομική προσδοκία που θα προκύψει συναθροίζοντας τις ατομικές προσδοκίες.

2.1.4. Η Μακροοικονομική Προσδοκία

Αθροίζοντας τη σχέση [7] για όλα τα άτομα, λαμβάνουμε τη Μακροοικονομική Προσδοκία

$$Y_{t+1}^o = \frac{E(Y_{t+1} | I_{mt})}{Y_t} \sum_{i=1}^n E(\tilde{y}_{i,t+1} | \tilde{I}_{i,t+1}). \quad [8]$$

Η Μακροοικονομική Προσδοκία δεν ισούται με την Επικρατούσα Προσδοκία $Y_{p,t+1}^o$ –αλλά εξαρτάται επίσης από τη συνολική επίδραση ιδιωτικών, ετερογενών προσδοκιών των ατόμων, κάτι λογικό. Ως έχει, παραμένει μη-παρατηρήσιμη. Προκειμένου να λάβουμε κάτι εφαρμόσιμο, εξετάζουμε την υπό συνθήκη μαθηματική ελπίδα της ως προς το σύνολο I_{mt} :

$$E(Y_{t+1}^o | I_{mt}) = E \left[\frac{E(Y_{t+1} | I_{mt})}{Y_t} \sum_{i=1}^n E(\tilde{y}_{i,t+1} | \tilde{I}_{i,t+1}) \middle| I_{mt} \right]. \quad [9]$$

Τόσο η Επικρατούσα Προσδοκία $E(Y_{t+1} | I_{mt})$ όσο και η πραγματική τρέχουσα τιμή Y_t είναι μετρήσιμες ως προς το σύνολο I_{mt} και μπορούν να βγουν εκτός της μαθηματικής ελπίδας. Επίσης, όπως αναφέραμε προηγουμένως, οι ατομικές μεταβλητές είναι στοχαστικά ανεξάρτητες από τα σύνολα πληροφοριών των Κέντρων Προβλέψεων, και άρα και από την ένωσή τους, δεδομένου ότι πληροφορίες για την εξέλιξη των μακρο-μεταβλητών και των αγορών (που είναι οι πληροφορίες που περιέχει το σύνολο I_{mt}), δεν συνεισφέρουν στην πρόβλεψη επιμέρους ατομικών μεταβλητών. Αυτό μετασχηματίζει την υπό συνθήκη μαθηματική ελπίδα στο δεξί σκέλος της σχέσης [9] σε μη-δεσμευμένη. Χρησιμοποιώντας τον νόμο των επάλληλων προσδοκιών (law of iterated expectations), καθώς και τη σχέση [4], λαμβάνουμε τελικά:

$$E(Y_{t+1}^o | I_{mt}) = \frac{E(Y_t)}{Y_t} E(Y_{t+1} | I_{mt}). \quad [10]$$

Η σχέση [10] απεικονίζει την Υπόθεση Επιδραστικών Προσδοκιών (ΥΕΠ). Μας λέει ότι η υπό συνθήκη μαθηματική ελπίδα της μακροοικονομικής προσδοκίας ως προς το σύνολο των πληροφοριών για το μακρο-περιβάλλον, ισούται με την Επικρατούσα Προσδοκία σταθμισμένη με τον παράγοντα $E(Y_t)/Y_t$, ο οποίος μετράει πόσο η τρέχουσα τιμή της μακρο-μεταβλητής αποκλίνει (σε μικτούς ποσοστιαίους όρους) από την αδέσμευτη μαθηματική της ελπίδα (η οποία δεν είναι υποχρεωτικά σταθερή διαχρονικά).

Οδηγηθήκαμε σε ένα μακροοικονομικό αποτέλεσμα που δεν είναι απλώς μια μεγεθυμένη εκδοχή του μικρο-επιπέδου: η Μακρο-προσδοκία, που αλληλεπιδρά με τις καθαυτό μακροοικονομικές μεταβλητές, δεν είναι η Επικρατούσα Προσδοκία αλλά μια δυναμικά σταθμισμένη εκδοχή της. Η Υπόθεση Επιδραστικών Προσδοκιών μάς λέει ότι αυτό που φαίνεται ως η γενική συναίνεση για το τι είναι πιθανό να συμβεί, δεν ταυτίζεται με αυτό που τελικά θα επηρεάσει το τι πρόκειται να συμβεί.

Αναφορικά με τους μακροοικονομικούς δείκτες, η μεθοδολογία είναι παρόμοια με μικρές παραλλαγές, και τελικά λαμβάνουμε την ίδια σχέση: για έναν μακρο-δείκτη r_a (π.χ. το “επιτόκιο”), η ΥΕΠ εκφράζεται με τη σχέση

$$E(r_{a,t+1}^o | I_{mt}) = \frac{E(r_{a,t})}{r_{a,t}} E(r_{a,t+1} | I_{mt}). \quad [11]$$

Ορισμένες σημαντικές τελικές παρατηρήσεις:

Πρώτον, η ΥΕΠ επιτρέπει ένα μεγάλο βαθμό ετερογένειας των ατόμων: υποθέσαμε ότι όλα τα άτομα χρησιμοποιούν την ίδια Επικρατούσα Προσδοκία, και την ίδια μέθοδο υπολογισμού της ατομικής προσδοκίας, αλλά παράλληλα τα άτομα μπορούν να έχουν εντελώς διαφορετικά σύνολα πληροφοριών, αλλά και εντελώς διαφορετικά οικονομικά χαρακτηριστικά, προτιμήσεις κ.λπ.⁶

Δεύτερον, αν και η ΥΕΠ ορίζεται ως προς το σύνολο “όλων των διαθέσιμων πληροφοριών για το μακρο-περιβάλλον”, μπορεί να εφαρμοστεί ως υπόβαθρο σε μια εμπειρική μελέτη όπου ο ερευνητής θα έχει στη διάθεσή του ένα μικρότερο σύνολο πληροφοριών, έστω $I_{kt} \subset I_{mt}$. Εφαρμόζοντας τον νόμο των επάλληλων προσδοκιών, οι σχέσεις που εκφράζουν την ΥΕΠ διατηρούν την επιστημονική τους βάση, και μπορούν να εκτιμηθούν ως υπό συνθήκη μαθηματικές ελπίδες ως προς I_{kt} .

6. Μια ενδιαφέρουσα θεωρητική επέκταση είναι να εξετάσει κανείς φαινόμενα πόλωσης, όπου τα άτομα συσπειρώνονται γύρω από δύο διαφορετικές “Επικρατούσες Προσδοκίες”.

Τέλος, μια σημαντική διαφορά μεταξύ της ΥΕΠ και της Υπόθεσης Ορθολογικών Προσδοκιών (ΥΟΠ) είναι ότι η δεύτερη αποτελεί υπόθεση κατευθείαν επί της Μακρο- προσδοκίας, όπως σαφώς δηλώνεται στο άρθρο του Muth (1961) που την εισήγαγε. Αντιθέτως, η Υπόθεση Επιδραστικών Προσδοκιών κατασκευάστηκε ξεκινώντας από το ατομικό επίπεδο με σαφείς μικρο- υποθέσεις. Στην πορεία, χρησιμοποιήσαμε την αρχή των ορθολογικών προσδοκιών και το εργαλείο της μαθηματικής ελπίδας, με τελικό αποτέλεσμα οι Ορθολογικές Προσδοκίες να μπορούν να ειπωθούν ως ειδική περίπτωση των Επιδραστικών Προσδοκιών, υπό την ακόλουθη έννοια:

Βάσει των ιδιοτήτων της υπό συνθήκη μαθηματικής ελπίδας από τη σχέση [10] λαμβάνουμε

$$\left[Y_{t+1}^* \right]_{\text{ΥΕΠ}} = \frac{E(Y_t)}{Y_t} E(Y_{t+1} | I_{mt}) + e_t \quad E(e_t | I_{mt}) = 0 \quad [12]$$

ενώ η ΥΟΠ γράφεται ως

$$\left[Y_{t+1}^* \right]_{\text{ΥΟΠ}} = E(Y_{t+1} | I_t) \quad [13]$$

όπου το σύνολο πληροφοριών στη σχέση [13] περιλαμβάνει “όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες”.

Σε ένα σχετικά στατικό περιβάλλον, η μακροοικονομική μεταβλητή Y_t μπορεί να αναμένεται ότι θα παραμένει σχετικά “κοντά” στην αναμενόμενη τιμή της $E(Y_t)$, η οποία επιπλέον μπορεί να θεωρηθεί διαχρονικά σταθερή. Επιπλέον το σφάλμα e_t , που αντανάκλα το σωρευτικό σφάλμα πρόβλεψης των ατόμων, θα τείνει να είναι μικρό. Τέλος, σε ένα τέτοιο σταθερό περιβάλλον, το σύνολο πληροφοριών I_{mt} αναμένεται να είναι όσο αποτελεσματικό είναι και το σύνολο I_t . Συνολικά, σε τέτοια “ήσυχια νερά”, θα έχουμε

Αν $e_t \rightarrow 0$ και $Y_t \rightarrow E(Y_t)$, αναμένουμε $I_{mt} \approx I_t$ και

$$\left[Y_{t+1}^* \right]_{\text{ΥΕΠ}} \rightarrow \left[Y_{t+1}^* \right]_{\text{ΥΟΠ}}$$

Όπως όμως ήταν άλλωστε και ο στόχος μας, η ΥΕΠ προσφέρει ένα εργαλείο ευρύτερου βεληνεκούς για να υποδειγματοποιηθούν, μελετηθούν και εκτιμηθούν μεταβατικά στάδια καθώς και η βραχυχρόνια και μεσο-χρόνια δυναμική εξέλιξη μιας οικονομίας.

3. Εφαρμογή στο υπόδειγμα Προσφοράς-Ζήτησης του Muth (1961)

3.1. Περιγραφή του μοντέλου

Χρησιμοποιούμε το απλό μοντέλο Προσφοράς-Ζήτησης που χρησιμοποίησε ο Muth (1961) ως το πρώτο παράδειγμα εφαρμογής της Υπόθεσης Ορθολογικών Προσ-

δοκιών, προσαρμοσμένο ώστε να επιτρέπει έναν βαθμό ετερογένειας των παραγόντων της αγοράς. Αν και δεν είναι μακροοικονομικό μοντέλο, εμπεριέχει συνάθροιση ατομικών μεγεθών, και μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τους σκοπούς μας. Το μοντέλο εξετάζει βραχυχρόνιες διακυμάνσεις τιμών σε μια αγορά όπου η παραγωγή προαποφασίζεται. Οι συναλλαγές δεν συμβαίνουν όλες στην ίδια τιμή, λόγω ετερογένειας των παραγόντων της αγοράς, ετερογένεια που δεν χρειάζεται να υποδειγματοποιήσουμε.

Το πλήθος των αγοραστών είναι σταθερό και ίσο με n . Η ατομική συνάρτηση ζήτησης περιγράφεται ως απόκλιση από μια ποσότητα αναφοράς που ζητείται σε μια τιμή αναφοράς, ως ακολούθως:

$$d_{i,t+1} - d_i^* = -\beta (p_{i,t+1} - p_i^*) \quad [14]$$

όπου ο αστερίσκος δηλώνει τις μεταβλητές αναφοράς, που θα συζητηθούν παρακάτω. Τα άτομα μπορεί να είναι ετερογενή, αλλά η οριακή αντίδραση β σε αποκλίσεις τιμών, υποτίθεται ως ταυτόσημη.

Συναθροίζοντας, η Αγοραία Ζήτηση είναι

$$\begin{aligned} D_{t+1} - D^* &= -\beta \left(\sum_{j=1}^n p_{j,t+1} - \sum_{j=1}^n p_j^* \right) = \\ &= -\beta n \left(\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n p_{j,t+1} - \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n p_j^* \right). \end{aligned} \quad [15]$$

Στρεφόμενοι στην πλευρά της Προσφοράς, κάθε παραγωγός πρέπει να αποφασίσει τι θα παράγει εκ των προτέρων, βασισμένος στις προσδοκίες του για το ποια θα είναι η τιμή πώλησης. Όπως προαναφέρθηκε, οι τιμές μεταξύ παραγωγών μπορεί να διαφέρουν. Επιπλέον, η συνολική προσφορά υπόκειται σε μια κοινή τυχαία διαταραχή, που επηρεάζει κάθε παραγωγό ανάλογα (*pro rata*) με το μέγεθος της παραγωγής του. Το πλήθος των παραγωγών είναι m και κατ' αναλογία με την πλευρά της Ζήτησης, είναι ετερογενείς αλλά έχουν κοινή οριακή αντίδραση στις προσδοκώμενες αποκλίσεις της τιμής. Η ατομική συνάρτηση προσφοράς δίνεται από τη σχέση

$$s_{i,t+1} - s_i^* = \alpha (p_{i,t+1}^* - p_i^*) + \left(\frac{s_{i,t+1}^*}{s_{i,t+1}^*} \right) u_{t+1} \quad [16]$$

όπου $s_{i,t+1}^*$ είναι η συνολική προσφορά, u_{t+1} είναι η κοινή τυχαία διαταραχή, και γράφοντας $I_{a,t}$ για το σύνολο πληροφοριών που περιέχει όλες τις πληροφορίες *επιπέδου αγοράς*, υποθέτουμε ότι πρόκειται για ανεξάρτητο “λευκό θόρυβο”, δηλαδή

$$E(u_{t+1} | I_{a,t}) = E(u_{t+1}) = 0, \quad \text{Var}(u_{t+1}) = \sigma_u^2, \quad \text{Cov}(u_{t+k}, u_{t+\ell}) = 0, \quad k \neq \ell.$$

Συναθροίζοντας, λαμβάνουμε

$$S_{t+1} - S^* = a \left(\sum_{j=1}^m p_{j,t+1}^* - \sum_{j=1}^m p_j^* \right) + u_{t+1} =$$

$$= am \left(\frac{1}{m} \sum_{j=1}^m p_{j,t+1}^* - \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m p_j^* \right) + u_{t+1}. \quad [17]$$

Υπό την υπόθεση εκκαθάρισης της αγοράς, έχουμε $D^* = S^* \Rightarrow D_{t+1} = S_{t+1}$. Εξισώνοντας τις σχέσεις [15] και [17] λαμβάνουμε

$$-\beta n \left(\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n p_{j,t+1} - \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n p_j^* \right) =$$

$$= am \left(\frac{1}{m} \sum_{j=1}^m p_{j,t+1}^* - \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m p_j^* \right) + u_{t+1}. \quad [18]$$

Η σχέση [18] περιλαμβάνει απλούς αριθμητικούς μέσους ατομικών τιμών αγοράς και πώλησης. Από την άλλη πλευρά, ένας αγοραίος “δείκτης τιμής” p_a είναι επί της αρχής ένας σταθμικός μέσος όρος. Παρ’ όλα αυτά, αν οι αγοραστές και οι πωλητές έχουν μικρό μέγεθος ως προς τη συνολική αγορά, οι απλοί αριθμητικοί μέσοι προσεγγίζουν επαρκώς τους μεσοσταθμικούς. Κατά συνέπεια θέτουμε

$$\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n p_{j,t+1} \approx p_{a,t+1}, \quad \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m p_{j,t+1}^* \approx p_{a,t+1}^*,$$

$$\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n p_j^* \approx \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m p_j^* \approx p^*$$

και η σχέση [18] γίνεται

$$p_{a,t+1} = p^* - \phi (p_{a,t+1}^* - p^*) - (1/\beta n) u_{t+1} \quad [19]$$

όπου θέσαμε $\phi \equiv (am/\beta n)$. Αυτή η παράμετρος αντανακλά τη σχετική ένταση της αντίδρασης της Προσφοράς στις προσδοκώμενες αποκλίσεις τιμής, σε σχέση με την ένταση της αντίδρασης της Ζήτησης σε πραγματικές αποκλίσεις τιμής. Η σχέση [19] προσδιορίζει την τιμή ισορροπίας της αγοράς ως γραμμικό συνδυασμό της μακρο-προσδοκίας και της τιμής αναφοράς. Η σχέση μάς δείχνει επίσης τι αντιπροσωπεύει η “τιμή αναφοράς”: τη νετερμινιστική, και «τέλειας πρόβλεψης» ισορροπία της αγοράς, όπου $u_{t+1} = 0$ και $p_{a,t+1}^* = p_{a,t+1} = p^*$.

3.2. Επίλυση του μοντέλου υπό τις δύο υποθέσεις διαμόρφωσης προσδοκιών

Η λύση υπό την ΥΟΠ της σχέσης [9] εξήχθη από τον Muth (1961) κάνοντας την υπόθεση $p_{a,t+1}^* = E(p_{a,t+1} | I_t)$, όπου το σύνολο I_t περιλαμβάνει “όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες κατά την περίοδο t ”. Έτσι λαμβάνουμε $E(p_{a,t+1} | I_t) = p^*$ και

$$[ΥΟΠ]: p_{a,t+1} = p^* - (1/\beta n) u_{t+1}. \quad [20]$$

Υπό την ΥΟΠ, η χρονοσειρά της τιμής ισορροπίας είναι ένας στοχαστικά ανεξάρτητος «λευκός θόρυβος», με μαθηματική ελπίδα την τιμή της νετερμινιστικής ισορροπίας p^* , ενώ διακυμαίνεται λόγω της τυχαίας διαταραχής στην Προσφορά. Ένα αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό της λύσης αυτής είναι ότι οι παραγωγοί και τα χαρακτηριστικά τους δεν επηρεάζουν άμεσα τον προσδιορισμό της αγοραίας τιμής.

Δεδομένου ότι η αγοραία τιμή είναι ένας δείκτης, για να λύσουμε το μοντέλο εφαρμόζοντας Επιδραστικές Προσδοκίες, χρησιμοποιούμε τη σχέση [11] και γράφουμε τη μακρο-προσδοκία ως

$$p_{a,t+1}^* = \frac{E(p_{a,t+1} | I_{a,t})}{p_{a,t}} E(p_{a,t}) =$$

$$= \frac{\mu_t}{p_{a,t}} E(p_{a,t+1} | I_{a,t}) \quad [21]$$

όπου θέσαμε $E(p_{a,t}) \equiv \mu_t$ για να καταστήσουμε σαφές ότι η μαθηματική ελπίδα μπορεί να μεταβάλλεται διαχρονικά, και άρα η χρονοσειρά να είναι μη-στάσιμη. Εισάγοντας την [21] στη σχέση [19] και λαμβάνοντας την υπό συνθήκη μαθηματική ελπίδα, λύνουμε ως προς $E(p_{a,t+1} | I_{a,t})$ και εισάγουμε το αποτέλεσμα πίσω στην [21] για να εκφράσουμε την $p_{a,t+1}^*$ χωρίς τη χρήση της Επικρατούσας Προσδοκίας. Τέλος, εισάγοντας αυτή την τελευταία σχέση ξανά στη [19], λαμβάνουμε μια έκφραση για τον προσδιορισμό της αγοραίας τιμής που δεν εμπεριέχει μεταβλητές προσδοκιών:

$$[ΥΕΠ]: p_{a,t+1} = \frac{(1+\phi) p^*}{p_{a,t} + \phi \mu_t} p_{a,t} - (1/\beta n) u_{t+1}. \quad [22]$$

Η σχέση [22] διαφέρει ουσιαδώς από τη σχέση [20] που εκφράζει τη λύση υπό την ΥΟΠ. Η αγοραία τιμή της επόμενης περιόδου προκύπτει εδώ ως μη-γραμμική, θετική συνάρτηση της τρέχουσας τιμής. Σημειώστε ότι, αν $\phi \rightarrow 0$, η σχέση [22] ταυτίζεται με τη σχέση [20]. Κατά συνέπεια η αυτοσυσχέτιση που ενυπάρχει στην [22] εξαρτάται από τη συνθήκη $\phi \neq 0 \Rightarrow \alpha \neq 0$, όπου α είναι η οριακή αντίδραση της Προσφοράς σε αναμενόμενες αποκλίσεις τιμής. Με άλλα λόγια, η αυτοσυσχέτιση που προκύπτει μέσω της επιβολής της ΥΕΠ σχετίζεται σαφώς με το γεγονός καθαυτό ότι η Προσφορά αντιδρά στις προσδοκώμενες αποκλίσεις της τιμής (και με ένταση όχι αμελητέα ως προς την αντίδραση της Ζήτησης στις πραγματικές αποκλίσεις τιμής).

3.3. Στασιμότητα και γραμμικοποίηση της χρονοσειράς της αγοραίας τιμής.

Γενικά, η σχέση [22] περιγράφει μια μη-στάσιμη, και πιθανώς μη-συγκλίνουσα στοχαστική χρονοσειρά.

Μπορούμε να δείξουμε ότι η παρακάτω συνθήκη είναι επαρκής ώστε να έχουμε ασυμπτωτική σταθερότητα και στοχαστική στασιμότητα:

$$0 < \gamma(1) < \text{Cov}(p_{a,t+1}, p_{a,t}) < (1+\phi)(p^*/2)^2 \quad [23]$$

όπου $\gamma(1)$ είναι η αυτοδιακύμανση πρώτης τάξης σε σταθερό καθεστώς (steady-state), ενώ $\text{Cov}(p_{a,t+1}, p_{a,t})$ είναι το ανάλογο μέγεθος κατά τη μη-στάσιμη φάση της χρονοσειράς. Ο άνω περιορισμός στο μέγεθος της αυτοδιακύμανσης στη σχέση [23] είναι ρεαλιστικός από οικονομικής απόψεως: μπορούμε να δείξουμε ότι θα ισχύει εφόσον ο συντελεστής μεταβλητότητας (coefficient of variation) της χρονοσειράς, ο λόγος της τυπικής απόκλισης ως προς τον μέσο $cv \equiv \sigma/\mu$, δεν ξεπερνά μια τιμή αυστηρά μεγαλύτερη της μονάδας. Όμως ήδη μια τιμή του συντελεστή μεταβλητότητας ίση με τη μονάδα θα σήμαινε ότι κατά μέσο όρο οι πραγματικές τιμές τείνουν να είναι 100% υψηλότερες ή χαμηλότερες της μέσης τιμής, κάτι που θα αντανakλούσε μια υπερβολική και μη-πιθανή μεταβλητότητα σε σχέση με τα εμπειρικά δεδομένα για τις περισσότερες αγορές. Άρα καταλήγουμε στο ότι η λύση που προσφέρει η ΥΕΠ κινείται εντός ρεαλιστικών ορίων αγοραίας συμπεριφοράς.

Το μη-γραμμικό στάσιμο μοντέλο λαμβάνεται αν θέσουμε $\mu_t = \mu$. Ακολουθώντας το γραμμικοποιούμε ως προς $p_{a,t+1}$ με κέντρο ανάπτυξης το μ , λαμβάνοντας

$$p_{a,t+1} \approx (1-\rho)\mu + \rho p_{a,t} - (1/\beta n)u_{t+1} \quad [24]$$

$$\text{όπου} \quad \rho = \frac{\phi p^*}{(1+\phi)\mu} < 1, \quad [25]$$

η οποία είναι μια σταθερή αυτοσυσχετιζόμενη χρονοσειρά πρώτου βαθμού AR(1) με σταθερό όρο. Ο συντελεστής αυτοσυσχέτισης ρ είναι αυστηρά μικρότερος της μονάδας, υπό την ίδια συνθήκη [23] που διασφαλίζει την ασυμπτωτική σταθερότητα.

Τα εμπειρικά δεδομένα αγοραίων τιμών συχνά περιγράφονται επαρκώς ως αυτοσυσχετιζόμενες χρονοσειρές, και η Υπόθεση Επιδραστικών Προσδοκιών προσφέρει ένα οικονομικό επιχειρήμα για το γιατί συμβαίνει κάτι τέτοιο. Επιπλέον, μετά από κάποια δομική μεταβολή (structural shift), εμπειρικά διαπιστώνεται ότι οι χρονοσειρές τιμών δεν προσαρμόζονται αυτομάτως στο νέο επίπεδο ισορροπίας αλλά μόνο σταδιακά. Υπό την ΥΕΠ, αυτό αποτελεί ενδογενές χαρακτηριστικό της αγοραίας ισορροπίας, ενώ απουσιάζει υπό την Υπόθεση Ορθολογικών Προσδοκιών.

4. Ένα εμπειρικό παράδειγμα

Έχοντας μια χρονοσειρά αγοραίων τιμών, μπορούμε να ελέγξουμε την επίλυση του μοντέλου υπό την ΥΕΠ ως

προς τη συμβατότητά της με τα εμπειρικά δεδομένα, αλλά και να υπολογίσουμε όλες τις παραμέτρους του μοντέλου. Έστω ότι εκτιμούμε ένα αυτοσυσχετιζόμενο μοντέλο πρώτης τάξης με σταθερό όρο,

$$p_{t+1} = \gamma + \rho p_t + \omega_{t+1}.$$

Αν το μοντέλο περιγράφει επαρκώς τα δεδομένα, θα λάβουμε μια εκτίμηση για τον συντελεστή αυτοσυσχέτισης $\hat{\rho}$, καθώς και τον εκτιμώμενο μέσο της σειράς και τη διακύμανσή της,

$$\hat{\mu} = \frac{\hat{\gamma}}{1-\hat{\rho}}, \quad \text{Var}(\hat{p}_{t+1}) = \hat{\sigma}^2.$$

Από αυτά, μπορούμε να λάβουμε τις υπόλοιπες παραμέτρους ϕ, p^* . Συγκεκριμένα έχουμε το σύστημα εξισώσεων

$$\rho = \frac{\phi p^*}{(1+\phi)\mu} \quad \text{και} \quad \mu^3 - p^* \mu^2 + \frac{\phi}{(1+\phi)^2} p^* \sigma^2 = 0$$

(η δεύτερη εξίσωση προκύπτει αναδιατάσσοντας την [22], λαμβάνοντας ακολούθως την αδέσμευτη μαθηματική ελπίδα και μετά επιβάλλοντας τη συνθήκη σταθερής κατάστασης $\mu_t = \mu_{t+1} = \mu$). Λύνοντας την πρώτη σχέση ως προς p^* και εισάγοντας τη λύση στη δεύτερη λαμβάνουμε ένα τετραγωνικό πολυώνυμο της παραμέτρου ϕ ,

$$(1-\rho)\phi^2 + [1-2\rho + \rho cv^2]\phi - \rho = 0. \quad [26]$$

Δεδομένων των οικονομετρικών εκτιμήσεων, οι παράμετροι του πολυώνυμου είναι γνωστές. Επιπλέον, το πολυώνυμο έχει μόνο μία θετική ρίζα, και άρα προσδιορίζει μοναδικά την τιμή του ϕ , η οποία με τη σειρά της προσδιορίζει την τιμή του p^* , ολοκληρώνοντας την εκτίμηση του μοντέλου.

Εμπειρική εφαρμογή

Για την εμπειρική εφαρμογή χρησιμοποιήσαμε στοιχεία μηνιαίων τιμών για το κτηνοτροφικό προϊόν “Cheddar Oceania”, όπως υπάρχουν στην ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης http://ec.europa.eu/agriculture/markets-and-prices/price-monitoring/index_en.htm στο “Commodity price dashboard” του Φεβρουαρίου 2015 (η πρόσβαση έγινε στις 12 Απριλίου 2015). Η περίοδος που καλύπτεται είναι Ιανουάριος 2007 έως και Μάρτιος 2015 (99 παρατηρήσεις). Τα στοιχεία περιγράφονται ως “Cheddar Oceania, ενδεικτικές εξαγωγικές τιμές f.o.b. (μέσος όρος του μέσου σημείου διαστημάτων τιμών που καταγράφονται δις ανά εβδομάδα από το Dairy Market News, USDA-Υπουργείο Αγροτικής Οικονομίας των ΗΠΑ)”. Πρόκειται λοιπόν για τιμές μεταξύ επιχειρήσεων. Η μονάδα μέτρησης είναι ευρώ/100Kgr.

Η χρονοσειρά έχει συντελεστή μεταβλητότητας $cn=0,147$, ασφαλώς χαμηλότερο του άνω ορίου που απαιτείται για την ασυμπτωτική σταθερότητα και στοχαστική στασιμότητα της χρονοσειράς.

Εκτιμήσαμε ένα μοντέλο ARMA(1,1) με σταθερό όρο,

$$p_{t+1} = \gamma + \rho p_t + \omega_{t+1}, \quad \omega_{t+1} \equiv (1/\beta n)u_{t+1} = (1/\beta n)v_{t+1} + \theta(1/\beta n)v_t, \quad v_t \sim WN$$

εφαρμόζοντας εκτίμηση μεγίστης πιθανοφάνειας με χρήση του φίλτρου Kalman, και λάβαμε

Model 13: ARMA, using observations 2007:01-2015:03 (T = 99) Estimated using Kalman filter (exact ML) Dependent variable: P_ched / Standard errors based on Hessian				
coefficient	estimate	std. error	z	p-value
$\gamma/(1 - \rho)$	316,01	25,505	12,39	0,00
ρ	0,957	0,026	37,38	0,00
θ	0,512	0,084	6,11	0,00

Η χρονοσειρά των αγοραίων τιμών χαρακτηρίζεται από ισχυρή αυτοσυσχέτιση (κοντά ακόμη και σε συμπεριφορά “τυχαίου περιπάτου”—random walk), κάτι που προβλέπεται από την Υπόθεση Επιδραστικών Προσδοκιών, όχι όμως από την Υπόθεση Ορθολογικών Προσδοκιών στο συγκεκριμένο μοντέλο. Το διάγραμμα αυτοσυσχετίσεων των καταλοίπων συνάδει με το ότι αυτά είναι λευκός θόρυβος. Το πλήρες σύνολο εκτιμήσεων είναι

$\hat{\rho}$	0,956	$\hat{\phi}$	21,73
$\hat{\sigma}^2$	2148,32	$\hat{\mu}$	316,01 (€/100 Kgr)
$\hat{\sigma}$	46,35 (€/100 Kgr)	$\hat{\rho}^*$	316,30 (€/100 Kgr)

Ολοκληρώνουμε εδώ την παρουσίαση της Υπόθεσης Επιδραστικών Προσδοκιών. Εκτιμούμε ότι καταδείξαμε επαρκώς ότι ικανοποιεί καταρχάς και τα τρία ζητούμενα που τέθηκαν στην εισαγωγή του κειμένου: βασίζεται σε υπαρκτά φαινόμενα και εύλογες υποθέσεις στο μικρο-

επίπεδο, παράγει διαφορετικά θεωρητικά αποτελέσματα από την επικρατούσα στα Οικονομικά Υπόθεση Ορθολογικών Προσδοκιών, και τα αποτελέσματα αυτά συνάδουν με τα εμπειρικά δεδομένα.

Φυσικά, για μια τέτοια υπόθεση γενικής εφαρμογής, απαιτείται να επιλυθούν υπό αυτήν πολλά και διαφορετικά οικονομικά υποδείγματα, με τις αντίστοιχες οικονομικές εκτιμήσεις, προκειμένου να οδηγηθεί κανείς σε ένα τελικό συμπέρασμα για τη χρησιμότητά της στη θεωρητική και εμπειρική έρευνα. Εδώ παρουσιάσαμε την αρχή αυτής της πορείας, και είναι ενθαρρυντικό το ότι τα πρώτα αποτελέσματα ήταν θετικά.

Βιβλιογραφία

- Brock, W. A. & Hommes, C. H. (1997). “A rational route to randomness”. *Econometrica*, 65(5): 1059-1095.
- Carroll, C. D. (2003). “Macroeconomic expectations of households and professional forecasters”. *The Quarterly Journal of Economics*, 118(1), 269-298.
- Granger, C. W. J. & Newbold, P. (1986, 2nd ed). *Forecasting economic time series*. Academic Press Inc.
- Guse, E. A. (2010). “Heterogeneous expectations, adaptive learning, and evolutionary dynamics”. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 74(1), 42-57.
- Inoue, A., Kilian, L., & Kiraz, F. B. (2009). “Do actions speak louder than words? Household expectations of inflation based on micro consumption data”. *Journal of Money, Credit and Banking*, 41(7), 1331-1363.
- Lorenzoni, G. (2009). “A Theory of Demand Shocks”. *American Economic Review*, 99(5):2050-2084.
- Muth, J. F. (1961). “Rational expectations and the theory of price movements”. *Econometrica*, 29(3): 315-335.
- Sims, C. A. (2003). “Implications of rational inattention”. *Journal of Monetary Economics*, 50(3), 665-690.

Πρόσφατες Μελέτες και Εκθέσεις που έχουν εκδοθεί από το ΚΕΠΕ

ΜΕΛΕΤΕΣ

- No 75 Τζ. Καβουνίδη, Ι. Χολέζα, *Οι διαδρομές των νέων μεταναστευτικής προέλευσης στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας*. Αθήνα, 2013.
- No 74 Σ. Παπαϊωάννου, *Οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα: Τάσεις και μεσοπρόθεσμες προοπτικές*. Αθήνα, 2013.
- No 73 E. A. Kaditi, *Analysis of the Greek food supply chain*. Athens, 2012.
- No 72 Θ. Π. Λιανού, Τ. Καβουνίδη, *Μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα κατά τον 20ό αιώνα*. Αθήνα, 2012.
- No 71 A. Koutroulis, *Finance and economic growth: The case of Greece 1960-2005*. Athens, 2011.
- No 70 T. Tsekeris, *Travel consumption and market competition in Greece*. Athens, 2010.
- No 69 Ι. Ρεζίτη, *Η διαδικασία μετακύλισης τιμής στον ελληνικό αγροδιατροφικό τομέα: Η περίπτωση των οπωροκηπευτικών*. Αθήνα, 2010.
- No 68 Κ. Αθανασούλη, *Η επαγγελματική μετάβαση των πτυχιούχων των Φιλοσοφικών Σχολών*. Αθήνα, 2010.
- No 67 Κ. Ευστρατόγλου, *Αξιολόγηση της επαγγελματικής κατάρτισης ανέργων στην Ελλάδα*. Αθήνα, 2009.
- No 66 P. I. K. Prodromidis, *The spatial distribution of male and female employment and unemployment in Greece*. Athens, 2008.
- No 65 Γ. Παναγόπουλου, *Βασιλεία II: Περιγραφή και Συνέπειες για το Τραπεζικό Σύστημα*. Αθήνα, 2008.
- No 64 M. G. Arghyrou, *The effects of the accession of Greece to the EMU: Initial estimates and future prospects*. Athens, 2006.
- No 63 P. I. K. Prodromidis, *A regional analysis of declared incomes in Greece*. Athens, 2006.
- No 62 Σ. Σπαθή, *Σύγκριση των αεροπορικών και ακτοπλοϊκών μεταφορών στις γραμμές εσωτερικού. Οικονομική εκτίμηση της ζήτησης*. Αθήνα, 2005.
- No 61 Κ. Ν. Κανελλόπουλου σε συνεργασία Π. Παπακωνσταντίνου, *Οικονομικές διαστάσεις της κατάρτισης ενηλίκων*. Αθήνα, 2005.
- No 60 Θ. Τερροβίτη, *Παραγωγή και χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών στην Ελλάδα: Σημασία και επιπτώσεις*. Αθήνα, 2005.
- No 59 Αν. Λαμπροπούλου, *Η ελληνική γεωργία στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον*. Αθήνα, 2005.
- No 58 M. Panopoulou, *Technological change and corporate strategy in the Greek banking industry*. Athens, 2005.
- No 57 Σ. Χανδρινού, σε συνεργασία Κ. Αλτίνογλου και Α. Πεπέ, *Εξέλιξη των ΜΜΕ στη χώρα μας: Εκτίμηση και σύγκριση της αποδοτικότητας και ευελιξίας των ΜΜΕ και των μεγάλων μεταποιητικών παραγωγικών μονάδων*. Αθήνα, 2005.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

- No 71 *Βαθμός απελευθέρωσης των επαγγελματιών και αναμενόμενες επιπτώσεις*, των Α. Κώτση (συντονίστριας), Ε. Αθανασίου, Ν.Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη, Σ. Παπαϊωάννου και Ι. Κατσελίδη. Αθήνα, 2015.
- No 70 *The economies of the Western Balkans: Transition, growth and prospects for EU Accession*, R. Panagiotou. Athens, 2012.
- No 69 *Η εξίσωση των ορίων συνταξιοδότησης των γυναικών προς τα αντίστοιχα των ανδρών: Σημασία και επιπτώσεις*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού, Α. Κώτση. Αθήνα, 2012.
- No 68 *Αεροπορικές μεταφορές και αεροδρόμια στην Ελλάδα: Σύγχρονες εξελίξεις, οικονομική σημασία και αποδοτικότητα*, των Θ. Τσέκερη και Κ. Βογιατζόγλου. Αθήνα, 2011.

- No 67 *Συνθήκες αγοράς και ανταγωνισμός στην ελληνική οικονομία*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ, επιμέλεια Κ. Κανελλόπουλος. Αθήνα, 2011.
- No 66 *Ξενοδοχεία πολυτελείας στην Ελλάδα: Δυναμική και αναπτυξιακές δυνατότητες*, των Ν. Βαγιονή, Ε. Κασιμάτη, Β. Καφούρου. Αθήνα, 2011.
- No 65 *Αγορά εργασίας: Εξελίξεις και αρχές πολιτικής*, των Κ.Ν. Κανελλόπουλου, Κ. Αθανασούλη, Κ. Ευστρατόγλου, Γ. Παναγόπουλου, Π. Παπακωνσταντίνου, Π.Κ. Προδρομίδη. Αθήνα, 2010.
- No 64 *Μισθός, συντάξιμος χρόνος και συνθήκες εργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα*, των Κ.Ν. Κανελλόπουλου και Φ. Ζερβού. Αθήνα, 2010.
- No 63 *Μεταφορές και Οικονομία: Συμβολή, τάσεις και προοπτικές στην Ελλάδα με έμφαση στις χερσαίες μεταφορές*, των Θ. Τσέκερη και Αικ. Τσούμα. Αθήνα, 2010.
- No 62 *Η Ελληνική Εμπορική Ναυτιλία*, των Σ. Σπαθή, Σ. Καραγιάννη, Ν. Γεωργικόπουλου. Αθήνα, 2010.
- No 61 *Το κοινωνικό κεφάλαιο στην Ελλάδα*, του Η. Πούπου. Αθήνα, 2010.
- No 60 *Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα*, των Ε. Καδίτη και Ε. Νίτση. Αθήνα, 2010.
- No 59 *Size, profile and labour market analysis of immigration in Greece*, K. Kanellopoulos, M. Gregou and A. Petralias. Athens, 2009.
- No 58 *Η εξέλιξη και προβληματισμός για την βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος*, της Φ. Ζερβού. Αθήνα, 2009.
- No 57 *Οικονομική και δημογραφική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού και Α. Κώτση. Αθήνα, 2009.
- No 56 *Πολυμερείς εμπορικές διαπραγματεύσεις: Εμπόριο υπηρεσιών*, του Β. Νότη. Αθήνα, 2008.
- No 55 *FYROM's transition: From Yugoslavia to the European Union?*, R. Panagiotou. Athens, 2008.
- No 54 *Αναπτυξιακή διαδικασία και μακροχρονιότερες εξελίξεις στην οικονομική συμπεριφορά και στις οικονομικές συνθήκες*, του Λ. Αθανασίου. Αθήνα, 2007.
- No 53 *Τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και τη Μεσόγειο: Μια συγκριτική ανάλυση*, των Ν. Βαγιονή και Β. Καφούρου. Αθήνα, 2007.
- No 52 *Χρηματοδότηση και ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων*, του Κλ. Β. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 2007.
- No 51 *Ο ενεργειακός τομέας στην Ελλάδα: Τάσεις και προοπτικές*, του Νικηφ. Μανωλά. Αθήνα, 2007.
- No 50 *Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στην ΕΕ-15 και δυνατότητες εφαρμογής του στην Ελλάδα*, των Αθ. Θ. Μπαλφούσια και Κ. Ν. Κωτσή. Αθήνα, 2007.
- No 49 *Αγροτικό εμπόριο Ελλάδας-Βαλκανικών χωρών: Συγκριτικό πλεονέκτημα και ανταγωνιστικότητα*, του Π. Παρασκευαΐδη. Αθήνα, 2006.
- No 48 *Η επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα: Εξελίξεις και προοπτικές*, του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 2006.
- No 47 *Μέθοδοι και στρατηγικές αναδιάρθρωσης και ιδιωτικοποίησης του σιδηροδρόμου και των λιμένων Πειραιώς και Θεσσαλονίκης*, του Δ. Θ. Αθανασακόπουλου. Αθήνα, 2006.
- No 46 *Η ελληνική γεωργία ενώπιον των νέων συνθηκών και θεσμικού πλαισίου*, της Κ. Παχάκη, σε συνεργασία Π. Τονικίδου. Αθήνα, 2006.
- No 45 *Europe and the international economic environment in 2005: Recent developments and outlook*, S. Savva-Balfoussia, E. Athanassiou, S. Karagiannis and A. Tsouma. Athens, 2006.
- No 44 *Ο συστημικός μετασχηματισμός των βαλκανικών χωρών και οι εξελίξεις στις οικονομικές ανταλλαγές με την Ελλάδα*, των Ν. Βαγιονή, Β. Καφούρου και Ε. Παναγιώτου. Αθήνα, 2005.
- No 43 *Εξελίξεις στην αγορά κατοικιών*, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2005.